

0. SUNUŞ

00. Önsöz

“Hat Sanatı Tarihi ve Medresetü’l- Hattatin” adlı tezimiz iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Arap yazısının kökeni meselesine değinilmiş, hattın tanımı yapılarak Osmanlı devrine kadar hat sanatı tarihi ele alınmıştır. Daha sonra Osmanlılar devrinde bu sanatın gelişimi, ortaya çıkan ekoller, yeni yazı türleri, hat eğitim ve öğretiminin yapıldığı mekânlar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise hat sanatının gerilemesine ve canlandırma çalışmalarına değinilmiş, bu bağlamda Medresetü’l- Hattatin’in açılışı, Talimatnamesi, eğitim-öğretim kadrosu, sergiler, icazetnameler, icazet merasimleri ve nihayetinde medresenin kapatılış sürecine ilişkin hususlar incelenmeye çalışılmıştır.

Tezi hazırlarken bizi en çok kısıtlayan ve olumsuz etkileyen şey kaynak ve malzeme yetersizliği olmuştur. Şu anda Medresetü’l-Hattatin’le alakalı belge niteliğindeki tek kaynak Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde bulunan Talimatname’den ibaret gözükmektedir. Talimatname’de zikredilen Künye, Devam, İstatistik ve Demirbaş defterlerinin tamamı kayıptır ve bunların bulunmasını beklemekten başka çare yoktur. Nitekim Medrese’nin bağlı bulunduğu Türk İslam Eserleri Müzesi’nde bizzat yaptığımız araştırma ve incelemeler de sonuç vermemiştir. Dolayısıyla iğneyle kuyu kazarcasına bir çaba sergileyerek dağınık haldeki malzemenin istifadeyle tezimizi oluşturma imkânı bulabildiğimizi belirtmek isteriz.

Çalışmamın başından sonuna kadar maddi ve manevi anlamda yanımda olup bilgi ve ilgisini benden esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. H. Ahmet ÖZDEMİR’e teşekkürü bir borç bilirim. Fakültemizin Hüsn-i Hat öğretim görevlisi Nurettin ÖDÜL’e zengin kütüphanesini istifademe açtığı için, İslam Tarihi ve Sanatları alanında öğretim görevlisi Doç. Dr. Nebi GÜMÜŞ’e ve Din Psikolojisi Öğretim görevlisi Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK’a kıymetli değerlendirmeleri için teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamın yapısı ile ilgili teknik anlamda yardımlarını gördüğüm araştırma görevlisi Ümit ERKAN ve

Bayramali NAZIROĞLU'ya teşekkür ederim. Türk İslam Eserleri Müzesi Yazmalar Şefi Şule AKSOY'a, babası A. Süheyl ÜNVER'e ait Medresetü'l-Hattatin dosyasındaki belgelerden yararlandırım Gülbûn MESARA'ya teşekkür ederim. Başta babam Mehmet ve abim M. Sait ULUSAL olmak üzere çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen aileme de minnettarım.

Rize, Haziran 2008

Zeliha ULUSAL

01. İçindekiler

Sayfa Nr.

0. SUNUŞ	III
00. Önsöz	III
01. İçindekiler	V
02. Özet	VII
03. Summary	VIII
04. Kısaltmalar	IX
05. Tablolar Listesi	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAT SANATI TARİHİ	7
10. Arap Yazısının Kökeni Meselesi	7
11. Hattın Tanımı	9
12. Osmanlı Devri'ne Kadar Yazı ve Hat Sanatı	10
120. Hz. Muhammed (s.a.v) Devri	10
121. Dört Halife Devri (11-41/632-661)	13
122. Emeviler Devri (41-132/661-750)	14
123. Abbasiler Devri (132- 640/750-1258)	15
124. Büyük Selçuklular (429-590/1038-1194) ve Anadolu Selçukluları Devri (469-706/1077-1307)	17
13. Hat Sanatının Osmanlılar Devri'nde (698-1341/1299-1923) Gelişimi Ve Ekoller	19
130. Hüsn-i Hat Ekolleri	20
1300. Şeyh Hamdullah (ö.926/1520) Ekolü	20
1301. Ahmet Şemseddin Karahisâri (ö.963/1556) Ekolü	21
1302. Hafız Osman (ö.1110/1698) Ekolü	22
1303. Celî Yazı ve Mustafa Rakım (ö.1241/1826) Ekolü	23
14. Osmanlı Devri Hattatlarının Geliştirdiği Yazı Türleri	24
140. Divanî	24
141. Rik'a	25
142. Siyâkat	26
143. Nesta'lik	27
15. Osmanlı Devri'nde Hat Eğitim Ve Öğretimi	29
150. Osmanlı Devri'nde Hat Eğitimi Verilen Mekânlar	29
1500. Saray İçi Eğitim Kurumları	30
15000. Dîvân-ı Hümâyûn	31
15001. Enderun Mektebi	32
15002. Şehzâdegân Mektebi	33
1501. Saray Dışı Resmi Eğitim Kurumları	33
15010. Sıbyan Mektepleri	34
15011. Medreseler	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. HAT SANATINI CANLANDIRMA ÇABALARI VE MEDRESETÜ'L-HATTATIN	39
20. Hat Sanatını Canlandırma Çabaları	39
21. Medresetü'l-Hattatin	41
210. Medresetü'l-Hattatin Açılış Merasimi	42
211. İlk İdari Kadro ve Meydana Gelen Değişiklikler	46
2110. İlk İdari Kadro	46
2111. İdari Kadroda Meydana Gelen Değişiklikler	48
212. Yardımcı Hizmet Kadroları	49
213. Medresetü'l-Hattatin'de Eğitim- Öğretimde Takip Edilen Uygulamalar	51
214. Medresetü'l-Hattatin Ders Programı ve Derslerle İlgili Uygulamalar	52
22. Medresetü'l-Hattatin Talimât-nâmesi	55
23. Medresetü'l-Hattatin Sergileri	59
24. Medresetü'l-Hattatin'de İcazet Merasimleri ve İcazetnâmeler	64
25. Medresetü'l-Hattatin'in Eğitim Öğretim Kadrosu	70
250. İlk Kadro	70
251. Öğretim Kadrosunda Zamanla Meydana Gelen Gelişmeler	71
252. Medresetü'l-Hattatin Hocalarının Özgeçmişleri	75
2520. Hacı Kamil Efendi [AKDİK] (ö. 1360/1941)	75
2521. Ferid Bey (ö.1339/1920)	77
2522. Beşiktaşlı Hacı Nuri Efendi [KORMAN] (ö. 1371/1951)	78
2523. Yenişehir Fenârizâde Hüseyin Haşim Bey (ö.1339/1920)	79
2524. Hulusi Bey [YAZGAN] (ö.1359/1940)	81
2525. İsmail Hakkı Bey [ALTUNBEZER] (ö.1366/1946)	82
2526. Necmeddin Efendi [OKYAY] (ö.1397/1976)	84
2527. Hasan Rıza Efendi (ö. 1339/1920)	86
2528. Mehmed Said Bey (ö.1357/1938)	88
2529. İranlı Tahirzade Hüseyin Behzad (ö.1383/1963)	89
26. Medresetü'l-Hattatin'in Kapatılış Süreci	90
260. İlk Kapatılma Teşebbüsü	90
261. Müzeler Müdürlüğü'ne Bağlanması ve Hattat Mektebi Adını Alışı	91
262. Hattat Mektebi Talimât-nâmesi	92
263. Güzel Sanatlar Akademisi Bünyesine Alınması	100
3. SONUÇ VE ÖNERİLER	104
YARARLANILAN KAYNAKLAR	108
a. Kitaplar	108
b. Makaleler	110
ÖZGEÇMİŞ	114
EKLER	115

02. Özet

Türk İslam sanatları içerisinde hat sanatı, yabancı sanat akımlarının etkisinden uzak varlığını daima korumuş ve her dönem devlet yönetimi tarafından da destek bulmuştur.

Hat sanatı eğitim ve öğretimi sıkı bir disiplin içerisinde geleneksel metotla usta – çırak ilişkisi çerçevesinde kişiye özel ders yöntemiyle yapılmaktaydı. Yazı eğitim ve öğretimi tarihi süreç içerisinde özellikle Osmanlılar döneminde gerek saray içi resmi eğitim kurumlarında (Enderun, Divan-ı Hümayun...) gerekse saray dışı eğitim kurumlarında (Sıbyan Mektebi, Medreseler...) büyük ilgi görmüş ve ders programlarında yerini almıştır. Bunların haricinde söz konusu sanat, hat sanatkârları tarafından kendi özel mekânlarında öğretilmiştir. Hat eğitim ve öğretimi XX. yüzyılın başlarına kadar bu şekilde devam etmiştir. II. Meşrutiyet sonrası eğitim öğretim alanında yapılan çalışmalar sonucunda hat sanatı başta olmak üzere diğer geleneksel sanatların eğitimine de yer vermek üzere Medresetü'l- Hattatin açılmıştır (31 Mayıs 1914). Bu medresede de hat eğitimi yine geleneksel usulle verilmiştir. 1924'te medreselerin kapatılması esnasında ve 1928'de gerçekleştirilen Harf İnkılâbı münasebetiyle kısa süreliğine de olsa kapatılan medrese, farklı isimlerle faaliyetlerine devam etmiştir. 1936'da ise Güzel Sanatlar Akademisi bünyesine dâhil edilmiştir.

03. Summary

In Turkish – Islamic Arts, calligraphy art has always saved itself from movements of foreign art and it has been always supported by administration of government at the point of schooling.

Calligraphy art used to be done in strict discipline by traditional method, in relationship of craftsman-apprentice by method of private education. In historical periods, it had not only been taken attention by indoor of palace's formal constitution of education, it had also taken its place in curriculum. In front of these, the art had been taught by calligraphy artists in their special places. Its schooling had continued in the same situation till the beginning of the 20th century. After the constitutional monarchy, in conclusion of works in schooling parts, Medresetü'l hattatın had been opened (31 March 1914) on condition of ginning part, firstly calligraphy art, schooling of other traditional arts. In this medrese, calligraphy art had been given in method of traditional. In 1924 in duration of closure of medreses and because of revolution of Alphabet, medrese, closed at short time, had continued its activities in different names. In 1936, it had been included in academy of fine arts.

04. Kısaltmalar

a.g.e.	. adı geen eser
a.g.m.	. adı geen makale
AKÜ	. Ankara Kocatepe Üniversitesi
bk	. bakınız
c.	. Cilt
ev.	. Çeviren
DİA	. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	. editör
haz.	. hazırlayan
İA	. Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
IRCICA	. İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İÜ	. İstanbul Teknik Üniversitesi
M.E.B.	. Milli Eğitim Bakanlığı
MÜ	. Marmara Üniversitesi
nr.	. numara
ö.	. ölüm tarihi
TC	. Türkiye Cumhuriyeti
thk.	. Tahkik eden
TTK.	. Türk Tarih Kurumu
vb.	. ve benzer
vs.	. vesaire
v.dğr.	. ve diğeri
sy.	. sayı
s.	. sayfa

05. Tablolar Listesi

Tablo Nr	Tablonun Adı	Sayfa Nr.
1	Medresetü'l Hattatin Ders Programı.	54
2	Medresetü'l- Hattatin Hocaları ve Verdikleri Dersler	74-75

GİRİŞ

Hat sanatı, İslam estetiğinin zirve noktasını oluşturan, tabiatta alınacak örneği bulunmayan ve sonradan ortaya çıkan sanat akımlarından etkilenmeden olanca asaleti, vakarı ile yaşayan ve yaşamakta olan bir sanattır. Sözlük anlamı “yazı yazmak, işaret koymak” gibi manalara gelir. Arap harfleri ile güzel yazı yazmak sanatı olarak da tanımlanabilecek olan Hüsn-i Hattın, İslam kaynaklarındaki en özlü tarifi konunun uzmanlarınca “Hat, cismanî aletlerle meydana getirilen ruhanî bir hendesedir” cümlesiyle yapılmıştır¹. İslamiyet’te yalnızca düşünceleri anlatmaya yarayan bir araç olmakla kalmayan vakar, azamet, incelik, sadelik, yalnızlık, haşinlik gibi insanî duyguları ifade ve tasvir eden özelliği dolayısıyla yazı sanatı, yukarıda yapılan tarife uygun bir estetik anlayış çerçevesinde asırlardır geliştirilerek devam ettirilmiştir.

Şekil itibarıyla temeli Arap harflerine dayanan bu sanat, Kur’an-ı Kerim’in ve hadislerin yazıyı öğrenmeyi teşvik etmesinin yanı sıra dünyanın hiçbir alfabesinde görülmeyen çizgisel bir kıvraklığa sahip olan Arap harflerinin kelimenin başında, ortasında ve sonunda farklı şekillerde yazılabilme imkânına sahip olması nedeniyle estetik boyutta gelişerek İslam sanatı hüviyetini kazanmıştır². İslam yazısının gelişmesinde ve Türk- İslam Medeniyeti’nin sembolü haline gelmesinde İslam devletlerinde âlim ve sanatkârı korumanın ve desteklemenin devlet geleneği haline gelmesinin katkısı oldukça büyüktür. Bu gelenek doğrultusunda halifeler, sultanlar, vezirler ve zenginler vakıflar kurarak geleceğe ışık tutacak kalıcı abidevi eserlerin yaratılmasında öncülük etmiş, çevrelerinde

---

¹ M. Uğur Derman, “Hat”, **DİA**, c. XVI, İstanbul, 1997, s. 427; aynı müellifin “Osmanlı Türklerinde Hat Sanatı”, **Osmanlı**, c. XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 17.

² Abdülhamit Tüfekçioğlu, “Tarihte ve günümüzde hat sanatının öğretim metotları”, **2000’li Yıllarda Türkiye’de Geleneksel El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri**, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 269.

yüksek seviyede sanat muhitleri oluşturmuşlardır³. Arap alfabesinin bünyesinde taşıdığı estetik imkânlar ve devlet büyüklerinin desteklerinin yanı sıra hat sanatının gelişmesinde bir diğer etken de sanatkârların kişisel gayretleri ve daima yenilik arama çabaları doğrultusunda güzele ulaşma hedefleri olmuştur⁴.

İslam dünyasında hat sanatında ilk olarak İbn-i Mukle (ö.328/940) daha sonra İbn-i Bevvab (ö.413/1022) adları ile bilinen sanatçılar tarafından yazı, güzel yazılma tekniğiyle ele alınmıştır. Amasyalı bir Türk olan ve Musta'sım zamanında Abbasilerin başkenti Bağdat'ta yaşayan Yakut el-Musta'sımî (ö. 698/1298) Aklam-ı Sitte denilen Sülüs, Nesih, Reyhanî, Muhakkak, Tevkî ve Rikâ' adlarıyla bilinen hat çeşitlerini belli esaslara bağlayarak, hat sanatının yazılış kaidelerini tespit etmiştir. Onun ortaya koyduğu hat sanatındaki anlayış kendisinden sonra talebeleri tarafından İslam dünyasına yayılmıştır⁵.

İki yüzyıl sonra, yine Amasyalı olan Şeyh Hamdullah (ö.926/1520), Yakut'un yazılarını yeniden ele alarak, hat sanatında yeni bir çığır açmıştır. Böylece Yakut üslûbu devrini tamamlamış ve İstanbul'a taşınan hat sanatında Şeyh Mektebi hâkim olmuştur. Kendisinden sonra gelen hattatları tesiri altına almış olan Şeyh Üslûbu, Türk Hat Sanatı Tarihi'nde 150 yılı aşan bir süre etkisini hissettirmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında yetişen Hafız Osman (ö.1110/1698) ise Şeyh Hamdullah'ın yazılarını yeni bir süzgeçten geçirerek, kendi zevk anlayışını ve sanat gücünü katarak yeni bir üslûp ortaya koymuştur. Böylece hat tarihinde Şeyh Üslûbu yerini Hafız Osman Üslûbu'na bırakmıştır. Hafız Osman'dan bir asır sonra gelen İsmail Zühdü (ö.1221/1806) ve kardeşi Mustafa Rakım (ö.1241/1826) ise Hafız Osman'ın yazılarından ilham alarak kendi şivelerini ortaya

---

³ Muhittin Serin, **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, Kubbealtı Neşriyat Nr. 68, İstanbul, 1998, s. 22.

⁴ Tüfekçioğlu, a.g.m, s. 269.

⁵ "Hat", **Yeni Türk Ansiklopedisi**, c. IV, İstanbul, 1985, s. 1230-1231.

koymuşlardır. Özellikle Mustafa Rakım Sülüs, Nesih yazılarında olduğu gibi Celî Sülüste de gerek harf gerekse istif mükemmeliyetiyle bütün hat üstatlarının zirvesine çıkmıştır⁶.

Bütün İslam âleminde yazıyı en güzel yazan, işleyen ve ayrı bir tavır vererek çeşitli mektepler halinde kemale eriştirenler Osmanlı Türkleri olmuşlardır. Hat sanatı, Osmanlılarda XVI. yüzyıldan itibaren yabancı tesirlerden kurtularak esaslı bir mektep halini almak suretiyle Türk sanatı hüviyetini kazanmıştır⁷. XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin parlak devridir. Osmanlı coğrafyasında ve özellikle merkezi olan İstanbul'da bütün sanat kolları gelişmiş ve en olgun eserlerini vermişlerdir. İstanbul Türkler tarafından fethedildikten sonra diğer sanat dalları yanında hat sanatının da merkezi olmuş ve bu sanat, yüzyıllarca İstanbul'dan sesini duyurmuştur⁸. İstanbul'un hat sanatındaki eşsiz yerini, İslam âleminde sürekli dile getirilen şu meşhur söz tescil etmektedir. “ Kur'an-ı Kerim Hicaz'da nâzil oldu. Mısır'da okundu. İstanbul'da yazıldı”⁹.

İslam dünyasında hat sanatının eğitim ve öğretimi diğer sanat dallarında olduğu gibi köklü bir disiplin içerisinde geleneksel usul ve kaidelere bağlı kalınarak usta-çırak ilişkisi çerçevesinde kişiye özel “meşk usulü” ile yürütülmüştür. Hattat olmak için üstat seviyesine erişmiş bir hattattan ders almak lazımdır. Hat eğitiminde kendi kendini yetiştirme usulü, hataya açık ve verimsiz olduğu gibi uzun bir zamana yayılacağından benimsenmeyen bir yoldur. Ayrıca sanat yeteneğinin kısa zamanda disiplin altına alınması ve gelişmesi, geleneksel usulde yetişmiş bir hat üstadının meşk usulü eğitimiyle daha kolay olmaktadır¹⁰. Hattat olmak için bir hat üstadından alınması gereken dersin ne kadar sürdüğü bilinmemekle beraber talebenin hat sanatını öğrendiği kanaati belirdiği zaman sona erdiği

---

⁶ M. Uğur Derman, “Hat”, s. 429-430; “Hat”, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, c. IV, s. 1231. Burada bahsi geçen hattatlar hakkında gerekli bilgi tezimizin ilerleyen bölümlerinde “Hat Sanatının Osmanlılar Devrinde (1299-1923) Gelişimi ve Ekoller” başlığı altında verilecektir.

⁷ Şevket Rado, **Türk Hattatları**, Yayın Matbaacılık, İstanbul, 1982, s. 61.

⁸ Rado, a.g.e, s. 83.

⁹ Derman, “Hat”, s. 431.

¹⁰ Muhittin Serin, “Meşk (hat)”, **DİA**, c. XXIX, Ankara, 2004, s. 372-373.

hattat biyografilerinden anlaşılmaktadır. Yetenekli talebeye bazen birkaç yılda icazetnâme verildiği gibi derse başladıktan yedi-sekiz yıl sonra icazetnâme alabilen öğrenciler de görülmüştür. Bu eğitimin sonunda hat sanatında belli bir seviyeye gelmiş, yeterli bilgi, beceri ve liyakati elde etmiş talebeye sanatında eser vermeye, yazdığı eserin altına imzasını koymaya ve talebe yetiştirmeye hak kazandığına dair izin belgesi mahiyetinde bir icazetnâme verilir. Böylece hat sanatı bir usta daha kazanmış olur¹¹.

Osmanlı döneminde sarayın destek ve himayesiyle büyük ilgi gören hat sanatı, İstanbul'un Fethi'nden günümüze kadar resmi müesseselerde olduğu gibi vakıf kurumlarında da geleneksel metotla yani meşk usulüyle yürütülmüştür¹². Osmanlı'da talebeler hat sanatıyla ilk kez sıbyan mekteplerinde karşılaşmaktaydılar. Buralarda daha ziyade yazıyı tanıma, bir parça ölçülü ve güzel yazabilme amacı söz konusuydu. Ayrıca, halka açık olan bu sıbyan mektepleriyle aynı seviyede olan fakat saray erkânının çocuklarının okuduğu şehzâdegân mekteplerinde de hat dersleri verilmekteydi¹³.

Tamamen sanat eseri verme ve sanatkâr yetiştirme amacına yönelik çalışan hattatlar, daha çok Dîvân-ı Hümâyûn, Enderun-i Hümâyûn, Galata Sarayı, Muzıka-yı Hümâyûn gibi resmi veya medrese, mektep gibi vakıf öğretim kurumlarında hat eğitimi ve öğretimi vermekteydiler. Hat sanatkârları okullardaki görevleri dışında da kendi evlerinde ya da zenginlerin konaklarında hem halka yönelik umumi hem de belli talebelere dönük özel dersler verip, hattat yetiştirmişlerdir. Okullarda ve konaklarda ders veren sanatkârlar buna mukabil az çok ücret almalarına rağmen halka yönelik derslerden hiçbir zaman ücret almamışlardır¹⁴. Aynı şekilde bazı külliyelerde “Meşk-Hâne” veya “Yazı Odası” olarak

---

¹¹ Rado, a.g.e, s. 9.

¹² Serin, a.g.m, s. 372.

¹³ Tüfekçioğlu, a.g.m, s. 276.

¹⁴ Tüfekçioğlu, a.g.m, s. 277.

adlandırılan ve yazı meşkine tahsis edilen bir hücrenin bulunduğu, muallim olarak haftanın belirli günlerinde buraya gelerek ders veren hattatların da ücret aldıkları bilinmektedir¹⁵.

Hat sanatı tarihine baktığımızda, yazı çalışmaları daha ziyade ücrete tabi olmaksızın, Enderun, Dîvân-ı Hümâyûn gibi devlet mektepleri ile vakıf kuruluşları bünyesinde yürütülmüştür. Bunun yanı sıra hat sanatçıların özel mekânlarında da bu sanata gönül vermiş kişiler yetiştirilmiştir. Yazı çalışmaları, 20. yüzyılın başlarına kadar bu şekilde devam etmiştir. II. Meşrutiyet sonrası başlatılan yeni eğitim çalışmaları kapsamında; Hat, Tezhîb, Cilt, Minyatür gibi sanatların bir okul bünyesinde toplanması kararıyla 6 Recep 1332 (31 Mayıs 1914) tarihinde “Medresetü’l- Hattatin” adıyla yeni bir okul açılmıştır¹⁶. Çalışmamızın araştırma konularından birini teşkil eden bu medresenin kuruluş yönetmeliğinde, derslerin ücretsiz olduğu, Hat derslerinin yanı sıra Tezhîb ve Teclid derslerinin de verileceği, eğitimin sınıf usulünde yapılmayacağı, mezuniyetin öğrencilerin yeteneklerine paralel olarak hocalarınca değerlendirileceği, kabiliyetli ve başarılı öğrencilere diploma verileceği gibi medrese eğitim- öğretim amacına yönelik birçok husus yer almaktadır¹⁷.

Hat ve Tezhîb, Teclid gibi kitap sanatlarını unutulmaktan kurtarma adına açılan bu medrese, faaliyetlerine 1924’te medreselerin kapatılmasına kadar “Medresetü’l-Hattatin” adı altında devam etmiştir. Medreselerin kapatılmasından kısa bir süre sonra bir sanat okulu olarak değerlendirilerek çalışmalarına “Hattat Mektebi” adı altında tekrar başlamıştır. 1928 tarihli Harf Devrimi’nden sonra “Arap harflerinin terki sebebiyle mana ve gayesi kalmamıştır” gerekçesiyle kapatılan mektep daha sonra “Şark Tezyini Sanatları

---

¹⁵ M. Uğur Derman, “Hattat”, **DİA**, c. XVI, İstanbul, 1997, s. 494.

¹⁶ İbnülemin, **Son Hattatlar**, s. 4 -5. Ayrıca bk. Aynur Erbaş, “Geçmişimizde Hat Sanatı Eğitimi”, **Kamu Kurum Ve Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri (18–20 Kasım 1992, İzmir)**, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 147.

¹⁷ Medrese eğitim-öğretim programını ortaya koyma adına daha ayrıntılı bilgiyi çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde “Medresetü’l-Hattatin’de Eğitim ve Öğretimde Takip Edilen Uygulamalar” başlığı altında bulabilirsiniz.

Mektebi” adı altında çalışmalarına başlamıştır. Kısa bir süre sonra adı “Türk Tezyini Sanatları Mektebi” olarak değiştirilmiş ve nihayet 1936 yılında Güzel Sanatlar Akademisi bünyesine dâhil edilmiştir¹⁸.

Günümüzde hat sanatı eğitimi başta Güzel Sanatlar Fakülteleri’nin Geleneksel El Sanatları Bölümleri olmak üzere İlahiyat Fakülteleri, İmam Hatip Liseleri gibi resmi kurumların yanı sıra birçok hat sanatkârının şahsi atölyelerinde meşk usulüyle geleneğe uygun biçimde devam ettirilmektedir. Halk Eğitim Merkezleri ve İl Kültür Merkezlerinin yanı sıra özel kurumlarda da Hat, Tezhîb, Minyatür gibi sanat dallarına yönelik kurslar düzenlenmektedir. Böylece nesilden nesile usta çırak ilişkisi içerisinde sağlam temeller üzerine bina edilerek eğitim ve öğretimine devam edilen hat sanatı, gerek Güzel Sanatlar Fakülteleri gerekse şahsi gayretler sayesinde Türk-İslam medeniyetindeki yerini hala muhafaza etmektedir.

Hat sanatının beşiği İstanbul olmakla birlikte Konya ve Bursa gibi bazı şehirlerimizde de yoğun bir eğitim öğretim faaliyeti gözlenmektedir. Türkiye dışında ise İran’da Ta’lik’e ve bazı Arap ülkelerinde ise çeşitli hat türlerine ağırlık verildiği görülmektedir. Mısır’da Hidivler Dönemi’nde hat eğitimi ve öğretimine büyük önem verilmişse de bu durum günümüzde önemini yitirmiştir. Irak’lı çağdaş bir iki hattatın dışında hat sanatının merkezi hala Türkiye’dir. Son zamanlarda görülen hat sanatındaki yenilik arayışları, geleneksel çizgiyi zorlamaktan uzaktır. Bu yenilik girişimlerinde hatla resim ve fotoğraf sanatını birleştirme gayretleri öne çıkmaktadır. Doksanlı yıllarda başlayan ve görsellik adına hat sanatının kuralları dışına çıkmayı deneyen bazı arayışlar dikkat çekmektedir.

---

¹⁸ Erbaş, a.g.m, s. 148.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAT SANATI TARİHİ

10. Arap Yazısının Kökeni Meselesi

Tarih boyunca insanlar duygu ve düşüncelerini, yaşamış oldukları hadiseleri öyle ya da böyle resmetme yoluna gitmişlerdir. Yazı da böyle bir ihtiyacın sonucu olarak varlık göstermiştir. Arap yazısı tarihî bakımından en son ortaya çıkan yazılardan biri olmasına rağmen Latin Alfabesi'nden sonra en çok kullanılan yazı olmuştur¹⁹. Bunda hiç kuşkusuz İslam'ın payı oldukça büyüktür.

Gerek İslam kaynaklarındaki rivayetler, gerekse son dönemlerde yapılan bilimsel çalışmalar, Arap yazısının Hicaz'ın dışında ortaya çıktığını ve sonradan Hicaz'a intikal ettiğini göstermektedir. Bugün İslamiyet'ten önceki ve İslam'ın ilk asrına ait kitabelerin incelenmesi, Arap yazısının Bitişik Nabat yazısından kaynaklandığını, hatta onun gelişmiş bir devamı olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece Arap yazısı Nabatî²⁰ ve Aramî halklarıyla Fenike Alfabesi'ne bağlanmaktadır.²¹

---

¹⁹ B. Moritz, "Arap Yazısı", **İA**, c. I, İstanbul, 1965, s. 498.

²⁰ "Arap asıllı olan Nabatî kavmi M. Ö. IV. asra kadar çöllerde dolaştıktan sonra nihayet Filistin'in güneyine yerleşti ve Petra şehrini kendilerine merkez yaptı. Yazıları ve dilleri Aramî asıllı olan Nabatilerin merkezi, kuzey ve güneye giden yolların ortasında bulunuyordu. M. Ö. 85- M. S. 62 arasında Şam'a ve Kızılderiz'e kadar genişleyen bu kavmin başşehri Petra, Romalılar tarafından ele geçirilince topraklarının bir kısmı ellerinden çıktı. Günümüze ulaşan bina harabeleri ve taşlar üzerine yazılan kitabelerden ileri bir medeniyete sahip oldukları anlaşılmaktadır". Bilgi için bk. Ali Alparslan, **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları Nr. 1286, İstanbul, 1999, s. 19; Ahmet Ağırakça, "Nabatiler", **DİA**, c. XXXII, İstanbul, 2006, s. 257-258.

²¹ Nihat M. Çetin, "Arap(Yazı)", **DİA**, c. III, İstanbul, 1991, s. 276.

Arap yazısının doğuşu ve Mekke'ye intikali konusunda İslam kaynaklarında farklı bilgiler verilmektedir. İslam müellifleri, Arap yazısının Enbar'dan Hire'ye oradan da Hicaz'a geçtiğine dair rivayetler naklederler²². Bu rivayetlerde adı geçen şahsiyetler ve anılan yerlerle Hicaz ahalisinin çeşitli alaka ve münasebetlerinin araştırılması bizi, yazının Nabat Ülkesi'nin bir bölgesi olan Havran'dan Enbar ve Hire'ye ve buradan da Dumetü'l-Cendel üzerinden Hicaz'a geçtiği sonucuna götürmektedir. Bununla birlikte Hicazlıların Nabat ülkesi üzerinden Suriye ile olan devamlı ticari münasebetleri göz önüne alınırsa Kuzey Arap yazısının yukarıda zikredilenden daha ayrı ve kısa bir yolla Havran, Petra, el-ULâ üzerinden Hicaz'a geçmiş olması gerekir²³.

Günümüzde bilinen ve en eski Arap diliyle yazılmış olan kitabe m.328 yılına ait olan İmruu'l- Kays b. Amr'ın mezar kitabesidir. Nabatî-Aramî yazıyla yazılmış olan bu kitabe Nabat kültürünün Araplar üzerindeki izlerini taşımaktadır. Arap yazısıyla yazılmış olan en eski iki kitabe ise VI. yüzyıla aittir. Bunlardan ilki, Yunan, Süryani ve Arap dillerinde M.

---

²² Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir el- Belâzuri (ö. 279/892), **Futûhu'l-Buldân**, thk. Abdullah Enis ed-Dabba' ve Ömer Enis ed- Dabba', Beyrut, 1987, s. 659-660. Hat tarihi hakkında Arap rivayetlerini ihtiva eden eserlerin en eskilerinden olan bu eserde yazının Hicaz'a intikali konusunu içeren rivayet şöyle başlamaktadır: "Tay kabilesinden üç kişi Bakka'da toplandı. Bunlar Meramir b. Murre, Elsem b. Sidre ve Amir b. Cidre'dir. Bunlar yazıyı vazettiler. Arap alfabesini Süryani alfabesiyle mukayese ettiler. Enbar ehlinde bazıları onlardan bunu öğrendiler. Sonra da Hireliler Enbarlılardan öğrendiler... Bişr (Ekider b. Abd el Melik'in kardeşi) Hireliler'den öğrendi. Sonra Mekke'ye geldi... ."

Ayrıca bk. Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak İbn Nedim (ö. 385/995), **el- Fihrist**, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, s. 13-16. İbn Nedim şu bilgileri vermektedir: "Arap yazısını ilk önce kimin vazettiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Hişam el- Kelbi (ö. 819-820) der ki: bunu ilk yapan (yani ilk Arapça yazanlar) Arab-ı arabiden bir gruptur. İsimleri Ebucâd, Hevâz, Huttî, Kelemûn, Sa'faz ve Karisât idi. Bunlar bu şekil ve iraba göre yazıyı kendi isimlerinin göz önüne alarak yazdılar. Sonra isimlerinden olmayan diğer harfleri buldular. Bunlar, tâ, hâ, zâl, zâ, şin ve gayn harfleri idiler. Onlara revâdif dediler. Bunlar, Hişam İbn Eşhas'a göre Medyen padişahları idiler ve Şuayb peygamber zamanında bulut gününde helak oldular..." Konuyla ilgili farklı bir değerlendirme için bk. Hanefi Palabıyık, "Asr-ı Saadette Okuma Yazma Faaliyetleri", **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu**, ed. M. Mahfuz Söylemez, Çorum, 2007, s. 529-560.

²³ Çetin, a.g.m, s. 276.

512’de yazılmış olup, Halep’in güney doğusunda bulunan Zebed Kitabesi’dir. Bir kilise üzerindeki taşa kazılan kitabede kilisenin yapımında yardımcı geçen kişilerin isimleri yer almaktadır. İkinci kitabe ise M.568 tarihinde yazılmış olup Şam’ın güney doğusundaki Harran’da eski bir kilisenin kapı sövesi üzerinde bulunmaktadır.²⁴ Böylece, denilebilir ki Bitişik Nabatî yazıdan Arap yazısına geçiş ve sadeleşme IV. ve V. yüzyıllarda meydana gelmiş olmalıdır. Ayrıca Halep civarındaki Zebed Kitabeleri VI. yüzyıl başında Nabat yazısının Araplarca artık tamamen benimsendiğini göstermektedir.²⁵

Arap yazısının başlangıç şekillerini ihtiva eden bu kitabelerin yazıları incelendiğinde, harflerin hem köşeli hem de yuvarlak karakterlere sahip olduğu ve Arap yazısı istikametinde geliştiği görülebilir. Bu kitabeler haricinde ilk İslamî devre ait olup ancak 1870’den sonra meydana çıkarılan papirüs üzerine yazılan vesikalar, Arap yazısının, eski zamanlarda dahi alelade yuvarlak karakterler içerdiğini göstermektedir. Böylece, Nabatî yazının iki koldan yazılıp kullanılmış olduğu söylenebilir.²⁶

11. Hattın Tanımı

Sözlükte “yazmak, çizmek, kazmak, alamet koymak” anlamlarındaki Arapça *hatt* mastarından türeyen hat kelimesi, terim itibariyle “Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalarak güzel bir şekilde yazma sanatı” anlamında kullanılmıştır.²⁷

Arap yazısı, İslam dininin benimsenmesiyle birlikte estetik ve derunî bir boyut kazanarak kısa zamanda İslam ümmetinin bir değeri olarak “İslam Yazısı” adını almıştır.

²⁴ Moritz, a.g.m, s. 499; Nasıruddin el- Esed, **Masadiru'l-şi'ri'l-cahili ve kıymetuha't-tarihiyye**, Beyrut, s. 27-29; Muhammed Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu**, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları Nr.144, İstanbul, 1990, s. 48-49.

²⁵ Ali Aktan, “Arap Yazısı'nın Doğuşu, Gelişmesi ve İslam Yazısı Haline Gelmesi”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, c. II, sayı: 6 (Ocak 1988), s. 62.

²⁶ Ali Alparslan, “İslam Yazı Sanatı”, **Doğuşundan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, ed: Kenan Seyithanoğlu, Çağ Yayınları Umumi Neşriyat Nr. 1, c. XIV, İstanbul, 1993, s. 445-446.

²⁷ Derman, “Hat”, s. 427.

Daima güzele ulaşma gayretinin sonucu olarak hat sanatı, kamyş kalemi ve is mürekkebinin iş birliği ile insan elinin meydana getirdiği çizgisel bir saltanat haline dönüşmüştür. İslam yazısındaki bu sanatsal estetiğin kaynağını ortaya koyma açısından Hz. Ali'nin şu sözü aktarılmaya değerdir. “Yazı üstadın öğretisinde (meşk) gizlidir, çok yazmakla kıvam bulur; İslam dini üzere olmakla devam eder.”²⁸

Arap harflerinin şekillendirilmesiyle ortaya konulan hat sanatının doğuşunda ve gelişip yayılmasında şüphesiz İslam'ın etkisi büyüktür. Gerek Kur'an ayetlerinin gerekse hadislerin yazıya teşvikinin yanı sıra Kur'an'ın ve hadislerin yazıyla tespiti, çoğaltılması ve yayılması insanları yazıya yöneltmiş ve İslam yazı sanatına duyulan saygı ve rağbeti arttırmıştır. Ayrıca, İslam dininin putperestlikle karışmaktan ve inananları puta tapmaktan uzaklaştırmak için koyduğu suret yasağının da İslam sanatı bünyesinde bir tür resim sanatı görevini üstlenen hat sanatının gelişmesinde etkisi büyük olmuştur.²⁹ Bunların yanı sıra çizgisel kıvraklığa sahip olan Arap harflerinin bünyelerinde barındırdıkları estetik özellikler de yazının sanatsallaşmasında kolaylık sağlamıştır. Öyle ki, Arap harflerinin kelimenin başında, ortasında ve sonunda ayrı ayrı yazılabilmesi estetik açıdan yazı sanatına zengin kompozisyon imkânları sunmuştur. Bütün bunlara ilaveten devlet adamlarının da hat sanatıyla bizzat ilgilenmiş olmaları, sanatı ve sanatçıyı övmeleri, himaye etmeleri de hat sanatının gelişip yayılması sebepleri arasında sayılabilir.

12. Osmanlı Devri'ne Kadar Yazı ve Hat Sanatı

120. Hz. Muhammed (s.a.v) Devri

İslamiyet'ten önce gerek Kuzey Arabistan'da gerek Güney Arabistan'da yaşayan Arap kavimlerinin kendilerine has yazıları olduğu bilinmektedir. Her iki yazının da kaynağının

---

²⁸ M. Uğur Derman, “Hat Sanatında Türklerin Yeri”, **İslam Sanatında Türkler**, 2. baskı, Yapı ve Kredi Bankası Kültür Hizmeti, Mayıs 1982, s. 53.

Hz. Ali'ye atfedilen bu ifadeye eski hat mecmualarında ve çağdaş araştırmalarda manası aynı olmak üzere farklı lafızlarla rastlanmaktadır. Hz. Ali'ye atfedilen bu söz muteber kaynaklarda yoktur.

²⁹ M. Şinasi Acar, **Türk Hat Sanatı**, Antik A. Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 19

Fenike Alfabesi olması nedeniyle aralarında benzerlikler vardır. Fakat uzun süre Güney Arapları tarafından kullanılan Müsned adı verilen Himyeri yazısı³⁰ muhtemelen gelişme imkânı bulamamış ve Güney Arabistan Medeniyeti'nin yıkılışından sonra ortadan kalkmıştır. Kuzeyde kullanılan yazı ise zamanla bazı değişikliklere uğrayarak İslam yazısı haline gelmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır.³¹

Nabat yazısının Arap yazısına dönüşü ve Hicaz Bölgesi'ne intikal tarihine bakılınca yazının, muhtemelen Hz. Peygamber'in çocukluk veya gençlik yıllarına rastlayan tarihte Mekke'ye geldiği söylenilebilir. İslam'ın doğduğu sırada Mekke'de okuma yazma bilenlerin sayısı konusunda İslam kaynaklarından Belâzûri'nin *Fütûhu'l-Büldan* adlı eserinde on yedi kişinin varlığından bahsedilmekte ve isimleri verilmektedir³². Fakat bu rivayetin doğruluğu konusuna şüpheyle yaklaşanlara göre okuma yazma bilenlerin sayısı daha fazla olmalıdır. Zira peygamberin inen ayetleri yazdırmak için asgari beş-on vahiy kâtibi istihdam etmesi ve bir ticaret merkezi olan Mekke'de üzerine yazı yazmak için çeşitli malzemelerin kullanılmış olması okuma yazma bilenlerin sayısının daha fazla olmasına delil olarak gösterilmektedir³³.

---

³⁰ “Himyer yazısı “Hatt-ı Müsned” adıyla anılır. Bu hatta harfler birleştirilmeden ayrı ayrı yazılır. Himyeriler kendilerinden izin almadan hiç kimsenin bu yazıyı öğrenmesine müsaade etmezlerdi. ” Bilgi için bk. Ebu Zeyd Veliyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, **Mukaddime**, çev: Zakir Kadiri Ugan, c.II, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları Nr. 482, İstanbul, 1988, s. 412.

³¹ Aktan, a.g.m, s. 62.

³² Belâzuri'nin isimlerini verdiği bu kişiler arasında Ömer b. el- Hattab, Ali b. Ebi Talib, Osman b. Affan Ebu Ubeyde b. el- Cerrah, Talha, Yezid b. Ebi Süfyan, Ebu Süfyan b. Harb ve Muaviye en tanınmış olanlardandır. Ayrıca Mekkeli kadınlar arasında ise şu önemli kişileri saymaktadır: Şifa bint Abdullah el-Adeviyye, Hafsa el-Adeviyye, Ummu Külsüm bint el-Ukbe, Aişe bint Sa'd b. Ubade, Kerime bint el-Mikdad. Yine, Hz. Peygamber'in eşleri Aişe bint Ebi Bekir'in ve Ümmü Seleme'nin Kur'an okumayı bildiklerine ancak yazmayı bilmediklerine değinmektedir. Belâzuri, a.g.e, s. 660-661.

³³ Moritz, a.g.m, s. 499.

İslamiyet’le birlikte Arap yazısı büyük bir gelişim ve yayılım alanı kazanmıştır. İslam’ın insanlığa ilk emrinin oku olması³⁴ ve kalemle mürekkebin öğretim vasıtası olarak övülmesi³⁵, Kur’an ayetlerinin vahiy kâtipleri tarafından yazıyla tespit edilmesi hatta Resulullah’ın (s.a.v) sözlerinin daha kendisi hayatta iken yazılmaya başlanması yazının büyük bir önem kazanarak gelişmesini ve yayılmasını sağlamıştır. Nitekim Kur’an’da okumak (قرأ) fiili türevleriyle birlikte 87 defa geçerken, yazmak (كتب, إملا) kelimeleri türevleriyle birlikte 320 defa geçmektedir.

Hızla öğrenilmesi ve öğretilmesine rağmen teşekkül tarihi beşinci asra kadar götürülen Arap yazısının, Hz. Peygamber zamanında henüz gelişim aşamasında bulunduğu, nokta ve harekelerden yoksun olduğu anlaşılmaktadır³⁶. Tabii ki İslam’dan sonra başta Kur’an’ın doğru okunmasını sağlamak için Arap yazısında bazı ek düzenlemelere gidilmiştir. Öyle ki, Hz. Muhammed’in Arap Alfabeti’nin yazılış ve okunuş kusurlarını giderme adına benzer harflerin birbirinden ayrılmasını sağlamak üzere rakşı tavsiye ettiği söylenmektedir.³⁷ Hatta daha bu devirde hattatların yazdıkları yazıların altına imzalarını (ketebe) koyma âdetinin Resulullah’ın kâtiplerinden Übey b. Kaab tarafından başlatıldığını görmekteyiz.³⁸

---

³⁴ “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku! Senin rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, İnsana bilmediğini öğretendir. ” (Kur’an, 96 Alâk Suresi, Ayet 1-5).

³⁵ “Hokka ile kalemi, kalemle yazdıklarını şahit tutarım ki. . ” (Kur’an, 68 Kalem Suresi, Ayet 1). Ayetin izahını ve Hat Sanatı ile bağlantısını anlamak için bk. Mahmud Bedreddin Yazır, **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 61-65.

³⁶ İbn Haldun, Arap yazısının İslamiyet’in ilk günlerinde sağlam bir surette işlenmemiş, iyi ve güzel bir hale gelmemiş olmasını, Arap kavminin göçebeliliğine, iptidai bir hayat yaşamasına, hüner ve sanattan uzak olmasına bağlamaktadır. Bilgi için bk. İbn Haldun, **Mukaddime**, c. II, s. 412-413.

³⁷ Muhammed Hamidullah, **Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam İbn.Münebbih** çev. Kemal Kuşçu, İstanbul, 1967, s. 20; Ali Alparslan, a.g.m, s. 451.

³⁸ Said Havva, **el- Esas fi’s-Sünne Siretü’n-Nebeviyye**, çev. H. Ahmet Özdemir ve dğr. , Aksa Yayın ve Pazarlama San. Ve Tic. Ltd. Şti, c. VI, İstanbul, Aralık 1991, s. 132; Alparslan, a.g.m, s. 453.

Yazıdaki bu gelişmelere ilave olarak Hz. Peygamber döneminde deri, hurma yaprağı, deve kemikleri, çanak çömlek kırıntıları, tahta levhalar, parşömen, papirüs, lihaf (yumuşak ve beyaz taş) gibi yazı malzemeleri kullanılmaktaydı. Bunlar da o devirde yazının yaygın kullanımına delil gösterilebilir.³⁹

121. Dört Halife Devri (11-41/632-661)

Hulefa-i Raşidin Devri'nde, yazıda önemli değişiklikler kaydedilmemesine rağmen o devirden günümüze intikal eden bazı vesikalardan az çok bir gelişme sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu vesikalar bazı meskûkât, papirüs ve taş kitabelerden oluşmaktadır. Bu devre ait olduğu söylenen mühim vesikalardan biri ince deri üzerine yazılmış olan Kur'anlar ise de araştırmacılar bunların hattatları ve tarihleri üzerinde ittifak edememişlerdir.⁴⁰

Halifeler Devri'ne ait olan bu vesikalardan anlaşıldığına göre papirüsler üzerindeki yazılarda, harflerde yuvarlaklık, taş üzerinde yazılı olanlarda ise sertlik ve köşelilik hâkimdir.⁴¹ Kuzey Arabistan'dan Hicaz Bölgesi'ne intikal eden Nabat yazısının farklı karakterde iki üslubunun olduğu bilinmektedir. Cahiliye devrinde bu iki üslup "cezme" ve "meşk" diye adlandırılmıştır. Geometrik, dik ve köşeli karakter arz eden ve kesme, kopma ve ayrılma manasına gelen cezme tarzının, Nabatilerin yazısından doğan ve gelişen İslam yazısına verilen ilk ad olduğu anlaşılmaktadır. Süratli yazmak, çabuk gitmek manasına gelen ve yuvarlak ve yumuşak yazı karakterine sahip olan meşk tarzı yazının dört halife devrinde kullanıldığı bilinmektedir. Hatta bu yazı tarzında yatay harfler fazla uzatıldığından sayfalarda geniş boşluklar kaldığı gibi, süratten dolayı da bazı harflerin okunmasında zorluk çekildiği için Halife Hz. Ömer bu yazıyı "yazının kötüsü" sıfatıyla nitelemiştir.⁴²

---

³⁹ Moritz, a.g.m, s. 502-503.

⁴⁰ Alparslan, "İslam Yazı Sanatı", s. 456

⁴¹ Alparslan, a.g.m, s. 456.

⁴² Alparslan, a.g.m, s. 456-457.

Dört halife devrinde fetihlerle birlikte İslamiyet Hicaz Bölgesi'nin dışına taşmaya başlamış, yazı da önem arz eden şehirlerin isimleriyle anılır olmuştur. Arap hattı, muhtelif devirlerde en fazla kullanıldığı bölgeye nispetle, İslam öncesi *Enbarî*, *Hirî*, *Mekkî* ve Hicretten sonra da *Medenî*, Basra'ya nispetle *Basrî* ve nihayet 16/638'te kurulan, kısa sürede askerî, ilmî, siyasî merkez haline gelen Küfe'ye nispetle *Küfî* olarak anılmaya başlamıştır.⁴³

Bunların yanı sıra Hulefa-i Raşidin Devri'nde dini ve idari hayatta, günlük muamelatta yazının öneminin artarak devam ettiği, hatta Hz. Ömer (634-644) zamanında yazı öğretimi için resmi mektepler açıldığı ve muallimler tayin edildiği görülmektedir.⁴⁴

122. Emeviler Devri (41-132/661-750)

Emeviler Devri'nde İslam Medeniyeti'nin açılımlarının giderek artmasıyla birlikte ilim ve sanat alanında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Kuran ve kitap istinsahı, telif ve tercüme faaliyetleri artmış, güzele ulaşma, Kuran'ı güzel yazma gayretiyle hattatlar Mushaflar yazmışlardır. Bu devirde Şam'ın devlet merkezi olmasıyla birlikte siyaset ve ilim hayatı da buraya kaymış yazı da *Şamî* olarak anılmaya başlamıştır.⁴⁵

Emeviler Devri'nde yetişen ilk büyük yazı ıslahatçısı olarak kabul edilen kişi Kutbe el-Muharrir'dir (ö.154/771). Bu meşhur hattat Küfî'ye şekil vermek suretiyle bir takım değişiklikler yaparak dört çeşit yazı meydana getirmiştir. Kaynaklarda bunların Celîl, Tumar, Sülüs ve Nısf'tan ibaret olduğu bildirilmektedir.⁴⁶ Anlaşıldığına göre bu devirde

⁴³ Derman, "Osmanlı Türklerinde Hat Sanatı", s. 18.

⁴⁴ Çetin, a.g.m, s. 278. İslam dünyasında ilk olarak Küttabların - İslam'ın ilk devirlerinde sıbyan mektepleri yazının öğretildiği yer anlamında küttab olarak isimlendiriliyordu- ilk programını Hz. Ömer hazırlamış ve vilayetlere göndermiştir. Program metni şudur: " Çocuklarınıza yüzmeyi ve ata binmeyi öğretiniz, onlara yaygın halde darb-ı meselleri ve güzel şiirleri de rivayet ediniz. " Geniş bilgi için bk. Cahid Baltacı, **İslam Medeniyeti Tarihi**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını Nr. 197, İstanbul, 2005, s. 158.

⁴⁵ Alparslan, "İslam Yazı Sanatı", s. 459.

⁴⁶ Alparslan, "İslam Yazı Sanatı", s. 459.

yeni hat çeşitleri doğmaya başlamış, kalem ağızlarının da hangi ölçüde olması gerektiği tespit edilmiştir. İşte, büyük boy yazılara mahsus olan *Celîl* ve resmi devlet yazışmalarında kullanılan standart büyük boy *Tumar* bunlardan ilk bilinenlerdir.⁴⁷

Bu devrin diğer önemli bir hattatı Malik b. Dinar (ö.130/747)⁴⁸ olup isteyene ücret karşılığı Mushaf yazmaktaydı. Ayrıca, Velid b. Abdülmelik'in (86/705) kâtibi olan Halid b. Ebi el- Hayyac da yazıda mahir bir sanatkârdı. Yine Halife Hişam'a (105/724) birçok eser yazmış olan Şuayb b. Hamza el-Katib de yazısının güzelliğiyle bilinen meşhur kişilerdendi.⁴⁹

Emevilerden günümüze pek az yazılı vesika ulaşmıştır. Bu devirde yazılmış olan Mushaflarda Celîl ve Tumar yazısı kullanıldığı, yani yazının geniş bir kalemle yazıldığı, taş kitabe ve meskûkâtın köşeli yazıldığı, ancak bazı kitabelerde bazı harflerde yuvarlaklaşma olduğu, papirüslerdeki yazılarda köşelilikle birlikte yuvarlaklaşmanın da belirdiği görülmektedir⁵⁰.

123. Abbasiler Devri (132- 640/750-1258)

Abbasiler Devri'nde ilim ve kültür merkezi, artık devletin siyasi ve idari merkezi olan Bağdat idi. Başta Bağdat olmak üzere büyük merkezlerde ilim ve sanat hareketleri artmış, kitap telif ve istinsahı faaliyetleri hızlanmıştır. Artan bu telif ve tercüme faaliyetlerine eşit olarak büyüyen ve zenginleşen kütüphanelerde telif ve istinsah işiyle meşgul olan verrâklar özellikle kitap istinsahına mahsus Verrâkî, Muhakkak veya Irakî gibi isimlerle bilinen yazı tarzını kullanmışlardır. Verrâkların elinde güzelleşen ve Nesih yazısından ayırt etmek için

---

⁴⁷ Derman,"Hat", s. 428.

⁴⁸ Malik b. Dinar hakkında daha geniş bilgi için bk. Mehmet Demirci, " Malik b. Dinar", **DİA**, c. XXVII, Ankara, 2003, s. 505.

⁴⁹ Alparslan, " İslam Yazı Sanatı", s. 460.

⁵⁰ Alparslan, a.g.m, s. 460-461.

Neshî diye adlandırılan bu tarz, Nesih, Reyhanî ve Muhakkak yazılarının doğmasına da zemin hazırlamıştır⁵¹.

Abbasilerin ilk devirlerine kadar Tumar, Celîl, Sülüs ve Nısf yazılarının kullanıldığı görülmektedir. Ancak, zamanla birbirinden çok küçük farklarla ayrılan, büyüklük ve küçüklükleriyle birlikte, kullanıldıkları yerlere, hatta kâğıtların ebadına göre isimlendirilen birçok yazı çeşidi ortaya çıkmıştır. Öyle ki m.VIII. yüzyılda yazı çeşitleri sayısının kırkı aştığı görülmektedir. Bu yazılar “mevzun hat” diye anılmıştır.⁵²

Hat sanatında en önemli gelişmelerden biri Abbasi veziri İbn Mukle (ö.328/940)⁵³ ile ortaya konmuştur. O, bu mevzun hatların nizam ve ahengini belli kaidelere bağlamıştır. Böylece Aklam-i Sitte⁵⁴ belirmeye başlamış, mevzun hatların yerini de “mensûb hat” almıştır. İbn Mukle sahip olduğu geometri bilgisini kullanarak, harflerin ölçüsünü, mesafesini belirlemede noktadan, dik harflerin boyunu belirlemede eliften, çanak şeklindeki harflerin genişliğini göstermek için de daireden istifade ederek bir metot ortaya koymuş ve Aklam-ı Sitte'nin temellerini atmıştır.⁵⁵ Bu altı çeşit yazı daha sonra İbn Bevvab olarak anılan hattat İbn Hilal (ö.413/1022)⁵⁶ tarafından daha da güzel ölçülere kavuşmuştur. İbn Bevvab, İbn Mukle'nin Aklam-ı Sitte de tespit ettiği bu estetik kuralları daha ince geometrik nispetlere bağlayarak üslubunu güzelleştirmiştir. Benzer üslupların ortak özelliklerini belirleyip sınıflandırarak kalemin sayısını sekize indirmiş, böylece

---

⁵¹ Serin, a.g.e, s. 67.

⁵² Alparslan, “İslam Yazı Sanatı”, s. 462.

⁵³ İbn Mukle hakkında bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, “ İbn Mukle”, **DİA**, c. XX, İstanbul, 1999, s. 211-212.

⁵⁴ Belli altı tür yazı gurubuna verilen özel ad. Bunların isimleri Muhakkak- Reyhâni, Sülüs-Nesih, Tevkî-Rıkâ'dır. Şeş kalem de denir. Geniş bilgi için bk. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, c. I, İstanbul, 1983, s. 42.

⁵⁵ Alparslan, “İslam Yazı Sanatı”, s. 463

⁵⁶ İbnü'l-Bevvab hakkında bilgi için bk. Muhittin Serin, “İbnü'l-Bevvab”, **DİA**, c. XX, İstanbul, 1999, s. 534-535.

Aklam-ı Sitte'nin teşekkülünde büyük bir yenilik yapmıştır⁵⁷. Onun ortaya koyduğu üslup İslam dünyasında m. XIII. yüzyıl ortalarına kadar üç asra yakın devam etmiş ve XIII. yüzyılda Türk asıllı hattat Yakut el-Musta'sımî (ö.698/1298)⁵⁸ Aklam-i Sitte denilen Sülüs-Nesih, Muhakkak-Reyhani, Tevkî-Rikâ' hatlarını en gelişmiş şekliyle ortaya koymuştur. Ayrıca Yakut el-Musta'sımî o güne kadar düz kesilen kamyş kalemin ağzını eğri keserek hatta büyük bir estetik de kazandırmıştır.⁵⁹

124. Büyük Selçuklular (429-590/1038-1194) ve Anadolu Selçukluları Devri (469-706/1077-1307)

Türkler tarafından tarih boyunca, başlangıçtan bugüne kadar dört alfabe kullanılmıştır. Bunlar Orhun Alfabesi, Uygur Alfabesi, Arap Alfabesi ve Latin Alfabesidir. Bunlardan başka Türkler tarafından veya Türkçe için Uygur alfabesinin aslı olan Soğd Alfabesi, Mani, Brahmi, Süryani, Yunan ve İslav Alfabeleri de kullanılmıştır. Ancak bunların içerisinde gerek zaman ve gerek saha bakımından umumileşerek geniş ölçüde kullanılan, böylece milli alfabe haline gelen alfabeler Orhun, Uygur, Arap ve Latin harfli alfabelerdir. Arap harfleri Türkler arasına İslamiyet'le birlikte girmiş, X. asırdan XX. asrın başlarına kadar bin seneye yakın bir zaman süresince kullanılmıştır⁶⁰.

⁵⁷ Serin, a.g.m, s. 535.

⁵⁸ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nihad M. Çetin, “ Yakut Musta'sımî”, **İA**, c. XIII, İstanbul, 1993, s. 352-357.

“Son Abbasi halifesi Müsta'sım Billâh devrinin ünlü hattatı olan Yakut'un Türk, Rum veya zayıf olmakla birlikte Habeşli olduğu söylenmiştir. Halifeden büyük yakınlık gördüğü için refah ve itibar içinde yaşamıştır. Moğol ordusu Bağdat'a girdiği zaman bir minareye gizlenmiş, kan, ateş ve yağma ile geçen günleri burada beraberinde götürdüğü malzeme ile yazı yazarak geçirmiştir. Hatta kâğıdı bittiği için yanında bulunan beyaz ince keten bir mendil üzerine de yazmıştı. O, hat sanatı tarihinin belli başlı merhalelerinden birisi, kendinden öncekilerle ve sonrakiler arasında büyük bir halkadır”. Ayrıntılı bilgi için bk. H. Ahmet Özdemir, **Son Abbasi Halifesi Müsta'sım Billâh ve Dönemi**, Hâcegâh Akademi Kitaplığı Nr. 5, İstanbul, 2005, s. 164-166.

⁵⁹ Derman, “Hat”, s. 428.

⁶⁰ Muharrem Ergin, **Osmanlıca Dersleri**, İÜ Edebiyat Fakültesi yayınları Nr. 785, İstanbul, 1993, s. 2.

Türk hat tarihini, Türklerin İslamiyet’i kabul etmeye başladıkları X. yüzyıl’dan başlatmak gerekir. Bu devirde hat sanatının merkezi Abbasi devletinin başkenti olan Bağdat idi. Türk hat tarihinin bu ilk devirleri, Arap şahıs isimlerinin Türk ve İranlılar tarafından müştereken kullanılmış olması sebebiyle bu devirden günümüze intikal eden eserlerin sahiplerinin milliyetini belirlemede karanlık kalmaktadır⁶¹.

Türkler Müslümanlığı kabul ettikleri çağda Kûfî yazı revaçta idi. Doğu Asya’nın iki büyük devletinden biri olan Karahanlılar (992-1211), 940 yılına doğru Müslüman olmaya başladılar ve saltanat sürdükleri Maverâünnehir ve Doğu Türkistan’da Kûfî ve Nesih yazıyı beraberce kullandılar. Diğer bir Türk devleti olan Gazneliler (963-1186) tarafından da Kûfî ve Nesih yazı kullanılmıştır. İran Selçukluları (1038-1194) döneminde de aynı istikamette eserler verilmiştir. Anadolu Selçukluları (1077- 1307) döneminde Kûfî ve Nesih yazı yaygın olarak kullanılmış olmakla birlikte bu dönemde Kûfî yazının kullanımının biraz azaldığı onun yerini Celî Sülüs yazının aldığı görülmektedir⁶².

İlk Müslüman Türk devletlerinden İhşidiler (935-969), Karahanlılar (992-1211), Gazneliler (963-1186), Büyük Selçuklular (1038-1194) ve Anadolu Selçukluları (1077-1307) devrinin ilk yüz elli yılında Aklam-ı Sitte alanında İbn Bevvab’ın yazı üslubunun benimsendiği görülmektedir. İbn Bevvab’ın tesiri Aklam-ı Sitte’de üçüncü reformist olarak nitelendirilen Yakut’un yaşadığı yıllara kadar (1221-1298) yaklaşık olarak üç yüz sene kadar devam etmiştir.

Hat sanatı bakımından Anadolu Selçukluları dönemi daha zengindir. Türklerin Anadolu’ya geldikleri zaman her yerde olduğu gibi burada da İbn Bevvab üslubu hâkimdi. Anadolu Selçukluları döneminde Türk hattatları XI. ve XII. yüzyıllarda İbn Bevvab

---

⁶¹ Ali Alparslan, “Türk Hat Tarihi”, **Doğuşundan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c. XIV, Çağ yayınları, s. 478.

⁶² Ali Alparslan, “Türk Dünyasında Hat Sanatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, c. XII, Ankara, 2002, s. 267.

üslubunu takip ettikten sonra XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yakut'un ekolünü devam ettirmişlerdir⁶³.

13. Hat Sanatının Osmanlılar Devri (698-1341/1299-1923)

“Kıbletü'l- Küttâb” olarak anılan Yakut el-Musta‘ımî'nin üslubu İslam âleminin tamamında kısa zamanda benimsendi. Ölümünden sonra, onun Aklam-ı Sitte anlayışı, yetiştirdiği üstatlar eliyle Anadolu, Mısır, Suriye, İran, Maveraünnehir'e kadar yayıldı ve buralarda hüküm süren İslam devlet ve hanedanlarında daima alakaya mazhar bir sanat olarak görüldü.⁶⁴

Abbasi Devleti'nin yıkılışından sonra hat sanatı gelişimini Türk ve İranlı hattatların elinde sürdürmüş, siyasi hareketlerin sonucunda Bağdat sonrası Kahire, Kurtuba, Semerkand, Herat, Tebriz ve Konya şehirleri, Osmanlı öncesinde hat sanatının gelişimini devam ettirdiği önemli ilim ve sanat merkezleri olmuşlardır.⁶⁵

Emevî, Abbasî, Fatimî, Eyyûbî, Memluk, Selçuklu, İlhanlı, Timurî, Safevî, Akkoyunlu gibi İslam devlet ve hanedanları devrinde ilgi çekici bir alan olarak görülen hat sanatı, Osmanlılar Devri'nde estetik kudret ve zirvede kalış süresi açısından en üst noktaya ulaşmış, hatta “Türk Hat Sanatı” adıyla anılacak bir kimlik kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XV. yüzyılın ortalarına, yani İstanbul'un fethine kadar Türk hattatları Yakut üslubunu takip etmişlerdir. Fetihden sonra İstanbul, Türk-İslam dünyasının merkezi haline gelmiş ve altı asır boyunca hat sanatında liderlik rolünü üstlenmiştir. Bu devirde İslam yazısına yeniden yön vererek Türk Hat Sanatının kurulup gelişmesine öncülük yapan ilk hattat Amasyalı Şeyh Hamdullah'tır.

---

⁶³ Alparslan, “Türk Dünyası'nda Hat Sanatı”, s. 268.

⁶⁴ Derman, “Osmanlı Türklerinde Hat Sanatı”, s. 20

⁶⁵ Abdülhamit Tüfekçioğlu, “Osmanlı Döneminde Hat Sanatı”, **Osmanlı**, c. XI, Ankara, 1999, s. 44.

Kendisinden sonra gelen hattatlar onun açtığı yolda ilerleyerek Hüsni Hattı dünya çapında bir görsel sanat haline getirmişler ve yeni ekoller oluşturmuşlardır. Bu bakımdan Osmanlı devri hem geleneksel çizginin devamı hem de yeni ekollerin ortaya çıkması açısından hat sanatının “altın çağı” olmuştur.

130. Hüsni Hat Ekolleri

1300. Şeyh Hamdullah (ö.926/1520) Ekolü

Amasya’da Hayreddin Ma’raşi’den (ö. 876/1472(?))⁶⁶ hat sanatını nazari ve ameli olarak tahsil ettikten sonra icazet almış olan Şeyh Hamdullah’ın sanat hayatında Amasya ve İstanbul olmak üzere iki safha vardır. Şeyh Hamdullah, Yakut yazı tarzının hâkim olduğu ilk yazılarını Amasya’da, kendi yazı üslubunu ise İstanbul’da ortaya koymuştur.⁶⁷

Amasya’da kendisinden yazı meşk eden Sultan II. Bayezid Han’ın (1447-1512) davetiyle İstanbul’a gelen Şeyh Hamdullah, yine Sultan’ın teşvik ve tavsiyesiyle saray hazinesindeki Yakut’a ait eserleri estetik bir incelemeye tabi tuttu ve kendi sanat anlayışını da ekleyerek Aklam-ı Sitte’ye yeni bir boyut kazandırdı. Dört aylık bir çalışma süresince⁶⁸ Yakut’un tavrını geliştirerek yazıya yeni geometrik ölçüler getirdi. Yakut’un yazısındaki sert görünümü de ortadan kaldırarak harflere daha estetik bir boyut kattı. Böylece hat sahasında “şeyh üslubu” denilen ve Osmanlı Hat Sanatı’nın temelini oluşturan dönemi başlatmış oldu.

Şeyh Hamdullah’ın ekolünde olgunluk kazanan Aklam-ı Sitte arasında Nesih hattı Mushaf yazılmasına tahsis edilmiş, Sülüs yalnız olarak ya da Nesih’le birlikte sanat yazısı olarak devam etmiş, zamanla Reyhanî ve Tevki terk edilmiş, Muhakkak yazı besmele

---

⁶⁶ Muhittin Serin, “ Hayreddin Ma’raşi”, **DİA**, c. XVII, İstanbul, 1998, s. 57.

⁶⁷ Serin, a.g.e, s. 101-104.

⁶⁸ M. Uğur Derman, “Osmanlılarda Hat Sanatı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, c. II, IRCICA, İstanbul, 1998,s. 482

kitabesinde, Rikâ' hattı, "hatt-icaze" adıyla hattat ketebelerinde ve ilmiye icazetnâmelerinde kullanılır olmuştur.⁶⁹

Osmanlı Türk Hat sanatında Yakut devrini kapatan Şeyh Hamdullah ekolünün tesiri kendisinden sonra ikinci büyük hattat olarak anılan Hafız Osman (ö.1110/1698) devrine kadar yaklaşık iki yüzyıl devam etmiştir.

1301. Ahmet Şemseddin Karahisâri (ö.963/1556) Ekolü

XVI. yüzyıl Anadolu'sunun yedi büyük hattatından biri olarak tanınan Ahmet Karahisâri⁷⁰ Şeyh Hamdullah'la aynı dönemi idrak etmiş olan bir hattattır. Aklam-ı Sitte'yi Yakut ekolünün ünlü hattatlarından Esedullah Kirmani'den (ö.893/1488)⁷¹ öğrendi Karahisâri, bu ekolün Osmanlı diyarında takipçisi olmuş ve Yakut-i Rûm diye anılmıştır.⁷²

Hat sanatında Yakut tarzını benimsemiş olan Karahisâri, bu ekolün sadece taklit ve takipçisi olarak kalmamış, getirdiği yeniliklerle zamanla Yakut'u da aşarak sanatının gücü ve estetik anlayışıyla kendi üslubunu ortaya koymuştur. Yakut tavrı onun harf ve kelimelere kazandırdığı biçim, oran, istif ve farklı sayfa tasarımlarıyla en güzel şekline ulaşmıştır⁷³. Fakat bu ekol Şeyh ekolü karşısında tutunamayarak kendisinden bir nesil sonra unutulmuştur. Bununla birlikte özellikle Celî yazılarda ulaştığı kompozisyon güzelliği Mustafa Rakım'a kadar devam etmiştir.

---

⁶⁹ Muhittin Serin, a.g.e, s. 105. Belki burada eklenmesi gereken husus, Rik'a hattının özellikle gündelik işlerde ve süratli yazmaya elverişliliği dolayısıyla el yazısı olarak çabuk ve acele yazılması gereken hemen her yerde kendisine kullanım alanı bulduğu gerçeğidir.

⁷⁰ Hakkında bilgi için bk. Muhittin Serin, "Karahisâri, Ahmed Şemseddin", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, 2001, s. 421-424.

⁷¹ Hakkında bilgi için bk. Ali Alparslan, "Esedullah-ı Kirmânî", **DİA**, c. XI, İstanbul, 1995, s. 370-371.

⁷² Serin, a.g.e, s. 109.

⁷³ Muhittin Serin, "Karahisâri, Ahmed Şemseddin", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, 2001, s. 422.

1302. Hafız Osman (ö.1110/1698) Ekolü

XVII. yüzyılın ikinci yarısına yetişen Hafız Osman⁷⁴ Hüsn-i Hat alanında Şeyh Ekolü'nün ünlü hattatlarından Büyük Derviş Ali (ö.1086/1698), Nefeszâde Seyyid İsmail (ö. 1090/1679), Suyolcuzâde Mustafa Eyyubî'den (ö.1097/1686) Aklam-ı Sitte üzerine meşk ederek nihayet icazetnâme almaya muvaffak olmuştur.⁷⁵

Şeyh tavrının inceliklerini en iyi şekilde öğrenen Hafız Osman, Şeyh üslubundaki Aklam-ı Sitte'yi ikinci bir estetik değerlendirmeye tabi tutarak, beğendiği harfleri seçmiş, onları ideal birer harf olarak tanımış ve Şeyh üslubunun Yakut'u andıran harflerini atıp Aklam-ı Sitte'yi en güzel seviyesine ulaştırmıştır. Böylece Şeyh Hamdullah, yazıda klasik devrin başlangıcını, Hafız Osman ise bu klasizmin olgunluk devrini oluşturan birer hattat olarak İslam yazı sanatı tarihinde bilinip tanınır hale gelmişlerdir. Artık XVIII. yüzyıldan itibaren bütün hattatlar bugün de dâhil Hafız Osman yolunu takip etmektedirler.⁷⁶

Ayrıca Hafız Osman, hat sanatında Hz. Peygamber'in fiziki ve ahlaki vasıflarını anlatan Hilye-i Şerife'yi Sülüs ve Nesih hatlarıyla kompoze eden ilk kişidir⁷⁷. Böylece ondan itibaren Hilye-i Şerife yazımı bir gelenek halini almıştır.⁷⁸

---

⁷⁴ Hayatı hakkında bilgi için bk. M. Uğur Derman, "Hafız Osman", **DİA**, c. XV, İstanbul, 1997, s. 98-99.

⁷⁵ Tüfekçioğlu, "Osmanlı Dönemi'nde Hat Sanatı" s. 45

⁷⁶ Alparslan, "Türk Hat Tarihi", s. 481-482

⁷⁷ "Hilye-i şerife'nin kaynaklarda açıkça yer almamakla beraber ilk defa Hattat Hafız Osman tarafından levha şeklinde yazılmış olduğu kabul edilmektedir. Eski hattatlardan gelen sözlü rivayetler, bilinen kalıplaşmış hilye şeklinin benzeri hiçbir levha çalışmasına Hafız Osman'dan önce rastlanmayışı, onun hem bu şekli gittikçe geliştirmeye yönelik denemeleri, hem de farklı hilye şekillerini araştırıp bulma ve bunları yazmaktaki gayretine dair kesin bilgiler bu kanaatin doğruluk payını arttırmaktadır." Geniş bilgi için bk. M. Uğur Derman, "Hilye (Hat)", **DİA**, c. XVIII, İstanbul, 1998, s. 47.

⁷⁸ Tüfekçioğlu, "Osmanlı Dönemi'nde Hat Sanatı", s. 46

1303. Celî Yazı ve Mustafa Rakım (ö.1241/1826) Ekolü

Celî, bir yazı türü değildir. Sözlükte, hattın açık, seçik, enli, büyük ebatta, uzaklardan bile okunabilecek şekilde yazılması anlamına gelen Celî⁷⁹, hat terimi olarak her yazının belirli bir ölçüden sonra geniş yazılan tarzına ad olarak kullanılmıştır. Celî, daha ziyade Muhakkak, Sülüs ve az da olsa Nesih de kullanılmaktaydı. Muhakkak'ın Celîsinin fazla yer kaplaması dolayısıyla XVI. yüzyıldan itibaren terk edilmesiyle hattatlar bu asırdan itibaren artık bütünüyle Celî Sülüs'e yönelmişlerdir.

Celî Sülüs, levhalarda kullanılmakla birlikte daha çok mimari yazılarda (duvar, kuşak, kubbe, mihrap vb.) kullanılmıştır. Celî'de Anadolu Selçukluları devrinden, Osmanlılarda Fatih dönemine kadar yaklaşık 350 yıllık bir zaman zarfında gelişme ağır bir şekilde devam etmiştir. Söz konusu ilerleme, gelişme tarihi başlangıcı olan 1453 yılından olgunluk devrinin başlangıcı olan 1800 tarihine kadar çok yavaş ilerlemiş ve Celî'de güzele ulaşma gayretlerinin bir sonucu olarak nihayet XIX. yüzyıl başlarında büyük hattat Mustafa Rakım'ın elinde kemale ermiştir.⁸⁰

Mustafa Rakım, Osmanlı dönemi hat sanatı içinde üç özelliği ile ortaya çıkmaktadır. Birincisi, harflerde ideal ölçüleri temin ederek Celî Sülüse olgunluk kazandırmasıdır. İkincisi, Celî Sülüste kompozisyonu güzelliğe kavuşturmasıdır. Üçüncüsü ise, Osmanlı Tuğrası'na ideal şeklini vererek onu enine yayık durumdan kurtarıp canlandırmış olmasıdır.⁸¹

Mustafa Rakım, Hafız Osman'ın Sülüs ve Nesih yazılarını inceleyerek elde ettiği harflerin gövde ve duruş özelliklerini Celî'ye tatbik etmiş, Celî yazılarda gerçekleştirilmesi

---

⁷⁹ Hasan Özönder, Hat, Tezhip Sanatları Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Konya, 2003, s. 22.

⁸⁰ Alparslan, "Türk Dünyasında Hat Sanatı", s. 270-271.

⁸¹ Tüfekçioğlu, "Osmanlı Dönemi'nde Hat Sanatı" s. 46.

zor bir inkılâbı başarmıştır. Böylece onun Celî yazıda oluşturduğu ekol, bütün Türk hattatları tarafından günümüze değin takip edilegelmiştir⁸².

14. Osmanlı Devri Hattatlarının Geliştirdiği Yazı Türleri

140. Divanî

Dîvânî yazısı, Osmanlı Devleti'nin idare sahasındaki en yüksek resmi dairesinde, Dîvân-ı Hümâyûn'da kullanılan yazı şekli idi. Dîvân-ı Hümâyûn'da alınan resmi kararlar, yazışmalar, fermanlar, berat, menşur, buyruldu, hüküm, misal, tevki', yarlık, nişan, vakfiye ve il'am gibi resmi yazılar bu hatla yazılırdı. Bu sebeple bu yazıya divana mensup anlamında Dîvânî denilmiştir.⁸³

Osmanlılarda Dîvânî'ye "Hatt-ı Çep"⁸⁴, hattatına da "Çep-nüvis" denilirdi. Divanî, harf karakterlerinden anlaşıldığına göre XI. ve XII. yüzyıllarda İran'da doğmuş ve XVI. yüzyıla kadar divanda kullanılmış olan Ta'lik yazısından alınan ilham üzere Türk Hattatları tarafından icat edilmiştir.⁸⁵

Osmanlı Türk devletinin kurduğu nizamın kuvvet, ihtişam, asalet ve azametini sembolize eden Divanî'yi, Türkler Selçuklular devrinden itibaren kullanmaya başlamışlardır. Ancak bu hat türü Osmanlılar devrinde, bilhassa Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı hattatları tarafından ıslah edilerek geliştirilmiş ve önem kazanmıştır.⁸⁶ XVI. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda olgunlaşmaya devam eden Divanî, en yüksek sanat

---

⁸² Serin, a.g.e, s. 137.

⁸³ Ali Alparslan, "Divanî", **DİA**, c. IX, İstanbul, 1999, s. 445

⁸⁴ Hatt-ı Çep, Talik yazıdan ilham alınarak Türk hattatları tarafından icat edilen divanî yazıya verilen addır.

⁸⁵ Alparslan, "Divanî", s. 445; Muhittin Serin, "Osmanlı Hat Sanatı", **Osmanlı**, c. XI, ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 31

⁸⁶ Serin, a.g.m, s. 31.

değerine XIX. yüzyılda Dîvân-ı Hümâyûn ve Babîâli kalemlerinde, burada yetişen usta hattatlar elinde ulaşmış ve en nefis örneklerini vermiştir.⁸⁷

Divanînin “Celî Divanî” ve “Dîvânî Kırması” diye iki çeşidi vardır. Dîvânî’nin genelde çabuk yazılan, divan kaleminde ferman, berat müsveddelerini kayıt defterlerine geçirmek için kullanılan sade şekline “Dîvânî Kırması” denilir.⁸⁸ Divanînin hayli girift, süslü ve dekoratif özelliklere sahip olan ve ondan daha geniş ağızlı kalemle yazılan şekline ise “Celî Divanî” denir. Celî Dîvânî yazısını önemli padişah vesikalarında, ahitnamelerde ve nâme-i hümayunlarda kullanmak adet idi. İstisnai olarak dini karakterdeki kitabelerde de uygulanmıştır.⁸⁹

1928 Harf İnkılâbı’na kadar kullanılan Divan yazısı, Harf İnkılâbı’ndan sonra ortadan kalkmış, ancak son devir meşhur hattatları elinde az da olsa Celî Dîvânî levhalarda yaşamaya devam etmiştir.⁹⁰

141. Rik’a

Kelime olarak, “üzerine yazı yazılan kâğıt parçası, mektup, not kâğıdı” gibi anlamlara gelen Rik’a (ruk’a) süratli ve kolay yazma ihtiyacı gereği XVIII. yüzyılda Dîvân-ı Hümâyûn’da doğup, XIX. yüzyılın başlarında Babîâli’de geliştirilerek ortaya konulan bir yazı şeklidir.⁹¹

Rik’a, “Mümtaz Efendi Rik’ası” ve “İzzet Efendi Rik’ası” olmak üzere iki üslupla kullanılmıştır. Mümtaz Efendi Rik’ası, Bab-ı Ali memurlarından Mümtaz Efendi

---

⁸⁷ Alparslan, “Divanî”, s. 445; Özönder, a.g.e, s. 36.

⁸⁸ Özönder, a.g.e, s. 36.

⁸⁹ M. Tayyib Gökbilgin, **Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi**, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları no: 2608, İstanbul, 1979, s. 45.

⁹⁰ Alparslan, “Divanî”, s. 445

⁹¹ Serin, “ Osmanlı Hat Sanatı”, s. 32; Özönder, a.g.e, s. 164.

(ö.1287/1871) tarafından geliştirilmiş ve ortaya konulmuştur. Geliştiği yere nispetle “Bab-ı Ali Rik‘ası” olarak da isimlendirilir.

İzzet Efendi Rik‘ası ise, Galatasaray Sultanisi yazı muallimi Mehmet İzzet Efendi (ö. 1320/1903) tarafından geliştirilmiştir. Bu üslupta İzzet Efendi, kesin ölçüler ve nispetler koyarak Rik‘a yazısını sanat yazısı haline getirmiştir.⁹²

Osmanlılarda daha çok günlük hayatta, mektuplarda, resmi yazılarda kullanılan Rik‘a yazısı, kitabelerde, mühür ve madalyalarda çok seyrek kullanılmıştır. Ayrıca, matbu eserlerin de son devirde hep bu yazıyla basıldığı görülmektedir.⁹³ Bu yazı günümüzde Arap dünyasında yazılı ve görsel basında hayli yaygın bir kullanıma sahiptir.

142. Siyâkat

Devletin resmi ve mali kayıtlarında şifre gibi kullanılmış arşiv yazısı olan Siyâkat, Abbasiler zamanında icat edilmiştir. Anadolu’ya da İran yoluyla Selçuklular zamanında girmiş, Selçuklulardan da Osmanlıya intikal etmiştir.⁹⁴ Maliye, tapu ve evkafa ait işlerde kullanılan bu yazının kaynağı olarak Kûfi yazı kabul edilmektedir.⁹⁵

Bu yazının mali kayıtları tutmada kullanılması, bu tip bilgilerin gizlilik esasına göre tespit edilmesinde aranabilir. Siyâkat yazısı, ince, birbirine girift, noktasız ve dik yazıldığı için az yer kaplar ve çabuk yazılır. Kolay okunabilen çeşidi olduğu gibi, çok eski tabirleri ihtiva eden ve ancak uzmanları tarafından okunabilen türleri de vardır. Ayrıca, uzun

---

⁹² Serin, “ Osmanlı Hat Sanatı”, s. 32; Bu üslupların yazı özellikleri için bk. Ali Alparıslan, **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, Yapı kredi Yayınları-1286, 1. baskı, İstanbul, Kasım1999, s. 198-200.

⁹³ Gökbilgin, a.g.e, s. 46.

⁹⁴ Dündar Günday, **Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı, Özellikleri ve Divan Rakamları**, TTK Basımevi, Ankara, 1979, s. 1.

⁹⁵ Gökbilgin, a.g.e, s. 43; Alparıslan, a.g.e, s. 147.

hatlarla yazılmış olanları bulunduğu gibi, Rik'a tarzında kısa şekilde yazılmış olanları da mevcuttur.⁹⁶

Selçuklulardan Osmanlılara intikal edinceye kadar bazı değişiklikler geçirdiği muhakkak olan Siyâkat yazısının bize ulaşmış en eski örnekleri Fatih Sultan Mehmet devrine (1451-1481) ait olanlardır. Özellikle bu yazının gelişmesinde katkısı olan iki kişinin isminden bahsedilir. İlki, Amasyalı şair ve bilgin olan Tâcizâde Cafer Çelebi'dir (ö.921/1515) ki, kendisi maliye ve evkafa ait birçok kayıtlı evrakı Siyâkat yazısına çevirmiştir.⁹⁷ Diğerisi ise, Seyyid Abdüsselam (ö.932/1525-1526) adında bir hattattır. Siyâkat yazısının kurallarını değiştiren düzenlemiştir.

Osmanlı Türklerinde bu yazı, Sultan II. Mahmut Devri'nde (1808-1839) yavaş yavaş kullanımdan düşmeye başlamışsa da 1875 tarihine kadar Tapu İdaresi'nde kayıtların bu yazıyla tutulduğu, dolayısıyla bu tarihe kadar Siyâkat yazısının kullanıldığı söylenebilir.⁹⁸

143. Nasta'îk

İslam yazı tarihinde Aklam-ı Sitte'den sonra en çok kullanılan yazı olan ve iptidai örneklerine XIII. yüzyılda rastlanan Nasta'îk, İran'da XIV. yüzyılda daha belirgin bir şekle girmeye başlamış ve nihayetinde XV. yüzyıl başlarında bütün özellik ve kurallarıyla meydana çıkmıştır. Osmanlıların Azerbaycan'da Karakoyunlular, Doğu Anadolu'da da Akkoyunlularla olan siyasi münasebetleri sonucu daha XV. yüzyılın başlarında Türkiye'de de tanınmaya başlamıştır.⁹⁹

---

⁹⁶ Günday, a.g.e, s. 2.

⁹⁷ Günday, a.g.e, s. 1; Alparslan, a.g.e, s. 150.

⁹⁸ Alparslan, a.g.e, s. 150

⁹⁹ Ali Alparslan, "Osmanlılarda Hat Sanatının gelişmesi ve Bunun Nedenleri", **Osmanlı**, c. XI, s. 39.

Bu yazının esasını Ta'lik yazısı oluşturmaktadır. “Ta'lik'in Ta'dili” demek olan bu yazı, Nesh-i Ta'lik diye bilinirken zamanla Nesta'lik şeklini almıştır.¹⁰⁰

İstanbul'un Fethi'nden sonra Nesta'lik yazı, Osmanlı'nın Meşihat Dairesi ve ilmiye sınıfının resmi yazısı olmuş; muhasebat, vesikalar, kayıtlar, edebi eserler özellikle divanlar, şiirler Nesta'lik ve incesi olan Hatt-ı Kitabet ile yazılmıştır.¹⁰¹ Fatih devrinden XIX. yüzyıla kadar Osmanlı hattatları, İran Nesta'lik üslubunun etkisinde kalmışlardır. Bununla birlikte, Türk hattatları, Nesta'lik yazıda İranlı hattatlar kadar güzel örnekler vermişler, hatta bu yazının Celisinde onları dahi aşmışlardır.

İran Nesta'lik ekolünde özellikle, Safeviler devrinin meşhur hattatı Mir İmad'ın (ö.1024/1615) elinde Nesta'lik yazı hakiki güzelliğini bulmuş ve XVII. yüzyıldan itibaren sanat yazısı haline gelmeye başlamıştır. Osmanlı hattatları da XIX. yüzyılın başlarına kadar İran Nesta'lik Ekolü'nden etkilenmiş ve İran'ın meşhur hattatı İmad ayarında eserler vermeye çalışmışlardır. Hatta Türk hattatları Nesta'lik yazıda o kadar güzel eserler vermişlerdir ki haklı olarak İmad-ı Rûm unvanı kendilerine yakıştırılmıştır.

Nesta'lik yazıda Türk üslubunun temelleri XIX. yüzyılın başlarında Esad Yesarî (ö. 1212/1798) tarafından atılmıştır. Oğlu Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi (ö. 1265/1849) de babasının yolundan yürüyerek İran asıllı Nesta'lik yazısını millileştirerek Türk Nesta'lik Ekolü'nü kurmuştur.¹⁰² İkisi arasında pek fark olmamakla birlikte Türk Nesta'lik Ekolü'nde İran Nesta'lik Ekolü'ne nispetle kesin kurallar vardır.

---

¹⁰⁰ Özönder, a.g.e, s. 151.

¹⁰¹ Serin, “Osmanlı Hat Sanatı”, s. 31

¹⁰² Ali Alparslan, a.g.m, s. 40. İran Nesta'lik Ekolü ve Türk Nesta'lik Ekolü yazı karakterleri hakkında bilgi için ayrıca bk. Ali Alparslan, “**Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**”, İstanbul, 1999,s. 155-177.

15. Osmanlı Devri'nde Hat Eğitim ve Öğretimi

150. Osmanlı Devri'nde Hat Eğitimi Verilen Mekânlar

Hat sanatı, Osmanlı devleti bünyesinde daima ilgi gören bir sanat olmuştur. Bunda İslam dininin etkisi yadsınamayacak oranda büyüktür. Kur'an'dan ve Allah'ın Resulünün sözlerinden feyiz alarak yola çıkan sanatkârlar, daima güzeli arama gayreti ile çalışarak insan hislerine hitap eden çeşitli yazıların doğmasına ve her zaman canlılığını koruyacak bir sanat olan Hüsni Hatt'ın gelişmesine yardımcı olmuşlardır.

İslam dininin etkisinin yanı sıra Osmanlı'da, başta padişahlar olmak üzere vezirlerin, devlet adamlarının ve bilginlerin de bu sanatı benimseyip maddi ve manevi destek vermeleri hat sanatının gelişiminde oldukça etkili olmuştur. Padişahlar, hattatlara destek ve teşviklerinin yanı sıra bizzat bu sanatı icra eden birer hattat olarak daima onların yanında yer almışlardır. Osmanlı tarihinde hattat olan padişahların çokluğu da bu görüşü destekler mahiyettedir.¹⁰³ Osmanlı'da II. Bayezid (1447-1512), III. Murad (1546-1595), II. Mustafa (1644-1703), III. Ahmed (1673-1736), II. Mahmud (1785-1839), Sultan Abdülmecid (1823-1861) hattat padişahlar arasında anılmaktadırlar. Osmanlı padişahları arasında günümüze en çok eseri ulaşan hattat padişahlar ise, başta II. Mahmud olmak üzere III. Ahmed ve Sultan Abdülmecid'dir¹⁰⁴.

Hat sanatı eğitimi ve öğretimi, İslam ülkelerinde layık olduğu ilgiyi görerek, sıkı bir disiplin içerisinde, geleneğe bağlı kalarak yürütülmüştür. Bu konuda XV. yüzyıl öncesine ait malumat oldukça kısıtlıysa da bu yüzyılın sonlarından itibaren hat sanatının merkezi haline gelmiş İstanbul'daki uygulamalar bizlere epeyce bilgi vermektedir.¹⁰⁵

---

¹⁰³ Ali Alparslan, a.g.m, s. 42; Ayrıca, Hattat Osmanlı Padişahları hakkında bilgi için bk. Hüseyin Şubaşı, "Hattat Osmanlı Padişahları", **Osmanlı**, c. XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 52-60.

¹⁰⁴ Ali Rıza Özcan, "Hattat Padişahlar", **Osmanlı Ansiklopedisi**, c. VI, s. 98-99.

¹⁰⁵ Derman, "Hattat", s. 493-494.

Hat eğitim ve öğretimi, İslam dünyasında diğer sanatlarda olduğu gibi yüzyıllar boyunca geleneksel usullere bağlı kalınarak üstattan talebesine kişiye özel meşk yoluyla, usta-çırak ilişkisi içerisinde yürütülmüştür. Osmanlı devrinde sarayın destek ve himayesiyle büyük ilgi gören hat sanatı, İstanbul'un fethinden günümüze kadar gerek resmi eğitim müesseselerinde gerekse vakıf okullarında ders alıp ders verme usulü (meşk) ile öğretilmiştir.¹⁰⁶

Bu usulle birlikte sanata ilgisi ve yeteneği olan öğrenciler, bir üstadın elinde yetişerek sanatı öğrenmiş, sürekli çalışarak kendileri de nihayet üstatlık seviyesine yükselip paha biçilmez eserler ortaya koymuşlardır. Daha önce de değindiğimiz Hz. Ali'ye izafe edilen şu söz bu görüşü destekler mahiyettedir. "Güzel yazı bizzat hocanın öğretişinde (meşk) gizlidir; olgunlaşması çok yazmakla, devamı da İslam dinini yaşamakla olur."

1500. Saray İçi Eğitim Kurumları

Osmanlı devrinde, sanatın kişinin nefis ve irade terbiyesi üzerindeki etkisi çok iyi değerlendirilmiş ve buna bağlı olarak çeşitli alanlarda sanat faaliyetleri hem saray içinde hem de saray dışında etkin bir biçimde sürdürülmüştür. Görmüş olduğu ilgi doğrultusunda hat sanatı da başta saray içi resmi eğitim kurumlarında olmak üzere vakıf okulları ders programlarında Hüsn-i Hat dersleri adı altında yerini almıştır. Enderun Mektepleri, Şehzâdegân Mektepleri ve yazı sanatına yeni çeşitlerin de ortaya çıkararak katılımını sağlayan Dîvân-ı Hümâyûn kalemleri yazı öğretiminin yapıldığı saray içi kurumlar olarak nitelendirilmektedir. Bu kurumlar hat sanatının gelişmesinde ve ekol sahibi hattatların yetişmesinde büyük rol oynamışlardır.

---

¹⁰⁶ Serin, "Meşk (hat)", s. 372.

15000. Dîvân-ı Hümâyûn

Osmanlı devletinde, devlet işlerine bakan, Şûrâ-yı Devlet¹⁰⁷ olarak da nitelendirilen Dîvân-ı Hümâyûn'da alınan kararlar kâğıtlara yazılarak ferman, menşur, berat gibi belgeler haline getirilir, tuğra çekilerek ilgili yerlere gönderilirdi. Bu kurulda kararları yazmak, göndermek, saklamak gibi önemli işleri yapan ayrı bir bürokratik teşkilat mevcuttu. Dîvân-ı Hümâyûn'da Reisü'l-Küttab başkanlığında Beylik, Tahvil ve Rüüs Kalemleri faaliyet göstermekteydi.¹⁰⁸ Yazı sahasında temel eğitimleri almış olan ve Dîvân-ı Hümâyûn kalemlerine memur olarak giren kâtipler yazı alanında asıl eğitimlerini bu kalemlerde tamamlamaktaydılar. Bu kalemler yalnızca devlet işlerinin görüldüğü yerler olarak kalmamış birçok hat üstadının da yetiştiği yerler olmuşlardır. Öyle ki, hat sahasında birer sanat yazısı olarak nitelendirilen ve kendileriyle muhteşem sanat eserleri ortaya konulan yazı türleri olan Divanî, Celî Dîvânî ve Tuğra bu kalemlerde gelişip ortaya çıkmış ve Dîvân-ı Hümâyûnda meşk edilegelmiştir.

---

¹⁰⁷ M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. I, 3. baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 533.

¹⁰⁸ Ahmet Mumcu, "Divan-ı Hümayun", **DİA**, c. IX, İstanbul, 1994, s. 431.

"Beylik kalemi, divan kararlarını tutan, divanda müzakere edilen konularla ilgili evrakı gerekli yerlere havale eden, emir ve hüküm suretlerini yazan bir daire idi. Şer'i saha dışında kalan divan muamelelerinin düzenlenmesi, üst makamlara sunulması, divan defterlerinin tutulması, ahitnâme, ferman, hatt-ı hümayun, nâme-i hümayunların hazırlanması bu kalemin görevi idi. Tahvil Kalemi'nde ise, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, beratları ve beratlarla beraber verilen tevcih fermanları ile boşalmış (mahlûl) tımar ve zeametlerin verilmesi için lazım olan tahvil tezkireleri hazırlanmakta idi. Ruûs kalemi'nde vakıf personeli ile dini hizmetlerde bulunanların, kalemlerdeki büyük küçük kâtiplerin, saray ağa ve hademelerinin, dizdar ve kale erlerinin berat ve fermanları bu kalemde ilgili dairelerden alınan tezkirelere göre hazırlanırdı. " Geniş bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Klasik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı- Divan-ı Hümayun kalemleri" **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, c. I, IRCICA, İstanbul, 1994, s. 178-183.

15001. Enderun Mektebi

Osmanlılar devrinde Dîvân-ı Hümâyûn dışında güzel yazı, sarayda, orduda ve hükümet işlerinde çalışacak memurları yetiştirmeye mahsus olan ve Topkapı sarayında bulunan Enderun Mektebinin de ders programlarında yer almış, yetenekli öğrencilere seçkin hocalar tarafından yazı dersleri verilmiştir.

Topkapı sarayındaki Enderun Mektebi haricinde bu mektebe acemioğlanları yetiştiren ve “Hazırlık Sarayları” olarak da nitelendirilen Edirne Sarayı, Galata Sarayı, Sultanahmet’te İbrahim Paşa Sarayı, Küçükçekmece’de İskender Çelebi Sarayı’ndaki mektepler de bu anlamda hizmet görmüşlerdir. Buralarda hem askeri ve siyasi bağlamda devlet erkânı yetiştirilmiştir hem de birçok sanat dalının yanı sıra yetenekli öğrencilere yazı dersleri verilmiştir. Böylece birbirinden kıymetli Osmanlı hattatları saraylardaki mekteplerde yetişme imkânı bulmuştur.¹⁰⁹

Enderun Mektebi’nde Türkçe, Okuma-Yazma, Arapça, Kur’an ve Din dersleri bütün öğrencilerin takip etmek zorunda olduğu dersler idi. Bunların dışında Beden Eğitimi, Savaş Hüneryeri gibi konular da ortak öğrenim alanları idi.¹¹⁰ Enderun Mektebi’nde zorunlu dersler haricinde İç Oğlanları kabiliyet ve ilgilerine göre istedikleri sanat ve ilimle meşgul olmuşlardır. Koşuş sistemi içerisinde kendilerine düşen görevleri yerine getirdikten sonra Hüsn-i Hat gibi çeşitli el sanatlarına, Müzik, Şiir, Edebiyat, Tıp gibi ilimlere alaka duyan öğrenciler ilgilendikleri alanda sarayda görevli bilginlere veya Ehl-i Hiref-i Hassa üstatlarına devam ederlerdi. Saray-ı Hümâyûn hocaları unvanını alan ve dönemin büyük sanatkârları olan bu hocalar haftada bir kere, genellikle Salı, Çarşamba veya Cumartesi günleri Enderun Mektebi’ne gelir ve derslerini verirlerdi.¹¹¹

---

¹⁰⁹ Ülker Akkutay, **Enderun Mektebi**, Ankara, 1984, s. 70; “Enderun Mektebi”, **Türk Ansiklopedisi**, c. XV, s. 193.

¹¹⁰ Akkutay, a.g.e, s. 136.

¹¹¹ Enderun Mektebi”, **Türk Ansiklopedisi**, c. XV, s. 193.

Özellikle önceleri Enderun halkının çamaşırlarının yıkanıp düzenlenmesi hizmetini görürken daha sonra çalışmaların sanata kaydırıldığı bir ilim ve sanat mektebi haline gelen “Seferli Odası”ndan birçok ilim ve sanat erbabı yetişmiştir. Sarayın mimarı, nakkaşı, ressamı, kâtibi, musikişinası, siyaset adamı gibi hattatı da Enderun’da yetiştirdi. Öyle ki bu hattatlar alanlarının en iyisi olarak nitelendirilirdi. Ayrıca hattatlığı ileri götürenlere Enderun Kütüphanesi için çok değerli eserler de yazdırılırdı.¹¹²

Alanlarında mahir birçok devlet adamının, askerinin, âliminin ve sanatçının yetiştiği yetenekliler mektebi olarak nitelendirilen Enderun Mektebi 1908’de II. Meşrutiyet sonrası kapatılmıştır¹¹³.

15002. Şehzâdegân Mektebi

Topkapı Sarayı ile birlikte inşa edilen Şehzâdegân Mektebi’nde ise hanedan mensuplarının çocukları ilk eğitimlerini alırlardı. Şehzâdegân Mektebi Topkapı Sarayı’nın harem dairesinde Darüssaade Ağası’nın bulunduğu binanın üst katındaydı. Bu okulun eğitim derecesi, halk tabakasının çocuklarının devam ettiği Sıbyan mektepleriyle aynı seviyede idi. Sıbyan mekteplerinde olduğu gibi burada da çocuklara Kur’an okutulur, namaz sureleri ezberletilir ve az da olsa yazı meşk edilirdi.¹¹⁴ Topkapı Sarayı dışındaki saraylarda da buna benzer mektepler mevcuttu.

1501. Saray Dışı Resmi Eğitim Kurumları

Saray içi resmi eğitim kurumu olarak değerlendirilen bu eğitim kurumları dışında da Osmanlılar döneminde, mescit, cami, tekke ve zaviye gibi birer vakıf müessesesi olarak faaliyetlerini sürdürmüş olan sıbyan mektepleri ve medreselerde de yazı dersleri mevcuttu.

---

¹¹² Alparslan, a.g.e, s. 15; Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, c. I/II, s. 16-17.

¹¹³ Enderun Mektebi”, **Türk Ansiklopedisi**, c. XV, s. 193.

¹¹⁴ Osman Nuri Ergin, a.g.e, s. 6.

15010. Sıbyan Mektepleri

“Taş Mektep” veya “Mahalle Mektebi” olarak da isimlendirilen bu mektepler halk tabakasına mensup kişilerin, beş altı yaşlarındaki çocuklarının okutulduğu ve ilk tahsilin verildiği mekteplerdir.¹¹⁵

Kur’an-ı Kerim’in ve dinin temel ilke ve kurallarının öğretildiği bu mekteplerde çocuklara yazı dersleri de verilmekteydi. Fatih Sultan Mehmet sonrası yazı derslerinin ilave edildiği¹¹⁶ ve böylece talebelerin ilk olarak bu mekteplerde hat sanatıyla karşılaştıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu mekteplerde verilen hat eğitiminin hat sanatkârı yetiştirmekten ziyade, çocukların yazıyı tanınmasını ve az da olsa ölçülü bir şekilde yazmasını sağlamaya yönelik olduğu açıktır.

Bu mekteplerde Kur’an derslerini ve hat derslerini öğreten hoca aynı şahıs olabileceği gibi bazı mekteplerde hat eğitimi için ayrı bir hoca belirli günlerde mektebe gelerek çocuklara çalışmalarını için örnek bir satır verirdi. Birer vakıf müessesesi olan bu mekteplerin kadrolarında bir hat muallimi istihdam edilmiyorsa bazı hayırseverlerin bu vasfı taşıyan hocaları ücretlerini ödeyerek görevlendirdikleri de görülmüştür.¹¹⁷

Yukarıda değindiğimiz üzere bu mekteplerde çocukların yazıyı tanınması ve az da olsa ölçülü yazmalarını sağlamak hedefleniyordu. Fakat yazıyla tanışan mektep talebesinden bazen kabiliyeti keşfedilip hat sanatına yönlendirilen öğrenciler de çıkmıştır. Bunlar

---

¹¹⁵ Pakalın, a.g.e, c. III, s. 201.

¹¹⁶ Hasan Ali Koçer, **Türkiye’de Modern Eğitim Doğuşu ve Gelişimi** (1773-1923), ve dğr., İstanbul, 1991, s. 8.

Osmanlı Sıbyan mekteplerinin programları başlangıçtan 1924 yılına kadar çeşitli değişiklik ve gelişmeler göstermiştir. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’da kurduğu ilk Darutta’lim’in vakfiyesinde “ ta’lim-i kelam-ı kadim ve Kur’an-ı azim” okunmasını şart koşmuştu. I. Mahmud’un 15 Şevval 1152 (15 Ocak 1740) tarihli vakfiyesinde Muallimhane’ye bir de hat hocasının tayin edildiği görülmektedir. Bilgi için bk. Cahit Baltacı, “Mektep- Osmanlılarda Mektep”, **DİA**, c. XXIX, Ankara, 2004, s. 5-7.

¹¹⁷ Derman, “Hattat”, s. 494.

arasında XIX. yüzyılın büyük hattatlarından Sami Efendi'nin (ö.1330/1912) adı zikredilebilir.¹¹⁸ Ayrıca bunlar arasında Hattat Halim [ÖZYAZICI] da anılabilir. Halim Efendi, 20 Şaban 1315 (14 Ocak 1898) yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Kırım'dan göçedip İstanbul'a yerleşen Nalıncı Hacı Cemal Efendi'dir. Halim [ÖZYAZICI], İsakapı (Esekapı) İbtidai Mektebi'nde bir süre okuduktan sonra Haseki'deki Gülşen-i Maarif Rüşdi Mektebi'ne devam ederek buradan mezun olmuştur. Henüz Rüşdi mektebinde iken yazıya ilgi duymaya başlamıştır. Mektepte hocası Hattat Hamit [AYTAÇ](1891-1982)- o zaman ki ismiyle Musa Azmi Bey- ondaki kabiliyeti göerek onunla ilgilenmiş ve mektep programı dışında Cuma günleri ona özel dersler vermiştir. Gülşen-i Maarif'te Hamit [AYTAÇ]'tan Rika' dersleri aldığı söylenmektedir¹¹⁹. Nihayet 2000 yılı sonlarında ortaya çıkan Halim Bey'in terekesindeki bir belgeden, Hamit [AYTAÇ]'in Halim [ÖZYAZICI]'ya Rika' yanında Sülüs, Nesih ve Celi Divanî dersi verdiği anlaşılmıştır.¹²⁰

15011. Medreseler

Osmanlı eğitim tarihinde yaygın olarak yer alan ve en önemli vakıf okulları olarak nitelendirilen medreselerde de hat dersleri verilmekteydi. Arap harflerinin yazım tekniklerinin öğretildiği bu derslerde daha ziyade Aklam-ı Sitte öğretilmekteydi. Medreselerde hat dersi için ayrı bir müderrisin yaygın olarak görev yapmadığı, bu derslerin

---

¹¹⁸ Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Tarihte ve Günümüzde Hat Sanatının Öğretim Metotları", **2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri**, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1999, s. 276.

¹¹⁹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Hattatlar**, Milli Eğitim Basımevi, 2. baskı, İstanbul, 1970, s. 105; "ÖZYAZICI, Mustafa Abdulhalim", **Yeni Türk Ansiklopedisi**, c. VIII, İstanbul, 1985, s. 2967.

¹²⁰ Süleyman Berk, "Hattat Hamid Aytaç (1891-1982)' la Alakalı Birkaç Not", bk. www.Osmanli.org.tr (27. 09. 2006)

daha ziyade tatil günlerinde özel hocalar tarafında verildiği açıktır.¹²¹ Öyle ki 1873'te Meşihat Makamı'nda oluşturulan bir meclis tarafından hazırlanıp sunulan raporda medreselerde okutulacak dersler arasında hat dersi tatil günleri dersleri arasında zikredilmektedir.¹²²

Geleneksel sanatlar arasında yer alan hat sanatı eğitim ve öğretiminin geleneksel anlamda usta-çırak ilişkisi doğrultusunda, talebin kabiliyet ve azmine bağlı olarak yürütüldüğü ve söz konusu eğitim öğretimin uzun yıllar alması dolayısıyla medreselerde bu sanata ilgi ve yeteneği olan talebelerin medrese programı dışında hattatlardan özel dersler alarak bu alandaki yeteneklerini geliştirdikleri muhakkaktır.

Medreselerin vakıf kuruluşu olması dolayısıyla buralarda okutulacak dersler de genel itibarıyla medrese vakfiyelerinde belirtilmekteydi. Vakfiyelerin yanı sıra bu konuda yapılan kanunnamelerde de ders programları tespit edilmekte ve okutulacak kitapların isimleri dahi verilmekteydi. Bütün bunlardan başka özellikle müderris hal tercümeleri ve talebin hangi dersi kimden aldığını ortaya koyan icazetnâmeler de medreselerde okutulan dersler hakkında ayrıntılı bilgi sunması açısından önemlidir. Bütün bu kaynakların elde mevcut örneklerinin değerlendirilmesi, medreselerde Hüsn-i Hat dersinin varlığını bize ispatlamaktadır.¹²³

Zamanla medreseler üzerinde yapılan ıslahat çalışmaları sonucu ortaya konan programlarda da Hüsn-i Hat her zaman yerini almıştır. Öyle ki II. Meşrutiyet sonrası yapılan ıslahat çalışmaları doğrultusunda hazırlanan Darü'l-Hilafeti'l-Aliye medreselerinin

---

¹²¹ Mustafa Ergün, "Ders Programları ve Ders Kitapları Tarihi I (Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları), **A. K. Ü Anadolu Dil- Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi I**, Afyon,1996, s. 35.

¹²² Zeki Salih Zengin, **II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi**, Akçağ yayınları, Ankara,2002, s. 24-25.

¹²³ Bu konuda bk. Hüseyin Atay, "Fatih- Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazetnameler", **Vakıflar Dergisi**, sy. 13 (Ankara, 1981), s. 171-207.

hazırlık sınıfı ve ortaöğretim 1. ve 2. kademe ders programlarında Hüsni Hat derslerinin yer aldığı görülmektedir.¹²⁴ Bu durumun medreselerin ilgasına kadar devam ettiği kesindir.

1502. Diğer yerler

Osmanlı'da bazı külliyelerde “Meşk-hane” veya “Yazı Odası” olarak isimlendirilen hücrelerde¹²⁵ meşk edilen Hüsni Hat ayrıca tarikat dergâhlarından özellikle Mevlevi dergâhlarında da ayrıca meşk edilmiş ve buralarda değerli Mevlevi hattatları yetişmiştir.¹²⁶ Söz konusu dergâhlarda özellikle Hüsni Hattın resim-yazı alanında güzel eserler verilmiştir. Resim-yazıda daha ziyade Kufi, Sülüs ve Celî Sülüs yazı türleri kullanılmıştır. Nadiren Dîvânî yazının da kullanıldığı olmuştur¹²⁷. Mevlevi tarikatı müntesibi hattatlar gerek yazı alanında gerekse yazı malzeme ve aletleri (Makta, Divit, Kalemtırış vb.) yapımında çok değerli ürünler vererek hat sanatının gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

Osmanlı devlet yönetiminin merkezi konumundaki Babiâli'de çeşitli birimlerde hat sanatının icra edildiği görülmektedir. Kalemîye sınıfını oluşturan Babiâli kâtiplerinin yetişmesi de usta-çırak ilişkisi içerisinde olmaktadır. Babiâli'de Dîvân-ı Hümâyûn ve Kethüda Bey Dairesi'nde yetiştirilip Sülüs, Reyhanî, Ta'lik, Dîvânî ile özellikle Babiâli'de gelişip yine burada çok kullanılan Rik'a yazısını öğrenen kâtiplerin yetişmesi için burada daha sonra birtakım mekteplerin de açıldığı görülmektedir¹²⁸. İlk olarak Babiâli ve Bab-ı Defteri kâtiplerinin yetişmesi için düzenli bir okula ihtiyaç duyulması üzerine 1839 yılında Babiâli civarında Mekteb-i Maarif-i Adliye açılmıştır. Mektebin ders programı içinde Dîvânî, Sülüs, Rik'a, Siyâkat yazı dersleri de yer almaktaydı. Bu mektep daha sonra 1862 yılında Mekteb-i Aklam'a dönüşmüştür. 1849 yılında kalemlere uzman yetiştirme adına

¹²⁴ Zengin, a.g.e, s. 107-132.

¹²⁵ Serin, “Meşk (hat), s. 373.

¹²⁶ Mevlevi hattatları hakkında bk. Ali Haydar Bayat, “Hüsni hat sanatında Mevlevilik ve Mevleviler”, **4. Milli Mevlana Kongresi**, 1989, s. 85-94. Mevlevi hattatlarının yüzyıllara göre dağılımı için ayrıca bk. Hamit Abraş, “Mevlevi Sanatçılar”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c. XI, s. 95-97.

¹²⁷ Bayat, a.g.m, s. 94-96.

¹²⁸ Mehmet İpşirli, “Babiâli (Babiâli kâtiplerinin yetişmesi)”, **DİA**, c. IV, İstanbul, 1991, s. 381-382.

ikinci bir mektebin açıldığı görülmektedir. Darulmaârif adıyla açılan bu mektep 1872 yılında kaldırılıp İdadi'ye dönüştürülmüştür. Rüşdiye tahsilinin üstünde iyi devlet memuru yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Aklam adında üçüncü bir mektep daha açılmıştır. Daha sonra Mahrec-i Aklam olarak isimlendirilen bu mektebin ders programı içinde de hat derslerine özellikle Rik'a'nın eğitimine yer verildiği görülmektedir. Bu mektep 1876 yılına kadar varlığını korumuştur. Bu tarihte daha yüksek seviyeli memur yetiştirmek üzere Mekteb-i Fünûn-i Mülkiyye açılmıştır. Bu mekteplerin ders programlarında görüldüğü üzere hat derslerinin yer aldığı özellikle Sülüs, Rik'a, Dîvânî, Siyâkat gibi hat çeşitlerinin öğretildiği anlaşılmaktadır¹²⁹.

Osmanlı'da Tanzimat döneminde İdadi ve Rüştiyelerin eğitim- öğretim programlarında da Hüsn-i Hat derslerinin yer aldığı görülmektedir.¹³⁰ Buralarda özellikle son dönemde Osmanlı devlet daireleri, münevverleri ve okuryazarları tarafından en çok kullanılan Rik'a'nın yazı hocaları tarafından öğretildiği, bunun yanı sıra isteyen öğrencinin diğer yazı çeşitlerini de öğrenebildiği görülmektedir.¹³¹

Bütün bu kurumların dışında Hüsn-i Hat dersleri, hat üstatlarının kendi evlerinde veya bazı zenginlerin konaklarında da taliplilerden ücret alınmaksızın meşk edilmiştir.¹³²

---

¹²⁹ İpşirli, a.g.m, s. 382.

¹³⁰ Pakalın, a.g.e, c. III, S. 65; Bayram Kodaman, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, TTK Basımevi, Ankara, 1991,s. 129-133.

¹³¹ Alparslan, a.g.e, s. 200.

¹³² Serin, "Meşk (hat)", s. 373.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HAT SANATINI CANLANDIRMA ÇABALARI VE MEDRESE TÛ'L- HATTATIN

20. Hat Sanatını Canlandırma Çabaları

Osmanlı'da Hat sanatı ve hattatlar sarayda daima büyük itibar görmüş ve başta padişah olmak üzere saray ileri gelenleri tarafından maddeten ve manen destek bulmuşlardır. Saray dışı kurumlarda da vakıf sisteminin sağladığı yardımla aynı şekilde bu sanat icra edilegelmiştir. Bu noktada devletin sanatı ve sanatçıyı desteklediği bu dönemlerde diğer sanatlarla birlikte hat sanatı da gelişme göstermiş ve bu alanda büyük üstatlar yetişmiştir.

Devlet desteğinin yanı sıra sanatın icrasında asırlardır takip edile gelen geleneksel ustacırlık ilişkisi de bu sanatın özellikle ilgi ve kabiliyete bağlı bir eğilim gösterdiğini, yani gelişim ve yaygınlığının bu ilişkiye bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Öyle anlaşılıyor ki zamanla şartlar değiştiğinden hat sanatına dönük ilgi de buna göre yön bulmuştur.

Osmanlı'da Enderun, Dîvân-ı Hümâyûn gibi devlet mektepleri ve vakıf kuruluşları bünyesinde yürütölmekte olan yazı eğitimi, özellikle XIX. yüzyılda Enderun ve Dîvân-ı Hümâyûn'un önemlerini yitirmeye başlamaları sonucu bir sarsıntı yaşamıştır. Hat sanatı, zamanın getirmiş olduğu birçok yeniliklerden de olumsuz yönde etkilenmiş ve ilgi kaybına uğramıştır. Belki de bu ilgi azalmasının en önemli sebeplerinden birisi memlekette kitap vs. basım işinin yayılması, matbaaların açılıp çoğalması ile el yazısına ihtiyacın azalması ve Hüsni Hattın yalnızca sanatseverlerin ilgisiyle sınırlı kalmasına bağlı olarak hattatların yazı ile geçimlerini temin etmelerinin güçleşmiş olmasıdır¹³³.

---

¹³³ İbnülemin, **Son Hattatlar**, s. 3.

Ayrıca önceleri, bazı medrese ve Sıbyan mekteplerinde birer hat hocası bulunuyorken, zamanla “tahsisatın azlığı ve ehil kişilerin bulunmaması” gerekçesiyle bu dersler yalnızca sınırlı sayıda üç-beş okuldan birinde sürdürülmeye çalışılmıştır.¹³⁴ Tahsisat eksikliği ve yazı muallimlerine verilen ücretin azalması zamanla bu sanata olan ilginin kaybolmasına yol açmıştır.

XIX. yüzyılda mali imkânsızlıklar içinde sürdürülmeye çalışılan hat sanatını sönmekten kurtarma adına bazı özel teşebbüsler olmuştur. Bunlardan biri II. Abdülhamit Dönemi’nde, 1892 yılında Sadrazam Ahmet Cevad Paşa (ö.1317/1900)¹³⁵ tarafından başlatılan girişimdir. Ahmet Cevad Paşa, sönmek üzere olan hat sanatının eğitim ve öğretimi için Babiâli çalışanlarına yönelik olarak Dîvân-ı Hümâyûn kaleminde Talim-i Hat Şubesi’ni kurmuş başına da XIX. yüzyılın seçkin hattatlarından Sami Efendi’yi (ö.1330/1912) getirmiştir. Fakat Ahmet Cevad Paşa’nın sadrazamlıktan ayrılması sonucu esasta halka açık olmayan bu şube de önemini kaybederek kısa süre sonra kapanmıştır¹³⁶.

XIX. yüzyılda Hüsn-i Hat sanatındaki duraklamaya ilaveten bu sanatla yakından alakası olan Tezhîb, Cilt, Ebrû gibi sanatlar da çoğunlukla babadan oğla geçen birer esnaf zanaatı halini almıştı. Dolayısıyla çağın şartlarına uygun ve bu sanatların eğitimini verecek, icrasına imkân tanıyacak bir okula ihtiyaç duyulmuş ve Hüsn-i Hat ile Tezhip, Cilt ve Ebru gibi diğer geleneksel sanatların öğretildiği Medresetü’l- Hattatin açılmıştır.

---

¹³⁴ Aynur Erbaş, “a.g.m”, s. 147.

¹³⁵ Sadrazam Ahmed Cevad Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbnülemin, **Son Sadrazamlar**, c. III, s. 1473; Sadrazam Ahmed Cevad Paşa sadrazamlığı sırasında aynı zamanda Babiâli memurlarının boş zamanlarında kitap okumalarını sağlamak için Babiâli’nin bahçesine bir kütüphane de yaptırmıştır. Yakın zamana kadar Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı’nın idare ve okuma salonu olarak kullanılan bu bina halen aynı kurumun birimlerinden birini teşkil etmektedir. Bilgi için bk. Abdülkadir Özcan, “Cevad Paşa”, **DİA**, c. VII, İstanbul, 1993, s. 430.

¹³⁶ M. Uğur Derman, **Medresetü’l- Hattatin**, **DİA**, c. XXVIII, Ankara, 2003, s. 341.

21. Medresetü'l-Hattatin

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra başlatılan yeni eğitim çalışmaları kapsamında özellikle, Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin (ö.7 Temmuz 1921)¹³⁷ Evkaf Nazırlığı döneminde Hat, Tezhîb, Cilt, Minyatür gibi sanatların bir okul bünyesinde toplanmasına yönelik kendisine sunulan bir talebin değerlendirilmesi sonucunda Medresetü'l-Hattatin'in açılması gündeme gelmiştir.

Vakıf eğitim ve öğretim müesseseleri programlarında ıslah çalışmalarında bulunan Hayri Efendi'ye dönemin hattatlarından Arif Hikmet Bey (ö.1336/1918)¹³⁸ yazı sanatı üzerine yaptıkları bir konuşma sırasında, yazı sanatının gereken ilgiyi görmediğine ve bu sanatın canlandırılmasına dair nelerin yapılabileceğine dair görüşlerini iletme fırsatı bulur. Arif Hikmet Bey, Şeyhülislam'a hat eğitimi veren resmi bir kurumun bulunmamasından yakınarak asrın üstat hattatlarının bir araya getirilerek bir yazı öğretim mektebi açılmasını¹³⁹ teklif eder. Teklif Hayri Efendi tarafından kabul edilip çalışmalara başlanır.

O dönemde İstanbul'da vakıflara bağlı eğitim kurumlarında bulunan hat hocalığı kadroları bu medreseye aktarılmış ve muallim maaşları da Evkaf Nezareti idaresine mali bir yük getirmemesi için medrese vb. evkaf kuruluşlarında esasen mevcut olduğu halde fiilen harcanamayan hat muallimi ücretlerinin birleştirilmesiyle toplanmıştır.¹⁴⁰

Hat sanatının yanı sıra diğer tezyini sanatları da unutulmaktan kurtarmak amacıyla kurulan Medresetü'l-Hattatin'e yer olarak, bu sanatlara merakı ve kabiliyeti olan

¹³⁷ Hayri Efendi hakkında bk. Mehmet İpşirli, "Hayri Efendi, Mustafa", **DİA**, c. XVII, İstanbul, 1998, s. 62-64; Ahmet Belada, "Tarihe yön verenler (Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi), **İlkAdım Dergisi**, sy. 206 (Eylül 2005) (www.ilkadimdergisi.com/206/tariheyonverenler-ahmetbeleda) (20.11. 2006)

¹³⁸ Arif Hikmet Bey hakkında bk. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Hattatlar**, İstanbul, 1955, s. 58-62; Sadık Albayrak, **Son Devir Osmanlı Uleması**, c. I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları Nr. 401, 1996, s. 380-383.

¹³⁹ A. Süheyl Ünver, "İsmail Hakkı Altunbezer", **Arkitekt**, sy. 7-8, İstanbul, 1946, s. 179.

¹⁴⁰ Derman, a.g.m, s. 341; Aynı müellifin "Hattat", **DİA**, c. XVI, İstanbul, 1997, s. 494.

memurların da kolayca devam edebilmeleri maksadıyla devlet dairelerinin de tamamına yakın olan Babîâli karşısındaki 1171/1758 yılında Tersane Emîni Yusuf Ağa (ö.1188/1775)¹⁴¹ tarafından Hassa Başmimarı Tahir Ağa'ya¹⁴² yaptırılıp vakfedilen Sıbyan Mektebi binası seçilmiştir¹⁴³. Ayrıca, bu bina, eskiden Türk heyetşinaslarından Daru'l-Fünun ilk müdürü Hoca Tahsin (ö.1298/1881) Efendi tarafından ömrünün son yıllarında, Daru'l- ilim adıyla hususi öğretim müessesesi olarak kullanılmış kendisi de bu müddet zarfında bu binanın bir odasında yaşamıştır¹⁴⁴. Cağaloğlu'nda, Babîâli yokuşu üzerinde, Ankara caddesinde bulunan bu iki katlı tarihi bina, günümüzde MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü Cağaloğlu Yayınevi olarak kullanılmaktadır¹⁴⁵.

210. Medresetü'l-Hattatin Açılış Merasimi

Medresetü'l- Hattatin, 6 Recep 1332/31 Mayıs 1914 tarihinde gerçekleştirilen bir merasimle eğitim ve öğretime açılmıştır. Bu açılış töreninin nasıl gerçekleştiği konusunu davetliler arasında yerini almış olan İbnülemin Mahmut Kemal İnal Son Hattatlar adlı eserinde şöyle anlatmaktadır¹⁴⁶.

“Babîâli caddesinde mukaddema merhum Hoca Tahsin'in dershanesi ve bilahare Sıbyan Mektebi olan bu bina layıkıyla tamir ve “Medresetü'l- Hattatin” ittihaz olunarak açılma merasimi 6 Recep 1332 (1914)'de icra olundu. Nezaretin daveti üzerine bende hazır

¹⁴¹ Mehmet Süreyya, **Sicilli Osmanî**, c. IV, Sebil Yayınları Nr. 230, İstanbul, 1998, s. 272

¹⁴² Tahir Ağa hakkında bk. Muzaffer Erdoğan, “Onsekizinci Asır Sonlarında Bir Türk Sanatkârı: Hassa Başmimarı Mehmet Tahir Ağa”, **İTÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, VII/10, s. 157-180, III/12, 159-178; IX/13, s. 161-170; XI/15, s. 25-46. M. Uğur Derman, “Medresetü'l- Hattatin'e Dair”, **Mübahat Kütükoğlu'na Armağan**, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul 2006, s. 511-547

¹⁴³ Osman Nuri Ergin, “Hattat Mektebi”, **Türk Maarif Tarihi**, c. I/II, s. 192; Derman, a.g.m, s. 512.

¹⁴⁴ Ömer Faruk Akün, “Hoca Tahsin”, **DİA**, c. XVIII, İstanbul, 1998, s. ; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, c. IV, Dergâh Yayınları, s. 1870-1884.

¹⁴⁵ Bu tarihi bina tarafımızdan ziyaret edilmiş olup çektiğimiz fotoğraflar tezimizin Ekler kısmında verilmiştir.

¹⁴⁶ İbnülemin, **Son Hattatlar**, s. 4-5; Ayvazoğlu, a.g.e, s. 282-283.

bulundum. Salonda meşihat ve evkaf müsteşarları, teşrifat müdîr-i umumisi, beylikçi ve sair zadlarla baş tarafa oturduk. Karşımızda hattatlar sırayla oturdular. Diğer davetlilerde kenarlara ve ortaya yerleştiler.

Müdürlüğe tayin olunan hattat Arif Bey, ortaya gelüb-başile ve ellerile işaretler yaparak- habt ü halelden halî olmayan bir nutuk irad etti. Sözü bitirince Mısırlı bir hafız aşr-i şerif okudu. Daru'l- Fünun hocalarından Şevket Efendi, müdüre nazire yaparcasına mufassal bir dua okuyarak – kimin tertibi olduğunu bilmiyorum- ayakta âmin denildi.

Bir tepsi üzerinde adi çakı ile bir kalem getirdiler. Bir kalemtraş tedarik etmeyüb de çakı ile kalem açtırmak isteyen merd-i hüner-ver kim ise, “ merhaba ey semt-i irfanın bâid-i ebteri” hitabına layıktır. Meşihat müsteşarı Hacı Evliya Efendi Kalemi açtı. Bir hokka ile mürekkep şişesi getirdiler. Evkaf Müsteşarı Münir Bey, mürekkebi hokkaya koydu. Diğer odada da Reisülhattatin Kamil Efendi, o mürekkep ve kalem ile Hind abadisi bir kâğıda Sülüs besmele yazdı, hayli müddet beklendi. Çünkü kör bir çakının açtığı kalemle çabuk ve güzel yazı yazmak kolay şey değildir.

Besmelenin üzerine umumen imza koyduk. Merasim bitti.”

Medresenin açılış tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda verilen tarihler arasında bir tutarsızlık gözlenmektedir. Açılış tarihi, İbnülemin'in *Son Hattatlar* adlı eserinde 6 Recep 1332 (31 Mayıs 1914) olarak, Osman Nuri Ergin'in *Türk Maarif Tarihi* adlı eserinin 192. sayfasında 5 Ağustos 1331 (18 Ağustos 1915) olarak geçmektedir. Yukarıda zikretmiş olduğumuz üzere Arif Hikmet Bey'in müdürlüğe ve Rik'a hocalığına dair tayin tezkeresinde de atama tarihi 23 Nisan 1331 (6 Mayıs 1915) olarak kaydedilmiştir.

Bu konuda müstakil bir makale kaleme almış olan M. Uğur Derman'ın tespitine göre¹⁴⁷ Osman Nuri Ergin, büyük emeklerle hazırlamış olduğu eserinde medresenin açılışına dair verdiği tarihi destekler bir belge sunamadığı için maalesef Ergin'in verdiği tarihe şüpheyle

---

¹⁴⁷ Derman, “Medresetü'l-Hattatin'e Dair”, s. 514.

bakılabilir. İbnülemin'in "Son Hattatlar" adlı eserinde verilen 6 Recep 1332 tarihindeki son rakamın- aslında 3 iken- matbaada yeni harflerle basımı esnasında yanlışlıkla 2 olarak dizilme ihtimali ve imlada bu rakamların bir dış farkıyla birbirine benzediği göz önüne alınırsa, gerçek tarihin 6 Recep 1333 (20 Mayıs 1915) olması gerekir. Ayrıca, bir mektebin idare ve öğretim kadrosunun, oranın açılışından önce tayin edilmesi öteden beri yapılagelen bir iş olduğuna göre, İbnülemin'in verdiği hicri tarihin – dizgi hatasından doğan- yıl farkıyla doğruluğuna inanıyoruz

Açılış merasimine katılan İbnülemin'in izlenimleri, hat ve kitap sanatlarına hizmet edecek böylesi bir medresenin açılışının aslında pek itina gösterilmeden gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Burada İbnülemin, Müdür Arif Hikmet Bey'in jest ve mimikleriyle zenginleştirmeye çalıştığı ancak bir takım hata ve düzensizlikler içeren konuşmasını ve buna karşılık Daru'l-Funun hocalarından Şevket Efendi'nin uzun uzadıya yaptığı duayı ve bu duaya ayakta âmin denilmesini dile getirerek aslında açılış merasiminin pek ciddiye alınmadan yapıldığına dair rahatsızlığını ortaya koymaktadır. Özellikle, yazı yazmak için kullanılacak kalemi açmak üzere kalemtıraş yerine bir kör çakının getirilmesi, yazılacak yazının zaman almasına ve katılımcıların uzun süre beklemesine neden olması açısından İbnülemin'i çakı getirmeyi akıl eden kişiye yönelik "merhaba ey semt-i irfanın bâid-i ebteri" hitabını söylemeye sevk etmiştir. İbnülemin'in bu eleştirisi, Hüsn-i Hat icra edilecek bir mektebin açılışında kör bir çakının kullanılması ihmalkârlığı dikkate alındığında haklı görülebilir. Kaldı ki bize göre, İbnülemin nüktedan bir dille bu düzensizliği inceden inceye eleştirmiştir.

Reisülhattatin Hacı Kamil Efendi'nin yazdığı Sülüs besmelenin altına Evkaf Müzesi erkânı başta olmak üzere orada bulunan herkes tarafından imza atılmış ve bu uygulama mektebe başlanma ve açılma sayılmıştır¹⁴⁸. Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer'in bu

---

¹⁴⁸ Ergin, a.g.e, s. 192.

besmelenin, Türk İslam Eserleri Müzesi'nde olduğunu söylemesine¹⁴⁹ rağmen müze kayıtlarında böyle bir esere rastlanmamıştır.

Açılışından sonra hemen eğitime başlayan medrese, devlet dairelerinin yer aldığı Babiâli'de bulunması sebebiyle özellikle memur kesimi tarafından büyük ilgi görmüş ve birçok kişiyi bünyesine çekmiştir. Öyle ki medreseye kaydolun öğrencilerin sayısını ortaya koyma adına, 1916'da medreseye kaydını yaptıran A. Süheyl Ünver'e 279 numarasının verilmesi, öğrenci sayısının hayli kabarık olduğunu göstermektedir.¹⁵⁰

Medresede muallimlerin çoğunun esasen memur veya başka yerlerde çalışıyor olmaları ve buraya gelen talebelerin çoğunun da memur olması dolayısıyla medreseye devam saatleri ona göre belirlenmiştir. Mesaiye devam mecburiyeti göz önüne alınarak derslere katılmak isteyenler için sabah erken, öğle ve akşam tatilleri ders saati olarak düzenlenmiştir. Memurlar, özellikle öğle tatillerinde medreseye devam etmeyi tercih ediyorlardı. Muallimlerin bir kısmı haftada iki, bir kısmı da haftada üç gün ders verirdi. Tabii ki duruma bağlı olarak belirlenen gün ve saatlerin dışında da ders verilebilmekteydi. Hocaların ücretleri de verdikleri ders saatlerine göre ayda 320 ile 480 kuruş arasında değişmekte idi. Bu ücretlerin 12 ila 15 liraya çıkarıldığı da olmuştur.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ Ünver, a.g.m, s. 179. Böyle bir kayda rastlanmadığına dair bilgi için bk. M. Uğur Derman, a.g.m, s. 514. Ayrıca Türk İslam Eserleri Müzesi'ne yaptığımız ziyarette bizi büyük bir nezaket göstererek kabul eden Yazmalar Şefi Şule Aksoy Hanımefendi'nin de beyan ettiği üzere Medresetü'l-Hattatin'e dair hiçbir belgenin müze bünyesinde yer almadığı anlaşılmaktadır.

¹⁵⁰ M. Uğur Derman, a.g.m, s. 341; Gülbün Mesara, "A. Süheyl Ünver'in Medresetü'l- Hattatin Yılları ve Ötesi", **Antik ve Dekor**, sy. 17, İstanbul, 1992, s. 60' ta "..... 1916 yılının sonbaharında bu okulun tezhip ve ebru kısmına yazıldım. Okul kayıt numaram 279 idi. Demek ki bana gelinceye kadar bu sayıda kişi buraya devam etmiş ve yetişmişti". Bu konuda tutulan öğrenci kayıt defterlerinin ilerde bulunmasıyla daha kesin bilgilere ulaşacağımız muhakkaktır.

¹⁵¹ Ergin, a.g.e, s. 193. Arif Hikmet Bey'e sunulan tayin tezkeresinde de sekiz saatlik rik'a dersine karşılık 320 kuruş maaş verildiğine değinmiştik.

211. İlk İdari Kadro ve Meydana Gelen Değişiklikler

2110. İlk İdari Kadro

Evkaf Nazırı Hayri Efendi'nin teşebbüsüyle açılan medresenin idaresi, ilk başta bütün vakıf mektepleri gibi, Evkaf Nezareti'nin Müessesat-ı İlmiye Müdüriyeti'ne bağlı idi. Ancak kısa bir süre sonra bu karar değiştirilip, medresenin idaresi, yine Hayri Efendi'nin talebi üzerine kurulan ve kurucuları arasında İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın (ö.1376/1957)¹⁵²da yer aldığı Süleymaniye Külliyesi'nin Darüzziyafesi'nde yeni açılan Evkaf-ı İslamiye Müzesi'nin idare meclisine ve müdüriyetine verilmiştir¹⁵³. Bu müze, günümüzde Türk İslam Eserleri Müzesi adı altında faaliyet göstermektedir.

Medresetü'l- Hattatin'in müdürlük kadrosuna, ilk olarak böyle bir mektebin kurulması teklifini Hayri Bey'e ileten Arif Hikmet Bey atandı. Bu konuda kendisinin medreseye yazı hocası ve müdür olarak tayinini içeren Şeyhülislamlık tezkeresi şöyledir¹⁵⁴.

“Darü'l- Hilafeti'l- Aliyye Medresesi Hutut Muallimi Hattat Arif Hikmet Beyefendi'ye,

İzzetlü Efendim,

İhmale uğraması yüzünden memleketimizde gündün güne gerilemeye ve yok olmaya yüz tutan yazı sanatının ihya ve güzelliğini iade maksadıyla kurulan Medresetü'l- Hututü'l- İslamiye'nin bin kuruş maaşlı müdürlüğü ile aylık sekiz saatten ibaret olan üç yüz yirmi

¹⁵² İbnülemin hakkında bilgi için bk. Ömer Faruk Akün, “İbnülemin Mahmut Kemal İnal”, **DİA**, c. XXI, İstanbul, 2002, s. 249-262. İbnülemin, Evkaf-ı İslamiye Müzesini dört üye ile birlikte yürüttüğü çalışmalar sonucunda Süleymaniye camii imaretinde 27 Nisan 1914'te kurmuştur.

¹⁵³ Derman, a.g.m, s. 341; Beşir Ayvazoğlu, **Geleneğin Direnişi**, Ötüken Yayınları Nr. 319, İstanbul, 1997, s. 282.

¹⁵⁴ Albayrak, a.g.e, s. 381. **Ana Britanica Ansiklopedisi**'nde yer alan “Medresetül Hattatin” maddesinde (c. XV, s. 488) medresenin müdürlüğüne ilk olarak Raif bey adında birinin atandığına dair bir bilgi mevcuttur. Kanaatimizce bu baskı hatasından kaynaklanmaktadır. Muhtemelen Arif Bey yazılması gerekirken Raif Bey şeklinde bir kayıt düşülmüştür.

kuruş ücretli Rik'a ve takrir-i hutut Muallimliğine zat-ı behiyelerinin tayini münasip görülmüş olmakla ifa-yi vazifeye başlanması siyakında tezkere terkîmine ibtidar kılındı efendim. 23 Nisan 1331.

Şeyhülislam ve Evkaf-ı Hümâyûn Nazırı

Mustafa Hayri

Şeyhülislam Hayri Efendi, aynı şekilde medreseye muallim olarak tayin edilen hocalara da başarı temennilerini içeren mektuplar göndermiştir¹⁵⁵.

Medrese idaresinden sorumlu olan idari amirlerin görevlerinin ne olduğu konusundaki bilgiler, 3 Nisan 1916 tarihinde hazırlanan ve hazırlandığı tarihten on gün sonra yürürlüğe giren Medresetü'l-Hattatin Talimatnamesi'nin¹⁵⁶ 7. maddesinde izah edilmiştir. Bu görevler şunlardır.

- Medresenin disiplin ve düzenini sağlamak.
- Eğitimin güzel bir şekilde yürütülmesini temin etmek.
- Muallimlerin Kâtiplerin ve Müstahdemin görevlerinin denetimini yapmak.
- Medreseyle ilgili düzenleme ve talimatların yerine getirilmesi.
- Üst yönetimi gerekli olan hususlarda bilgilendirmek ve üst yönetim tarafından alınan kararların gereğini yerine getirmek.

---

¹⁵⁵ Ünver, a.g.m, s. 179.

¹⁵⁶ Bu Talimatname, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Belgeler Arşivi'nde 950 no'lu Kütük Defteri'nin 31-33. sayfalarında kayıtlı bulunmaktadır. Bu talimatname ile ilgili ayrıntılı bilgi ileride "Medresetü'l-Hattatin Talimatnamesi" başlığı altında verilecektir.

2111. İdari Kadroda Meydana Gelen Değişiklikler

Medresenin idari kadrosunda tabii ki zamanla değişiklikler olmuştur. Özellikle, idaresi Müessesat-ı İlmiye Müdürlüğü'nden alınıp Evkaf-ı İslamiye Müzesi Müdürlüğü'ne verilince Arif Hikmet Bey, 1 Eylül 1331 (13 Nisan 1915) tarihinde buradaki Rik'a hocalığı ve müdürlük vazifesinden ayrılmıştır¹⁵⁷. Onun yerine Hakkı Bey isimli bir zat getirilmiştir¹⁵⁸. Daha sonra, 16 Mart 1919'da başlayan Mimarzâde Mehmet Ali Bey'in (ö.1367/1948)¹⁵⁹ müdürlüğü ise 1922'de kendisinin İstanbul'u terk etmek mecburiyetinde kalması münasebetiyle son bulmuştur. İbnülemin'in verdiği bilgiye göre Mimarzâde, kayınpederi Mustafa Sabri Efendi'nin Şeyhülislamlık Makamı'nda bulunduğu esnada Evkaf Müzesi ve ilaveten Medresetü'l- Hattatin Müdüriyeti'ne tayin edilmişti. Mehmet Ali Bey'in müdürlüğü Kuvay-ı Milliye Hükümeti'nin kurulması üzerine, Ferid Paşa kabinesinde bulunanlarla birlikte daha başka bazı kimselerin yurtdışına kaçtıkları esnada kayınpederi Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'yle Romanya'ya kaçmasıyla son bulmuştur. Mehmet Ali Bey'den sonra yerine, aynı zamanda Evkaf-ı İslamiye Müzesi müdürü olan Ressam Ali Sami [BOYAR] (ö.1386/1967)¹⁶⁰ Bey'in getirildiği bazı evraklarda görülen imzalarından anlaşılmaktadır. Daha sonraki müdürlerin kimler oldukları konusunda bir bilgi mevcut değildir¹⁶¹.

---

¹⁵⁷ Albayrak, a.g.e, s. 381.

¹⁵⁸ Hakkı Bey hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

¹⁵⁹ Mimarzâde Mehmet Ali Bey hakkında bilgi için bk. İbnülemin, **Son Hattatlar**, s. 581-585.

¹⁶⁰ Sami Boyar hakkında bk. "Ressam Ali Sami Boyar", **Türkiye Ansiklopedisi**, c. V, Ankara 1957, s. 17.

¹⁶¹ Derman, a.g.m, "Medresetü'l-Hattatin'e Dair", s. 530. Ancak, 1928 yılında Şeyhü'l Hattatin Hacı Kamil Akdik'in Medresetü'l- Hattatin'in müdürü olduğuna dair bilgi için bk. Enver Behnan Şapolyo, "Medresetü'l-Hattatin'e Ait Bir Anı", **Önasya Dergisi**, sayı 67-68, Ankara 1971, s. 5

212. Yardımcı Hizmet Kadroları

Medresede müdürün yanı sıra farklı görevleri yerine getiren personel de istihdam edilmiştir. Bu personel gereği kadar kâtip, mubassır¹⁶² ve müstahdemden oluşturulmuştur¹⁶³. Medresede görev yapacak olan kâtipler, medresenin idaresinden sorumlu müze idaresi tarafından seçilip Vakıflar Nezareti tarafından atanmaktaydı. Diğer görevli müstahdem ise müze idaresi tarafından seçilip atanmıştır. Medresede hizmet gören kâtiplerin görevleri şunlardan oluşmaktaydı¹⁶⁴.

- Müdürün medresede bulunmadığı vakitlerde ona vekâlet etmek.
- Medresenin demirbaş eşya defterleriyle diğer defterleri de düzenlemek.
- Muallimlerin ve Müstahdemlerin öğrencilerle aralarında geçen hususları kayıt altına almak.
- Gelen evrakın gereğini yapmak ve ilgili defterlere kaydetmek.
- Müdür tarafından havale edilecek evrak üzerinde gerekli işlemleri yapma yetki ve sorumluluğu da kâtibin görevleri arasında yer almaktadır.

Medresede görev yapan personel içerisinde yer alan mubassırın görevleri ise¹⁶⁵;

---

¹⁶² “Eskiden mekteplerde talebinin inzibat işleriyle meşgul olan memur hakkında kullanılır bir tabirdir. Mubassır; Arapça görüp gözetici demektir. 1908 Temmuz İnkılâbı’ndan sonra bu vazife müdür muavinlerine verilmiş ve mubassır tabiri tarihe karışmıştır”. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. II, İstanbul, 1983, s. 560.

M. Zeki Pakalın’ın 1908 İnkılâbı’ndan sonra müdür muavinlerine verilerek tarihe karıştığını söylediği mubassırlık vazifesinin bu talimatnâme maddelerinden de anlaşılacağı üzere 1908’den sonra da hala kullanımda olduğu ortadadır.

¹⁶³ Medresetü’l-Hattatin Talimatnamesi Madde 4.

¹⁶⁴ Talimatname Madde 6 ve 8.

¹⁶⁵ Talimatname Madde 9.

- Muallimlerle öğrencilerin devam defterlerini tutmak.

Bu defterlere hem talebe hem de muallimlerin imzalarının alınması medresede bir nevi yoklama usulünün uygulanmış olduğunu bize göstermektedir.

- Devamsızlık çizelgelerinin hazırlayıp müdürlüğe sunmak.
- Dersliklerdeki düzen ve disiplini sağlamak mubassırın görevi idi.

Medresede künye, devam ve istatistik defterleri tutulmaktaydı¹⁶⁶. Kâtip ve mubassırın görevleri nazar-ı dikkate alındığında devam defterlerinin mubassır tarafından tutulduğu, çok açık olmamakla birlikte diğer defterlerinde kâtip tarafından tutulduğu anlaşılmaktadır¹⁶⁷.

Ayrıca medreseye yönelik dışarıda yapılacak işleri yürütmek ve kapıcı ile birlikte medresenin temizlik işleriyle ilgilenmekle sorumlu hizmetlinin yanı sıra Medrese’de, medreseye girip çıkanları kontrol etmek, muallim ve talebeye ait elbise ve ayakkabıları korumakla vazifeli bir kapıcı görev yapmaktaydı¹⁶⁸. Kapıcının görevinden de anlaşıldığı üzere medreseye -cami veya eve girerken yapıldığı gibi- devrin genel uygulaması icabı ayakkabılar çıkartılarak girilmekteydi. Uygulamadan hareketle iki katlı bir bina olan Medresetü’l-Hattatin’in girişinde muallim ve talebelerin dış giysilerini çıkarıp astıkları bir vestiyerin ve çıkarılan ayakkabıların bulunduğu bir dolabın bulunmasından ve söz konusu dolabın da kapıcının korumasına bırakılmasından anlaşıldığı kadarıyla söz konusu vestiyerle dolabın girişte bulunması icap eder.

¹⁶⁶ Talimatname Madde 12.

¹⁶⁷ Burada önemli bir husus dikkatimizi çekmektedir. Medrese defterlerinden bahseden 12. maddede künye, devam ve istatistik defterlerinin adı geçmektedir. Kâtibin görevleri arasında ise demirbaş defterleri adı yer almaktadır. Bu durumda ya demirbaş defteri aynı zamanda künye defteri olarak anılmaktadır ya da medrese defterlerini kayıt altına alan 12. maddede demirbaş defterleri sehven zikredilmemiştir. Burada ihtimallere dayalı olarak yaptığımız bu açıklamanın sebebi Medresetü’l- Hattatin’e ait bu defterlerin hiç birinin günümüze ulaşmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

¹⁶⁸ Talimatname Madde 10 ve 11.

213. Medresetü'l-Hattatin'de Eğitim- Öğretimde Takip Edilen Uygulamalar

Parasız eğitime tabi Medresetü'l- Hattati'nde eğitim-öğretim hazırlanan talimatname çerçevesinde, bir program dâhilinde yürütülmekteydi. Medresede eğitim-öğretim görecektalebeler için bir yaş sınırlaması getirildiği görülmektedir¹⁶⁹. Medreseye alınacak öğrencilerin asgari yaşı 15 olarak belirlenmiş olmakla beraber azami yaş sınırlaması getirilmemiştir. 15 yaşın üstündeki herkese genç veya ihtiyar oluşuna bakılmaksızın eğitim- öğretim hakkı verilmiştir.

Medresenin eğitim sisteminde sınıf uygulamasına gidilmemiştir¹⁷⁰. Tahminen şu gerekçelere dayalı olarak sınıf usulüne yönelinmemiştir. Geleneksel olarak bu sanat, üstatla talebe arasında birebir eğitime dayanan meşk usulüyle yürütülmüştür. Bu bakımdan sınıf usulü geleneksel eğitim metoduyla çatışmaktadır. Kaldı ki Hüsn-i Hat gibi bir sanatın öğrenimi ve öğretimi, ardından başarının gelmesi hocanın öğretme kabiliyetine, öğrenciyeyaklaşımına ve öğrenciyi yönlendirip motive edişine bağlı olduğu kadar öğrencinin kabiliyetine, çalışma azmine ve öğrenme süresine de bağlıdır. Dolayısıyla geleneksel usulün takip edilip uygulanması sanatın icrasını kolaylaştırmakta, verimi artırmaktadır.

Belli bir yaş sınırlamasına göre medreseye alınan öğrencilerin medreseye devam etmeleri belirli bir süre ile sınırlandırılmamıştır. Bu husus talebenin yeteneğine ve muallimlerin değerlendirmelerine bırakılmıştır. Bununla birlikte iki yıl içerisinde yeteneğini gösteremeyen yani gelecek vadetmeyen talebenin de medreseyle ilişkisinin kesileceği talimatnamede kayıt altına alınmıştır¹⁷¹. Böylece yeteneksiz insanların inatçılıklarına fırsat vermeyen bir sınırlama getirilmiştir. Mezuniyet, hoca ve talebeye bırakılmış gibi görünüyorsa da Medresetü'l-Hattatin'e devam süresi azami 2 yıl olarak

---

¹⁶⁹ Talimatname Madde 13.

¹⁷⁰ Talimatname Madde 14.

¹⁷¹ Talimatname Madde 15.

belirlenmiştir. Bu durum medresenin işleyişinin hassas dengeler üzerine oturtulmaya çalışıldığını göstermektedir.

Öğrenim süresinin talebenin yeteneğine ve muallimin değerlendirmesine bırakıldığı medresede, öğrendikleri sanatlarda meleke sahibi oldukları hocaları tarafından onaylanan öğrencilere, sanatlarındaki becerileri ve başarıları oranında dereceleri belirtilerek öğretim yılı sonunda icazetname¹⁷² verilmekteydi. Medresede çalıştıkları sanat alanında talebelere yeteneklerini göstermeleri için iki yıl süre verilmekteydi. Bunun yanında başarı gösterip bir sanat alanında icazet alan talebenin de sanatını geliştirmek istemesi halinde medreseye devam etme imkânı vardı¹⁷³. Alanında iyi bir sanatçı olmak elbette iki yıllık sürede başarılacak bir iş olmayıp, belki ömür boyu devam edecek derecede sıkı, disiplinli ve yoğun çalışmayı gerektirmektedir. Buradan Medresetü'l-Hattatin'i kuran iradenin bunu göz ardı etmediğini görüyoruz.

214. Medresetü'l-Hattatin Ders Programı ve Derslerle İlgili Uygulamalar

Medresetü'l-Hattatin'in ders programında yer alan dersler, Hat dersleri, Teclid ve Tezhîb dersleri ve genel dersler olmak üzere üç bölümden oluşmaktaydı. Ders programında böyle bir bölümlenmeye gidilmesinden amaç talebelerin kendi yeteneklerine ve isteklerine göre diledikleri bölümlere kayıtlarını yaptırabilmelerine kolaylık sağlamak olmalıdır. Zira talebenin her üç alanda ilgi ve yeteneği olabileceği gibi yalnızca bir alanda da ilgi ve yeteneği olabilir.

---

¹⁷² Medresetü'l-Hattatin mezunlarına verilen icazetnameler hakkında “ Medresetü'l-Hattatin'de İcazet Merasimleri ve İcazetnameler” başlığı altında daha geniş bilgi verilecektir.

¹⁷³ Talimatname Madde 16 ve 17.

Müfredatta hat bölümü içerisinde Sülüs ve Celî Sülüs, Nesih, Ta‘lîk, Rik‘a, Dîvânî, Celî Dîvânî, Reyhanî¹⁷⁴ ve Tuğra öğretimi yer almaktaydı.

Teclid ve Tezhip bölümünde ise, doğu usulünde eski ciltçilik, tezhîb, boyaların hazırlanma şekli ve oluşturulması, altın ezmesi¹⁷⁵, mücellit kalıplarının yapımı, Âhar¹⁷⁶, Mühre¹⁷⁷ ve Ebrû yapımı, hat biçimi ve bilhassa Arabesk¹⁷⁸ şekiller öğretilmekteydi.

Genel dersler bölümünde ise, öğrencilere Hat ve Hattatın Tarihi ile Teclîd ve Tezhîb Sanatı'nın tarihi özet olarak okutulmakta ve bunların uygulamaları uygun vakitlerde İslam

---

¹⁷⁴ Buradaki Reyhanî'den kastedilen Aklâm-ı Sitte içinde yer alan Reyhanî yazısı değildir. Aklâm-ı Sitte içerisinde yer alan Rik'a hattına son devirlerde galat olarak Reyhanî deniliyordu. Burada bahsi geçen Reyhanî de hattat imza ve icazetnâmelerinde kullanılan Rik'a yazısıdır. Esasen Reyhanî yazısı XVII. yüzyılın sonlarında terk edilmiştir.

¹⁷⁵ Altın ezmesi; ince yaprak haline getirilmiş altının ezilerek mürekkep haline getirilmesidir. Düz bir porselen kaba, süzölmüş bal ve Arap zamkı sürülüp el ile sıvanır. Yeterince altın varak bunun üzerine konulup parmakla iyice eze eze karıştırılır. Güzelce karıştıktan sonra bir miktar temiz su eklenir. Sonra bir çanağa alınıp bir saat kadar bekletilir. Üzerindeki su süngerle alınıp çanak dışından hafif hararete tutulmak suretiyle karışımın kuruması sağlanır. Lazım olunca soğuk su ile ezilmiş jelâtin tutkal katıp, bir miktar su koyarak iyice karıştırıldıktan sonra fırçanın ucu ile kaleme alınıp kullanılır. Bilgi için bk. Hasan Özönder, a.g.e, s. 7.

¹⁷⁶ Âhar, yazı için kullanılacak kâğıdın yüzeyine sürülen özel karışım. Ana maddesi yumurta akı ve nişastadır. Kâğıda parlaklık, düzgünlük ve dayanıklılık verir. Kalemin kolay ve rahat hareket etmesinin sağlar. Yazı hatalarının kolayca silinip giderilmesine yardımcı olur. Bilgi için bk. Hasan Özönder, a.g.e, s. 3.

¹⁷⁷ Mühre; kâğıt, kumaş gibi hat ve tezhipte kullanılan malzemelerin yüzeyini düzeltmeye ve parlatmaya yarayan yuvarlakça veya yumurta biçimindeki araç. Cam, boncuk, deniz böceği kabuğu ve kemikten yapılır. Bilgi için bk. Hasan Özönder, a.g.e, s. 139.

¹⁷⁸ “İslam sanatındaki büyük bir uyum ve denge ile birbirine girmiş, iç içe geçme motiflere batılıların verdiği isimdir. Bu yanlış bir isimlendirmedir. Çünkü bu motifleri icat edenler, Araplar olmadığı gibi uygulayanlar da sadece Araplar değildir. Arap olmayan birçok milletin sanatkârı bu motifi kullanmış ve daha da geliştirip güzelleştirmiştir. Selçukluların ve Osmanlıların bu tarz eserleri bunun en güzel şahitleridir”. Bilgi için bk. Hasan Özönder, a.g.e, s. 9.

Vakıflar Müzesi'nde yapılmaktaydı¹⁷⁹. Bir alanda yetişip iyi bir sanatçı olmak için sanatın tarihi sürecini ve bu sanat alanında yetişen sanatçıların hayatını ve ortaya koydukları sanat üsluplarını çok iyi bilmek ve analiz etmek gerekir. Bunun için de onlara ait eserlerin görülüp bizatihi sanat açısından değerlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda düşünüldüğünde üstat sanatçıların eserlerinin sergilendiği İslam Vakıflar Müzesi'nin uygulamalı ders alanı olarak seçilmesinin sebebi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca medresenin idaresinin bizatihi İslam Vakıflar Müzesi'ne bağlı olması da böyle bir imkânı sunmaktadır.

Tablo. 1

Medresetü'l-Hattatin Ders Programı

HAT BÖLÜMÜ	CİLT ve TEZHİP BÖLÜMÜ	DİĞER DERSLER
Sülüs ve Celi Sülüs, Nesih, Ta'lik, Rik'a, Divani ve Celi Divani, Reyhanî (Hatt-ı icazet yazısı Rıka') ve Tuğra verilmekteydi. Daha sonra Tuğra dersleri kaldırılmış ve Küfi yazı programa eklenmiştir.	Eski Doğu usulünde cilt, tezhip, boyaların hazırlanma şekli ve oluşturulması, altın ezmesi, mücellit kalıpları yapımı, ahar, mührü ve ebru yapımı, hat şekli ve bilhassa arabesk şekillerin yapımı	Hat sanatı ve hattatların tarihi ile cilt ve tezhip sanatının tarihi.

Yukarıda değindiğimiz üzere Medrese, ders zamanlarını belirleme noktasında kendi kurallarına göre değil tamamen öğrencilerin koşullarını dikkate alarak bir program belirleme yoluna gitmiştir. Ders zamanları, talebenin sayısı, meslekleri, uğraşları ve mevsimler dikkate alınarak medrese müdürü tarafından belirlenmekteydi¹⁸⁰. Medresenin

¹⁷⁹ Talimatname Madde 23-25.

¹⁸⁰ Talimatname Madde 18.

devam saatleri başka mekteplere benzemezdi. Memurlar bilhassa öğle tatillerinde medreseye gelebiliyorlardı. Muallimlerin çoğu esasen memur veya başka yerlerde iş sahibi oldukları için böyle hareket edilmesi bir bakıma zaruri idi. Bir sanat okulu olması ve her kesimden kişiye açık olması böyle bir uygulamayı gerekli kılmış olmalıdır.

Sanatın icrasında dikkat ve konsantrasyonun öneminden dolayı ders esnasında dışarıdan kimsenin medreseye girmesine ve öğrencilerle konuşmasına müsaade edilmemektedir. Bir başka uygulama ise bir yıl içerisinde mazeretsiz olarak üç ay aralıksız medreseye devam etmeyen öğrencilerin kaydının silinmesidir¹⁸¹. Talebinin üç aylık bir devamsızlık hakkı olduğu ancak mazeret bildirmeden bu hakkını bir defada kullanması halinde böyle bir uygulamayla karşılaşacağı anlaşılmaktadır. Bazı talebelerin kaydını yaptırdıktan sonra mazeret bildirmeksizin medreseye bir daha uğramaması öğrenci devam defterlerini her gün mütemadiyen tutmak zorunda olan mubassırın da işini zora sokacaktır.

Her yıl Ramazan ayı ve resmi tatil günlerinde medrese tatil edilmekteydi. Bunun dışında medrese sanat meraklılarına daima açık tutulmuştur¹⁸².

22. Medresetü'l-Hattatin Talimâtnâmesi

Evkaf-ı İslâmiye Müzesi bünyesinde kurulup idare edilen medresenin amacını, yönetim, program, eğitim ve istihdam yönlerini ortaya koyan bir Tâlimâtnâme¹⁸³ hazırlanması 1334 /1916 yılında müze idaresince, Evkaf-ı Hümayûn Müzesi'nin ve aynı zamanda Tıbb-ı Adli'nin de başkâtibi olan Emirzâde Kemâleddin Bey'den¹⁸⁴ istenir.

---

¹⁸¹ Talimatname Madde 19 ve 22.

¹⁸² Talimatname Madde 20.

¹⁸³ Bu belgenin dört sayfalık aslı Ekler kısmında verilmiştir.

¹⁸⁴ Kemaleddin Bey hakkında fazla malumat yoktur. Ancak, Özbekler Şeyhi Hezarfen Edhem Efendi'den (ö.1321/1904) ders gördüğü ve 1930'lu yıllara kadar hayatta olduğu bilinmektedir. M. Uğur Derman, Şark Tezyini Sanatları Mektebi maaş bordrolarında ismine rastlanmadığını belirlemiştir. Bilgi için bk. M.

Kemâleddin Bey'in kısa zamanda 6 Cemaziyelahire 1334 (3 Nisan 1916) tarihinde hazırladığı bu talimatnâme, Müze idaresince Evkaf Nezaretine sunulur ve kabul edildikten sonra 4 sayfa 28 madde halinde Evkaf-ı İslâmiye Matbaası'nda bastırılarak kamuoyunun bilgisine sunulur. Hazırladığı tarihten on gün sonra yürürlüğe giren bu talimatnâme şu maddeleri içermektedir.

“Medresetü'l-Hattatin Tâlimât-nâmesi

Birinci madde. Sanayi-i Nefise-i Şarkıyyeden hutût ve usûl-u teclid ve tezhibin ta'lim ve tedrisi için Daru'l- Hilafetü'l-Aliyye'de “Medresetü'l- Hattatin” namıyla bir mekteb tesis edilmiştir.

İkinci madde. Gerek Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye gerek düvel-i sâire teb'asından olan umûm-i efrâd-ı İslâmiyye, ta'limat-nâme ahkâmına ittibâ' etmek şartıyla medreseye bilâ ücretin devam edebilirler.

İdare

Üçüncü madde. Medrese-i İslâmiyye Müzesi'ne merbut ve idaresi müze müdiriyyetine mufavvazdır. Müze idare meclisi, medresede aynı vezaif ve selâhiyyeti haizdir.

Dördüncü madde. Medresede lüzumu kadar kâtib ve mubassır ve hademe bulunacaktır

Mu'allimin ve Müstahdeminin sûret-i Ta'yinleri

Beşinci madde. Mu'allimin müze meclisi idâresi tarafından intihâb ve makâm-ı nezâretçe ta'yin olunur.

Altıncı madde. Kâtibler müdür tarafından intihâb ve makâm-ı nezâretçe ta'yin ve müstahdemin-i sâire müdiriyyetçe intihâb ve ta'yin kılınır.

Uğur Derman, a.g.m, s. 517. Talimatname daha başka bazı araştırmalara da konu olmuştur. Mesela bk. İbrahim Ateş, “Vakıf Hattat Okulu”, **Vakıflar Dergisi**, XXII (1991), s. 6-9.

-Vezâif-i Me'mûrîn-

Yedinci madde. Müdür, medresenin te'min-i intizâmına, tedrisâtın hüsn-i cereyanına, mu'allimin ile ketebe ve müstahdeminin teftiş-i vezâifine nezâret ve medreseye müte'allık nizâmât ve evâmiri icra eder ve mühim gördüğü umûru müze meclis-i idâresine tebliğ ve meclisce ittihâz edilecek karara tevfikân mu'âmele-i lâzimeyi ifâ eyler.

Sekizinci madde. Kâtib, müdirin gıyâbında vekâlet ederek medresenin demirbaş eşya defteriyle defâtir-i sâireyi tânzime ve mu'allimin ve müstahdemin ile talebe vukûâtını tescile ve evâmir-i mübellegayı bi'l-icrâ defter-i mahsusuna kayda ve müdir tarafından havale olunacak evrak üzerine mu'âmele-i mukteziyyeyi ifâ ve takip etmeye me'mûrdur.

Dokuzuncu madde. Mubassır mu'allimin ile talebenin devam defterine imzalarını vaz'ettirerek derse devam edenlerle etmeyenlerin esâmisini mübeyyin rapor tanzimiyle müdiriyyete i'tâ ve ders-hânelerde muhâfaza-i intizâm ve âdâba i'tinâ eder.

Onuncu madde. Hizmetçi, kapucu ile beraber medreseyi tathîr ve tanzîf ve medreseye âid harici işleri de ifâ eyler.

Onbirinci madde. Kapucu, medreseye girüp çıkanlara dikkat ve elbise ve kunduraları muhafaza eder.

- Medrese Defterleri-

Onikinci madde. Medresede künye, devam, istatistik defterleri tutulur.

-Usûl-i Tedris-

Onüçüncü madde. Medreseye on beş yaşından aşağı talebe kabul edilemez.

Ondördüncü madde. Medresede sınıf usûlü yoktur.

Onbeşinci madde. Medreseye devam, müddet ile mukayyed olmayıp talebenin isti'dâdına ve mu'allimin takdirine vâbestedir. Ancak, iki sene zarfında ibrâz-ı isti'dâd edemeyenler medreseye devam ettirilemez.

Onaltıncı madde. Ta'allum eyledikleri sanâyide sâhib-i meleke oldukları muallimleri tarafından tasdik edilen talebeye san'atlarındaki maharetleri derecesinin ta'yiniyle sene-i tedrisiyye nihâyetinde icâzetnâme i'tâ kılınır; icâzetnâme nezâret-i celilenin ve medrese müdiriyyetinin mühr-i resmîleri ve mu'allimin ve meclis-i idâre a'zâsının da mühr-i zâtileri ile tahtim olunur.

Onyedinci madde. İcâzet-nâme ahzinden sonra da tekemmül için medreseye devam etmek isteyenler men'olunmaz.

-Ders Zamanları-

Onsekizinci madde. Talebenin miktarı ve mesâlik ve meşâgili ile mevâsim nazar-ı dikkate alınarak ders zamanları müdiriyyet tarafından ta'yin olunur.

Ondokuzuncu madde. Ders zamanlarında medreseye hâricden kimsenin duhûlüne ve talebe ile görüşmesine müsâ'ade olunmaz.

Yirminci madde. Her sene Ramazânı-i şerif ile eyyâm-ı resmiyyede medrese ta'til edilir.

-Mu'allim ve müte'allimînin Devamı-

Yirmibirinci madde. Mu'alliminin adem-i devamı halinde ücret-i tedrisiyye hususunda nezâret-i celilece kabul olunan usûl tatbik edilir.

Yirmiikinci madde. Bir sene zarfında bilâ-ma'zeretin üç ay mütevâliyen medreseye devam etmeyen talebenin kaydı terkin olunur.

Ders Programı

-Hutut Kısmı-

Yirmiüçüncü madde. Medresede Sülûs ve Celîsi, Nesih, Ta'fîk, Rik'a, Dîvânî, Celî Dîvânî, Reyhânî, Tuğra ta'lim olunur.

-Teclid ve Tezhib Kısmı-

Yirmidördüncü madde. Teclid ve tezhib kısmında usul-i kadime-i şarkıyyede cild, tezhib, boyaların suret-i izhâr ve terkibi, altun ezmesi, mücellid kalıpları i'mali, âhâr ve mühre, Ebrî i'mali, resm-i hattı ve bi'l-hassa arabesk eşkal ta'lim edilir.

-Umumi Dersler-

Yirmibeşinci madde. Talebeye tarih-i hutut ve hattatîn ile san'at-ı teclid ve tezhib tarihi muhtasaran tedris ve bunların tatbikâtı evkât-ı münasibede Evkâf-i İslamiyye müzesine icra olunur.

-Talebenin Esbâb-ı Tefeyyüzü -

Yirmialtıncı madde. Umûm-i mekâtib-i vakfiye Hüsn-i Hat mu'allimlikleri ile Evkâf-ı Humayun Nezâretince yazdırılacak yazılar, i'mâl ve tezhib etdirilecek mühim cildler ve elvâh için medrese me'zûnlarıyla hâricden tâlib olanlar arasında müsâbaka icrâsıyla maharetçe tevâsi husûlünde medrese me'zunları tercih kılınır.

-Talebe Asârının Teşhiri-

Yirmiyedinci madde. Talebenin Mu'allimin tarafından intihâb ve müdiriyyetçe tensib edilecek âsârı medresenin tahtındaki mahall-i mâhsûsda sûret-i dâ'imede teşhir olunur.

Yirmisekizinci madde. Bir sene zarfında vücûda getirilip meclis-i idare canibinden takdir edilecek âsâr, Ramazan-ı Şerif ta'tilinde bir ay müddetle medrese derûnunda umûma teşhir kılınır.

23. Medresetü'l-Hattatin Sergileri

Meydana getirdiği sanat eserlerinin insanlar tarafından görülüp beğenilmesi veya en azından kamuya sunulması, bir sanatçı için vazgeçilmez hususlardandır. Hele talebe açısından düşünüldüğünde, henüz kıvamını bulmuş olmasa da talebenin bir eserinin sergilenmeye değer bulunarak teşhir edilmesi onu daha da cesaretlendirecek, daha çok çalışmasına ve daha güzel eserler ortaya koymasına yardımcı olacak, üretkenliğini

artıracaktır. Bu anlamda medresede, öğrencilerin hocaları tarafından seçilip müdürlükçe uygun görülen eserleri, medrese binasının altındaki özel mekânda devamlı olarak sergilenmekteydi¹⁸⁵. Burada dikkati çeken hocanın beğenisinin yanı sıra eserin sergilenmesi için müdürlükten de onay alınmasıdır. Bu durum, devamlı olarak sergi salonunda sergilenecek olan eserlerin her kesimden sanatseverler tarafından görüleceği için medrese yönetiminin sergide yer alacak eserler konusunda ne kadar titiz davrandığının bir göstergesidir.

Medresetü'l- Hattatin Talimatnâmesi şartlarından olarak, yirmi sekizinci maddeyle kayıt altına alınan, medresenin her yıl tatile girdiği Ramazan ayı boyunca, binanın zemin katında Ramazan'a mahsus bir hat sergisi açılması 1334/1916 Ramazan'ından itibaren bir gelenek halini almıştır.

İlk yıl düzenlenen Ramazan sergisinde Evkâf Nâzırı Sahib Mollazâde İbrahim, Keçecizâde Reşad Fuad ve İbnülemin Mahmut Kemal Beylerin koleksiyonlarında yer alan hat örnekleri sergilenmiştir. Daha sonraki yıllarda ise yaşayan hat üstatlarının yanı sıra Medresetü'l-Hattatin'den mezun olan talebelerin de eserlerine bu sergilerde yer verilmiştir¹⁸⁶.

Bu sergilerde eserlerine yer verilmek istenen hat üstatlarının sergiye katılımı, medrese idaresi tarafından kendilerine gönderilen davetiyelerle sağlanmaktaydı. Örnek olması açısından, “Medresetü'l- Hattatin Müdiriyesi” başlıklı ve altı mühürlü kâğıda “Mubassır” Necmeddin Efendi tarafından Rik'a hattıyla yazılmış olan mektuplardan birini verelim¹⁸⁷.

“Hattat-ı Şehir Suûd Beyefendi'ye,

Önümüzdeki Ramazan-ı Şerifte Medresetü'l- Hattatin salonunda Âsâr-ı Nefise-i Şarkıyye Sergisi küşâd edileceğinden, gerek umûmun, gerek mütehassısın ve talebenin

---

¹⁸⁵ Talimatname Madde 27.

¹⁸⁶ Derman, a.g.m, s. 341.

¹⁸⁷ Derman, a.g.m, “Medresetü'l- Hattatin'e Dair”, s. 523.

nazargâh-ı istifadelerine arz olunmak üzere âsâr-ı âlinizden, medreseye makbuz mukabilinde teslim ve irsal buyurmanız recâsı takdim-i ihtirâmâta zeria ittihâz kılındı efendim. 10 Mayıs 1335 (23 Mayıs 1919)”

Sergiye eserleriyle katılımı istenen kişilere gönderilen davetiyeler aslında ülkenin içinde bulunduğu böylesi bir ortamda bile sanatın icrasına ne kadar önem verildiğini ve medrese yönetiminin nasıl titiz çalıştığını ortaya koyması açısından oldukça önem arz etmektedir. I. Dünya savaşından çıkmış bir millet, işgal altında bir memleket ve milli mücadelenin yeni yeni filizlendiği bir ortamda bile sanat alanında çalışmalara büyük bir gayretle devam etmek takdire şayan bir durumdur¹⁸⁸.

Medresede Ramazan-ı şerifte açılan bu sergiler, ziyaretçilerinde derin izler bırakmış ve dönemin basın organlarında bu sergilere ilişkin yazılar yayınlanmıştır. Mesela Mehmet Ziya Bey (ö.1345/1927)¹⁸⁹ “Medresetü’l-Hattatin Meşheri” başlıklı yazısında sergiye dair intibalarını şöyle kaleme almıştır.

---

¹⁸⁸ Bu davetiyede dikkati çeken bir husus da en güzel eserlerinden birini sunması istenen hat üstadına sergide teşhir edilecek eserine karşılık bir makbuzun verilmesi durumudur. Bu makbuzun mahiyeti bize malum değildir. Bu makbuz acaba bir teslim tesellüm tutanağı mıydı? Yani hattat eserini satmış mı oluyordu yoksa satışa mı arz ediyordu? Eseri satılınca parası kendisine mi verilecekti yoksa Medresetü’l-Hattatin’e mi bağışlanacaktı bilemiyoruz.

¹⁸⁹ İhtifalci Ziya Bey, tarihe ve eski eserlere ait yazıları ve milli törenlere merakı ile tanınmış bir fikir ve memleket adamıdır. Milli günler ve hatıralar için çeşitli günler tertip etmiş olmasından dolayı kendisine “İhtifalci” lakabı verilmiştir. Hakkında bilgi için bk. “ Mehmet Ziya Bey”, **Türkiye Ansiklopedisi**, c. III, Ankara, 1956, s. 145.

MEDRESETÜ’L-HATTATİN MEŞHERİ¹⁹⁰

“Her sene Ramazan-ı şerifte küşâdı mûtad olan, Babîâli caddesinde kâin, Medresetü’l-Hattatin meşheri bu sene de açılmıştır.

Hutût-ı nefisemizin, Tezhib ve hatta Teclid san’atlarının bir derece daha tekemmülü maksadıyla Şeyhülislam ve Evkâf Nâzır-ı Esbakı merhum Ürgübi Hayri Efendi tarafından tesis olunan bu mektep, bidâyet-i tesisinden bu güne kadar şâyân-ı şükrân âsâr-ı terakkî göstermiştir. Evkâf-ı İslamiyye müzesi meclis-i idaresine ve müdüriyetine merbût bulunan bu medresede meşhûd olan âsâr-ı terakkî meyânında tezhib ve minyatür işleriyle, Ebrî denilen renkli kâğıtların nefâset ve zarâfeti bilhassa şâyân-ı dikkatdir.

Erbâb-ı tedkîkçe malumdur ki, Ebrî denilen kâğıtlar, vaktiyle kitap cildlerinin iç taraflarının ve hutût-i nefiseden müteşekkil levhaların kenar kısımlarını tezyin ederdi. Bu kâğıtların renk ve levnce envâi bulunup, kitap teclidinde en çok müstâmel olanları hâreli veya münhan hatlardan müterekkib ve eşkalce neveleri mahdûd idi.

Hâlbuki bugün medresede imal ve izhâr edilen Ebrîler, eşkal ve tezyinatça pek muhtelif olup, herci ve karanfil ve gül eşkâlini temsil ve tanzîr eden neveleri hakikaten nazar-ı rübâdır.

Kadim ve nefis çinilerimizi takliden yapılan Ebrîler bilhassa sitâyîşe şâyân ve nazara layıktır. Ebrîlerin bu suretle muhtelif renk ve eşkâlde i’ mâli, bu sanatta cidden meşkûr bir terakki eseridir.

---

¹⁹⁰ Bu makale, “İhtifalci” lakabıyla tanınan Mehmed Ziya Bey’e (ö.1345/1927) aittir. Uğur Derman’ın, zamanında Süheyl Ünver’in arşivinden temin ettiği bu yazının tarihi ve gazete adı kayıtlı değildir. Ancak, “merhum” olarak anılan Şeyhülislam Hayri Efendi’nin 1921’deki vefatından sonra yazıldığına göre, en erken ihtimalle Mayıs 1922’ye rastlayan 1340 hicri yılı Ramazan sergisi münasebetiyle kaleme alınmış olabilir. Bilgi için bk. M. Uğur Derman, a.g.m, s. 523

En eski kitaplarımızın kaplarını tezyin eden bu nevi kağıtlar yakın zamanda Avrupa'da da i'mâl edilmeye başlanmış ise de, bizde imâl edilen kağıtlar kadar zarif ve reng-âmiz değildir. Denilebilir ki bu Ebrî sanatı da Şark'a, bilhassa memâlik-i İslamiyeye mahsus bir sanat-ı nefisedir. Ebrî sanatının bizde şu birkaç sene zarfında hakikaten nazar-firib bir şekilde imâl ve izhâra muvaffak olan, medrese muallimlerinden ve maruf hattatlarımızdan Kemankeş Necmeddin Efendi'dir. Büyük himmet sahibi olan bu üstadın, irşâd ve talimiyle çalışan talebe de hakikaten meşkûr eserler vücûda getirerek, sergide teşhir etmişlerdir.

Serginin muhteviyât-ı nefisesi meyânında tezhib işleri de hassaten tedkîk ve temâşâyaya layıktır. Eski eserlerimizdeki tezhibleri pek mâhirâne bir sûretde takliden yapılan bu işlerde görülen incelik, alelhusûs renklerindeki âhenk ve imtizac pek latifdir. heyet-i umûmiyyelerinden hasıl olan manzara, adeta bir mozaik bahçesini andırıyor.

Meşherin hutût-ı nefise kısmına gelince. Reisuhattatin Hacı Kamil, Ta'lik Muallimi Hulusi ve Celi hattı Muallim-i zarâfet üslûbu Hakkı ve tezhib ve minyatür işleri Muallimlerinden Tahir ve Bahaedin bey ve efendilerin çîre-desti-i mehâretleri olan elvâh-ı nefise ve bunları meşk-ı taklid ittihâz eden talebenin yazıları, meşherin yüzünü ağartacak manevi servetlerimizdendir.

Hulasa, hutût-ı nefisemizin ihmal ve teseyyüb yüzünden ve bilhassa devâir-i resmiyyemizde meşhûd olan ihtimamsızlık yüzünden uğradığı inhitâta mukâbil, bu medrese müdaviminin, mahalline masrûf olan cehd ve ikdamları şâyân-ı takdir-i teşvikdir.

Hele bütün muharrerât-ı resmiyyemizin mâhûd mavi mürekkeplerle tahriri, hutût-ı nefisemize vurduğu darbeden sarf-ı nazar, bu halin önüne geçilmezse, birkaç sene sonra devâirimizin kuyûd ve mazbûtatı okumak kâbil olamayacaktır; çünkü hepsi mahv u zâil olacaktır. Maarif Vekâleti bu mahzurun önüne geçmelidir.”

Mehmet Ziya Bey, yazısında medrese hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra medrese teşhir salonunda sergilenen Ebrû, Tezhîb ve hat eserleri hakkındaki kendi beğenilerini dile getirmektedir. Özellikle Ebrû sanatında varılan seviyeyi övmekte ve bu alanda ortaya konulan eserlerin hayranlık uyandıracak derecede güzel olduklarından bahsetmektedir. Ebrû sanatının, kullanım alanları, içerdiği çeşit ve renkler açısından sınırlı iken bu medresede özellikle Necmeddin Bey [OKYAY] tarafından ortaya konulan yeniliklerle yeni

bir boyut kazandığını ve onun ismiyle anılacak olan “Necmeddin Ebrûsu” ya da Çiçekli Ebrû” örneklerinin sergide dikkatleri üzerine çekecek derecede güzel olduğunu söylemektedir. Ebrû sanatının doğululara, bilhassa İslam memleketlerine ait bir sanat olduğunu dile getiren Mehmet Ziya Bey, bu alanda birkaç sene içinde alınan mesafenin takdire şayan olduğunu da vurgulamaktadır. Ebrû örneklerinin yanı sıra Tezhipte de ortaya konulan eserlerdeki incelik, renk ve ahenk uyumunun mükemmelliği dile getirilmektedir.

Tezhip ve Ebru örneklerinin sergilendiği kısım haricinde hat eserlerinin sergilendiği kısımda Hacı Kamil Bey, Hulusi Yazgan, İsmail Hakkı Bey, İranlı Tahirzâde Behzad Bey, Bahâeddin Beylere mahsus olan hat eserleri ile talebelerinin çalışmalarının serginin yüzünün ağartacak mahiyette manevi servetlerimiz oldukları vurgulanmaktadır. Ziya Bey’in manevi servetlerimiz olarak nitelendirdiği bu eşsiz eserlerin şu anda nerede ve kimlerin elinde oldukları maalesef belli değildir.

Mehmet Ziya Bey, hat sanatımızın ihmal ve kayıtsızlık yüzünden ve özellikle devlet dairelerinde görülen ihtimamsızlık yüzünden uğradığı düşüşe karşın bu medresenin ve burada sanat icra edenlerin gayret ve çalışmalarının sanatı ihya noktasında takdire şayan olduğunu da vurgulamaktan geri kalmamaktadır.

Mehmet Bey, yazısının son kısmında devlet dairelerinde resmi yazılarda sadece mavi mürekkebin kullanımının hat sanatına vurduğu darbeden bahsederek bu halin önüne geçilmediği takdirde birkaç sene zarfında resmi dairelerde kayıtlı yazıları okumanın mümkün olmayacağından şikâyet etmektedir. Bu sorunu çözme adına Maarif Vekâleti’ne çağrıda bulunarak yazısına son vermektedir.

24. Medresetü’l Hattatin’de İcazet Merasimleri ve İcazetnâmeler

Eğitime devam süresinin, öğrencinin yeteneğine ve hocanın takdirine bağlı olarak belirlendiği bu eğitim yuvasında, talimâtınâmenin on altıncı maddesinde de belirtildiği gibi öğrendikleri sanatlarda meleke sahibi oldukları hocaları tarafından onaylanan talebelere

sanatlarındaki becerileri, dereceleri, öğretim yılı sonunda kendilerine verilen icazetnâmelerle¹⁹¹ belgelenmekteydi. Böylece bir alanda bilgi, beceri, ustalık, maharet ve yetki kazandığını gösteren bu belge ile talebe, artık sanatında eser vermeye, eserinin altına imzasını koymaya ve talebe yetiştirmeye hak kazanmış oluyordu.

Medresetü'l Hattatin'de eğitim gören talebeye, ilgilendiği sanat alanında verilen icazetnâmenin yanı sıra birde mezuniyet diploması verilmekteydi. Verilen bu resmi icazetnâmeler klasik üslupta olmayıp¹⁹², etrafını matbu bir tezyinatın çevrelediği yazı sahasına, talebe hangi daldan mezun olunursa olunsun, klişeleşmiş bir izin cümlesi çoğunlukla tuğrakeş Hakkı Bey tarafından Dîvânî hattıyla yazılmakta- talimatnâmede belirtildiği üzere ilgili muallimlerin ve Müze İdare Meclisi âzâlarının, ayrıca Medresetü'l-Hattatin Müdüriyeti ve Evkaf-ı Hümâyûn Nezareti'nin mühürleri yer almaktaydı¹⁹³.

---

¹⁹¹ İcazetnâme, bir alanda bilgi, beceri, ustalık, maharet, liyâkat ve yetki kazanıldığını gösteren belgedir. İcazetnâme hakkında ayrıntılı bilgi için bk. M. Uğur Derman, “Türk Yazı Sanatında İcazetnâmeler”, **VII. Türk Tarih Kongresi** (Ankara: 25-29 Eylül 1970) Kongreye sunulan bildiriler, c. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973, s. 717-728; Özönder, a.g.e, s. 79-81.

¹⁹² Klasik icazetnâmelerde, talebe, hat sanatında olgunlaşıp imza atabilecek seviyeye geldikten sonra hangi yazıları tahsil etmişse çoğunlukla bir kıt'a bazen de bir murakka' (yazı albümü) veya hilye-i saadet, ya da bu gibi bir levha yazar- bir nevi bitirme tezi mahiyetinde- ve bunu hocasına sunar. Üstat, söz konusu talebe yazısının alt tarafında bırakılan özel kısma yazı yazma ve hattat olma yetkisinin verildiğini ifade eden bir Arapça cümle yazardı. Böylece hoca, talebesinin yetki sahibi olduğunu tasdik ederdi. Klasik tarzda hazırlanan bu icazetnâmelerin Arapça yazılan izin cümleleri Sülüs-Nesih icazetnâmelerde -en çok icazetnâmelerde kullanılması sebebiyle hatt-ı icaze ismiyle anılan - Rik'a yazısıyla, ta'lik icazetnâmelerin izin cümlesi ise hurde (ince) ta'lik ile yazılırdı. Bilgi için bk. M. Uğur Derman, a.g.m, s. 718; “İcazet (Diploma) Formalitesi” bk. ([www. Kalemguzeli.net/icazet-diploma-formalitesi.html](http://www.Kalemguzeli.net/icazet-diploma-formalitesi.html)) (21. 10. 2006)

¹⁹³ Derman, a.g.m, s. 527; Derman, “Hattat”, s. 496.

Medresede verilen resmi icazetnâmeye örnek olması açısından 1916-1923 yılları arasında haftada bir gün, muntazaman bir şekilde derslere devam ederek medreseden mezun olmaya hak kazanan A. Süheyl Ünver'e verilen diploma şöyledir¹⁹⁴.

Medresetü'l-Hattatin İcazetnâme

Dersaadet'te mütevellid Süheyl Efendi Medresetü'l-Hattatin'e devam ile Tezhîb ve Ebrî, Âhârda meleke ve maharet ihrâz ve icazetnâme ahzine liyakat ibraz eylediği muallimi canibinden takrir ve eser-i hâmesi meclis-i idare heyetince de takdir edilerek mumaileyhe aliyyülâlâ derecede icazetnâme itâ kılındı¹⁹⁵.

Fi 18 Rebî'u'l-âhir sene 1342, fi 27 Teşrin-i sâni sene 1339

Teclid ve Tezhib Muallimi Tezhib Muallimi Ebrû ve Âhar Muallimi

(mühür) (mühür) (mühür)

Azadan Azadan Azadan Azadan Evkaf-ı İslâmiye müzesi

(mühür) (mühür) (mühür) (mühür) (mühür)

¹⁹⁴ Ahmet Güner Sayar, **A. Süheyl Ünver (Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri)**, Eren yayınları, İstanbul, 1994, s. 115.

¹⁹⁵ Burada verilen Medresetü'l-Hattatin resmi icazetnâme (diploma) örneğinde de görüldüğü üzere talebeye yönelik doğum yeri haricinde ayırt edici bir bilgi örneğin baba adı, mesleği vb. verilmemiştir. Sadece talebenin üzerinde çalıştığı sanat alanının ismi verilmiştir. Çalıştığı bu alanlarda diploma alabilmek için sadece hocasının takdirinin yeterli görülmediği medrese idare heyetince de yazmış olduğu eserlerin takdir edilmesi yani idare heyetinin de olurunun alınması gerektiğine de yer verilmektedir. Medrese icazetnâmesinde ayrıca dikkati çeken öğrencinin mezuniyet notunun da diplomada yer almasıdır. Yukarıdaki örnekte aliyyülâlâ ifadesi kullanılmaktadır. Bu en iyi dereceyi ifade etmekte olduğuna göre bunun alt dereceleri âlâ ve karibülâlâ diğer dereceleri ifade ediyor olsa gerek. Mezuniyet dereceleri pekiyi, iyi ve orta olarak belirlenmekteydi de diyebiliriz.

Yusuf Ağa Sibyan Mektebinde, hat sanatı ve onu tamamlayan diğer kitap sanatlarının öğretimi için açılan ve faaliyet gösteren bu medrese, ilk mezunlarını 14 Ekim 1918'de (8 Muharrem 1337) on üç Hüsn-i Hat öğrencisine icazetnâmelerini vererek gerçekleştirmiştir. İlk mezunlar arasında burada iki yıldan beri Ebrû-âhar muallimliği yapan Necmeddin [OKYAY] ve daha sonra oldukça şöhret bulan Mustafa Halim [ÖZYAZICI] (ö.1388/1969) efendiler ön sırayı almışlardır. Adlarını burada andığımız kimseler dışında icazet almaya hak kazanan bu 13 kişilik ilk mezunlardan sadece Şevket¹⁹⁶ ve Nizameddin¹⁹⁷ Efendilerle Şâdi Bey'in ismi tespit edilebilmiştir.¹⁹⁸

Medresetü'l-Hattatin'de ikinci icazet merasimi, 27 Kasım 1923 tarihinde Evkaf-ı İslâmiye Müzesi avlusunda yapılmıştır. İkincisi düzenlenen bu icazet merasimi hakkında mezunlar arasında yer alan A.Süheyl Ünver'in kendisi şunları söylemiştir. "...Süleymaniye'de Türk İslam Eserleri Müzesi'nde hazırlanan bir büyük salonda hocalarımızdan on kişi huzurunda, eski usul ile Tezhîb icazetnâmemizle birlikte diplomalarımız verildi. Her hocamız önünde diz çökerek ellerini öptük. Tezhib ve Ebrû örneklerimiz hazır bulunanlarca görüldü ve takdir edildi."¹⁹⁹

Yirmi iki talebenin mezun verildiği bu ikinci mezuniyet töreninde, tezhib ve yazıdan ilk üç dereceyi alan²⁰⁰ Süheyl, Hamit ve Macid Bey'lere mükâfat olarak birer altın saat, Müze Müdürü Ressam Ali Sami [BOYAR] Bey tarafından verildi. Törende Hattat Macid [AYRAL] Bey talebeler adına teşekkür konuşması yaptı. Resimler çekilip şerbetler içildi. Ayrıca, bu merasime katılan misafirler arasında yer alan dönemin tanınmış şairlerinden

¹⁹⁶ Şevket (Pektaş) Bey (1880-1969) için bk. İbnü'l-Emin, **Son Hattatlar**, s. 407-408.

¹⁹⁷ Nizameddin Efendi (1892-1934) için bk. İbnü'l-Emin, a.g.e, s. 236-240.

¹⁹⁸ Derman, a.g.m, "Medresetü'l- Hattatin'e Dair", s. 526.

¹⁹⁹ Sayar, a.g.e, s. 116.

²⁰⁰ Bu ifadeden bu kişilerin birinciliği, ikinciliği, üçüncülüğü aldığı gibi bir sonuç çıkmaktadır. Aslında ifade edilmek istenen şey birinciliği bu üç kişinin paylaştığıdır. Az sonra vereceğimiz Tevhid-i Efkâr'da icazet merasimine dair yer alan haberde durum netleşmektedir. İsimleri zikredilen bu üç kişi birinciliği paylaşmaktadır.

Üsküdarlı Talat Bey (ö.1344/1926)²⁰¹ irticalen söylemiş olduğu şu mısralarla törene ayrı bir güzellik katmıştır²⁰².

Hû

Neshe yüz tutmuş idi bir eyyam

Sülüs mertebe hatt-ı İslam

Pek celî hizmet ediüb bi't-tevfik

Yerine etmedi kârin Ta'lik

Hayli hattat yetişti fatîn

Yaşasın Medresetü'l-Hattatin

Bu merasimle ilgili olarak mezun olanların listesinin de verildiği, 27 Teşrinievvel 1339 (1923) tarihli Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nde yer alan "Medresetü'l-Hattatin'de İcazet Tevzi Merasimi" başlıklı yazı şöyledir²⁰³.

"Medresetü'l Hattatin'in yirmi efendiden ibaret olan mezunlarına dün icazetleri verilmiştir.

Dün "medresetü'l-Hattat'in bu seneki mezunlarını teşkil eden yirmi efendiye icazet verilmiş ve bu münasebetle Evkaf-ı İslâmiye Müzesinde bazı merasim icra edilmiştir. Merasime İclâliye İmamı Ferid Efendi'nin kıraat ettiği aşr-ı şerifle başlanılmış ve müdür Sami Bey tarafından icazet alan efendilerin isimleri okunarak al kurdelelerle bağlanmış olan icazetleri tevzi edilmiştir. Merasimde Halife Hazretleri namına yaverleri Nizameddin

---

²⁰¹ Üsküdarlı Talat Bey için bk. İbnülemin, **Son Asır Türk Şairleri**, c. IV, s. 1885-1897.

²⁰² Mesara, a.g.m, s. 63.

²⁰³ Sayar, a.g.e, s. 116-117.

Bey hazır bulunmuştur. İcazet alan efendilerden birinci dereceyi ihraz eden üç efendiye Şer'îye ve Evkaf Vekâleti tarafından birer altın saat ve ikinci dereceyi ihraz eden üç efendiye de birer zıkr-i cemil varakası²⁰⁴ verilmiştir. Merasimin hitamına müteakip zat-ı Hazreti Hilafet-i Penahi'nin Baş İmamı Şevket Efendi tarafından bir dua-i belîğ kıraat olunmuş ve hüzzar-ı mecaz²⁰⁵ efendilerin teşhir edilen asarını ziyaret etmiştir. Merasim esnasında Bahriye mızıkası icrayı terennüm etmiştir. Medresetü'l-Hattatin'den şimdiye kadar on dört efendi neşet etmiş olup bu efendiler Avrupa Sanayi-i Nefise atölyelerinde yüksek maaşla çalışmaktadırlar. Bu sene neşet eden yirmi dokuz efendinin²⁰⁶ esamisi bervech-i atidir. Hamid, Süheyl, Macid Efendiler(bu üç efendi altın saat almışlardır). Ahmet Hamdi, Mehmet Resul, Hafız Cemal Efendiler (bu üç efendi de zıkr-i cemil almışlardır). İbrahim, Tevfik, Hakkı, Sadık, Cevdet, Haydar, Sadedin, Mehmet Vasfi, Mustafa, Sami, Kemal, Mehmet Emin, Abdülmalik, Sadık, Halit, Sadreddin Efendilerdir.”

Bu iki icazet merasimi haricinde Medresetü'l-Hattatin'de bir daha icazet merasimi yapılamamıştır²⁰⁷.

Medreseden icazetname olarak mezun olan öğrencilerin mezuniyet sonrası hangi alanlarda istihdam edileceği konusu da düşünülmüş ve medrese programı içerisinde bu konuya da yer verilmiştir. Vakıflar Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerini yürüten medreseden mezun olan öğrencilere istihdam imkânları sunulmuştur. Bu anlamda bütün vakıf mekteplerinde Hüsn-i Hat öğretmenlikleri ile Vakıflar Bakanlığı'nca yazdırılacak

---

²⁰⁴ Zıkr-i cemil, mekteplerde talebeye verilen mükâfat anlamına gelmektedir. Yani bir nevi hatıra şildi veya Teşekkür yahut Takdirname olarak nitelendirebiliriz.

²⁰⁵ Tevhid-i Efkâr'ın orijinal haberini görme şansımız olmamakla birlikte A. Güner Sayar'dan aldığımız bu ifade de yanlışlık olduğu açıktır. Doğrusu Huzzâr-ı mücâz olmalıdır. Bu ifadeden kasıt icazet almış olup merasimde hazır bulunan öğrencilerdir.

²⁰⁶ Burada mezunların toplam sayısının yirmi dokuz olduğu söylenmekte ve isimleri verilmektedir. Ancak isimleri verilenlerin sayısı yirmi iki kişidir. Yazının baş kısmında da bu seneki mezunların yirmi kişiden ibaret olduğu söylenmektedir. Büyük ihtimalle bu isimleri verilenler merasimde hazır bulunan talebelerdir.

²⁰⁷ Derman, a.g.m, s. 526.

yazılar, yaptırılacak ve Tezhîb ettirilecek önemli ciltler ve levhalar için medrese mezunları ile dışarıdan istekli olanlar arasında bir yarışma düzenleneceği, beceri bakımından eşitlik olması halinde medrese mezunlarının tercih edileceği medrese programı içerisinde kayıt altına alınmıştır²⁰⁸. Burada belirtilen alanlarda görev alabilmek için dışarıdan müracaat edenlerle medrese talebeleri arasında yarışma düzenlenmesi, yeteneği ölçme ve görevi hak etme adına haksızlıkları önlemede akıllıca bir yol olarak görülmektedir. Sonuçta eşitlik olması halinde medrese mezunlarına öncelik verilmesi de okullu olmanın bir ayrıcalığı olsa gerektir.

Tevhid-i Efkâr'ın haberinden Medresetü'l-Hattatin'den -29 kişilik son mezunlardan önce- toplam 14 öğrencinin mezun olduğu ve bunların tamamının dolgun maaşlarla istihdam edildikleri anlaşılmaktadır. “Medresetü'l-Hattatin'den şimdiye kadar on dört efendi neşet etmiş olup bu efendiler Avrupa Sanayi-i Nefise Atölyeleri'nde yüksek maaşla çalışmaktadırlar.”

25. Medresetü'l-Hattatin'in Eğitim Öğretim Kadrosu

250. İlk Kadro

Medresetü'l-Hattatin'in hocaları, İstanbul'da vakıf okulları bünyesinde hat hocalığı yapan devrin en önde gelen hat ustaları arasından seçilmiştir. Medresede görev yapacak olan hocalar, öncelikle medrese idaresini elinde bulunduran Vakıflar Müzesi Müdürlüğü yönetim kurulu tarafından seçilmekte daha sonra atamaları Vakıflar Bakanlığı tarafından yapılmaktaydı²⁰⁹. Daha öncede belirttiğimiz üzere, medreseye müdür olarak tayin edilen Arif Hikmet Bey aynı zamanda Rik'a hocalığıyla da görevlendirilmişti. Ancak, 13 Nisan 1915'te hem müdürlük vazifesinden hem de Rik'a hocalığından ayrılmıştır. Medresenin ilk hoca kadrosu şu kişilerden oluşmakta idi²¹⁰.

---

²⁰⁸ Talimatname Madde 26.

²⁰⁹ Talimatname Madde 5.

²¹⁰ Ergin, a.g.e, s. 193; Derman, a.g.m, s. 513.

Sülüs-Nesih Hocası. Hacı Kamil [AKDİK] (ö. 1360/1941)

Celî Sülüs ve Tuğra Hocası. İsmail Hakkı [ALTUNBEZER] (ö. 1366/1946)

Dîvânî ve Celî Dîvânî Hocası. Ferid Bey (ö. 1349/1930)

Rik'a Hocası. Mehmed Said Bey (ö. 1357/1938)

Ta'lik ve Celî Ta'lik Hocası. Hulusi Efendi [YAZGAN] (ö. 1359/1940)

Tezhîb Hocası. Nuri Bey [YENİKÖYLÜ]²¹¹

Teclid Hocası. Baha Bey [TOKATLIOĞLU] (ö. 1358/1939)

Hoca ve talebelerin ders ve devam durumlarıyla ilgilenen mubassırlık görevine de Hattat Mehmet Şefik Bey'in(ö.1258/1880)²¹² talebelerinden Aziz Bey tayin edildi²¹³.

251. Öğretim Kadrosunda Zamanla Meydana Gelen Gelişmeler

Eğitime başlandıktan kısa bir süre sonra, kadroya ilaveten, ihtiyaç üzere Sülüs-Nesih dersleri için Hasan Rıza Efendi (ö.1339/1920) tayin edilmiştir. Ayrıca “Tarih-i Hutut ve Hattatin” derslerini de Yenişehirli Fenerizâde Hüseyin Haşim Bey (ö.1339/1920) vermeye başlamıştır.

---

²¹¹ Yeniköylü Hasan Sırrı Efendi'nin oğlu olan bu zatın 1362/1943 yılında hayatta olduğu, görülen bir eseriyle sabittir. Hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Bilgi için bk. Derman, a.g.m, s. 513.

²¹² Hattat Mehmet Şefik Bey hakkında bk. İbnülemin, **Son Hattatlar**, s. 384-389; M. Uğur Derman, “Mehmet Şefik Bey”, **DİA**, c. XXVIII, Ankara, 2003, s. 530-531; Aynı müellifin **Türk Hat Sanatının Şaheserleri**, İstanbul 1982, s. 27.

²¹³ Hocalar hakkında ayrıntılı bilgi tezimizin ilerleyen kısmında “Medresetü'l- Hattatin Hocalarının Kısa Özgeçmişleri” başlığı altında verilecektir.

1916'da medrese talimatnâmesini hazırlayan Emirzade Kemaleddin Bey, Nizamnâme'yi hazırlarken, aynı zamanda medreseye, Kûfi hattı ile Ebrû ve Âhar yapımı derslerinin konmasını üst makamlara teklif etmiş, teklifinin kabulü sonucu kendisi, Hatt-ı Kûfi ve Resm-i Hattî, Necmeddin [OKYAY] Efendi (ö. 1397/1976) de Ebrû ve Âhar muallimliklerine getirilmişlerdir (22 Mayıs 1916). Necmeddin Efendi'ye Ebrû ve Âhar hocalığı dışında Mubassırlık vazifesi de verilmiştir²¹⁴.

Medresetü'l-Hattatin'in öğretim kadrosunda zamanla bazı değişiklikler meydana gelmiştir.

Tezhîb hocası Yeniköylü Nuri Bey tahminen 1918'de görevinden alınmış ve onun yerine Tezhîb derslerini Teclid muallimi Bahaeddin Efendi vermeye başlamıştır.

Yine aynı yıllarda İranlı Tahirzade Hüseyin Behzad (ö.1383/1963), Minyatür ve İrankari Tezhîb Muallimi olarak Enver Paşa tarafından tayin edilmiştir.

Bu arada, II. Abdülhamid'in torunlarından Nemika Sultan'ın eşi Damat Ali Kenan [ESİN] Bey'in (ö.1381/1961) Kûfi muallimliğine, Rik'a muallimliğine ise Emirzade Kemaleddin Bey'in getirildiği görülmekteyse de bu görevin ne zaman başlayıp ne kadar sürdüğü belli değildir.

Hacı Kamil Efendi de sonradan Rik'a muallimliğinde bulunmuştur.

Hasan Rıza Efendi'nin de görme güçlüğü yüzünden 1919'da görevinden ayrılması üzerine yerine Hacı Nuri [KORMAN] Bey (ö.1371/1951) tayin olunmuştur.

Aynı zamanda, 1918 yılında Kitabiyat mütehasıslarından Necib Asım Bey [YAZIKSIZ] (ö.1354/1935), Medresetü'l- Hattatin'den "Hafız-ı Kütüb"²¹⁵ yetiştirme

²¹⁴ Derman, a.g.m, s. 341.

²¹⁵ Osmanlı vakıf kütüphanelerinde görevlendirilen kişilere verilen isimdir. Bir nevi kütüphane memuru anlamına gelmektedir. Hafız-ı Kütüb hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İsmail E. Erünsal, "Hâfız-ı Kütüb", **DİA**, c. XV, İstanbul, 1997, s. 94-98.

hususunda faydalanılabileceğini, bu sebeple medresede kitap muhafazası, tamiri ve tasnifinin de öğretilmesini teklif etmiş fakat bu talep gerçekleştirilememiştir²¹⁶.

Medresetü'l-Hattatin'de görev yapan hoca kadrosu hakkında bilgi vermesi açısından, her yıl Ramazan ayında açılan sergilerden 1927 yılına rastlayan sergi hakkında kaleme alınan "Hattat Mektebinde Birkaç Saat"²¹⁷ adlı yazıda çok kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

"En güzel eserlerle, sahiplerini- tabii başta üstatları yazmak suretiyle- kâriyerime arz edeceğim. Rik'a, Sülüs ve Nesih Muallimi Reîsü'l-Hattatin Hacı Kamil Efendi'nin Sülüs ve Nesih Hilye-i Saadet, Kitâ'ât ve Murakka'âtı; Hatt-ı Celî Muallimi Hakkı Bey'in-resmini dercetdiğimiziz-Sülüs Celîsi levhasıyla "ve hüve alâ külli şey'in kadir" levhası; Ta'lik Muallimi Hulusi Efendi'nin resmini dercetdiğimiziz Ta'lik Celîsi levhası; Ebrî ve Âhar Muallimi Necmeddin Efendi'nin Ta'lik Celîsi "El-kâsibü habibullah" ve "besmele-i şerif" levhaları, Ebrîleri; Dîvânî ve Celî Dîvânî Muallimi Ferid Bey'in Sülüs Celîsi besmele-i şerifi; Sülüs Nesih Muallimi Nuri Bey'in bir-iki ufak eseri; hatt-ı küfi ve resm-i tezyini Muallimi Kemâleddin Bey'in çini tabaklarıyla, fener ve kandilleri; tezhib ve minyatür Muallimi Tahirzâde Hüseyin Bey'in İran üslubu üzere yaptığı paravanası, kabartma ve işleme müzehheb tabakları; müzehhib ve mücellid Bahaeddin Efendi'nin Türk üslubu üzere şemse kablaları ve sâir tezhipleri..."

---

²¹⁶ Derman, a.g.m, s. 342.

²¹⁷ Mehmet Mesih, "Hattat Mektebinde Birkaç Saat", **Milli Mecmua**, c. V, Nr. 84 (15 Nisan 1927), s. 1349.

Tablo. 2

Medresetü'l- Hattatin Hocaları ve Verdikleri Dersler

HOCASI	DERSİ
Arif Hikmet Bey (ö.1337/1918)	Rık'a Hocalığı (23 Nisan 1331- 1 Eylül 1331) yapmıştır.
Hacı Kamil [AKDİK] (ö.1360/1941)	Sülüs ve Nesih hocalığı yapmıştır. Sonradan Rık'a muallimliğinde de bulunmuştur.
Mustafa Ferdi Bey (ö.1339/1920)	Divani ve Celi Divani hat dersleri vermiştir
İsmail Hakkı [ALTUNBEZER] (ö.1366/1946)	Celi Sülüs ve Tuğra dersleri vermiştir
Necmeddin [OKYAY] (ö.1397/1976)	22 Mayıs 1916'da Ebru ve Ahar hocalığına getirildi
Hasan Rıza Efendi (ö.1339/1920)	Sülüs ve Nesih hocalığı gözlerindeki rahatsızlık sebebiyle kısa sürmüştür
Mehmed Said Bey (ö.1357/1938)	Rık'a dersi vermiştir.
Hulusi [YAZGAN] (ö.1359/1940)	Ta'lik ve Celi Ta'lik (1928'e kadar görev yapmıştır)
Yenişehirli Fenerizade Hüseyin Haşim Bey (ö.1339/1920)	Tarihi Hutut ve Hattatin derslerine girmiştir.
Beşiktaşlı Hacı Nuri [KORMAN] (ö.1371/1951)	Sülüs ve Nesih hat hocalığı yapmıştır. 1919'da göreve başlamıştır.
Yeniköylü Hacı Nuri [URUNAY]	Tezhip Hocalığı yapmıştır. Hocalığı kısa sürmüştür (1918'e kadar)
Bahaeddin [TOKATLIOĞLU] (ö.1358/1939)	Cilt hocası olarak başlamış sonra Nuri Urun ay'ın yerine tezhip derslerine de bakmıştır.

İranlı Tahirzâde Hüseyin Behzad (ö.1383/1963)	Minyatür ve İrankâri Tezhip hocalığına yapmıştır.
Emirzâde Kemaleddin Bey	Küfi ve hatt-ı tezyini hocalığı yapmıştır. 1916'da Necmeddin Bey'le aynı tarihte göreve başlamıştır. Rık'a muallimliği de yapmıştır.
Damad Ali Kenan [ESİN] (ö.1381/1961)	Kufi muallimliği yapmıştır. Göreve ne zaman başlayıp bitirdiğiyle ilgili bilgi yok.
Vasıf SEDEF (ö.1359/1940)	Sedefçilik dersine girmiştir (1932)
Hüseyin YALDIZ (ö.1369/1949)	Altın Varakçılık dersi vermiştir (1932)
İsmail Yumni SONVER (ö.1370/1950)	Hakkaklık dersi vermiştir (1932)
Sami Necmeddin (ö.1352/1933)	Minyatür dersi vermiştir (1932) kısa sürmüştür

252. Medresetü'l-Hattatin Hocalarının Özgeçmişleri

2520. Hacı Kamil Efendi [AKDİK] (ö. 1360/1941)

Ahmet Kamil Efendi, 26 Cemaziyelevvel 1278/ 29 Kasım 1861²¹⁸ de İstanbul'un Fındıklı semtinde dünyaya gelmiştir. Kendisi, Tersane-i Amire Erzak Ambarı Başkâtibi Süleyman Efendi'nin Oğludur. İlk Tahsilini yaptığı Zeyrek'te Çukur Çeşme'de Saliha Sultan Mektebinde yazı hocası Süleyman Efendi'den hat meşk etmeye başlamış ve 11 yaşında başlangıç babında ilk icazetini almıştır.

Kamil Efendi, Fatih Rüştüyesini bitirdikten sonra Dâhiliye Muhasebesi'ne memur olmuştur. Bu arada Sami Efendi'ye dört yıl devam ederek Sülüs- Nesih yazılarından icazet aldı (1884). Asıl mahlası Kamil olduğu halde hocasının isteği üzerine Kamil mahlasını

²¹⁸ İbnülemin, **Son Hattatlar**, s. 172.

Haşim'e çevirmiştir. Bu sebeple (1304-1307 /1887-1890) yılları arasında yazılarında Haşim mahlasına rastlanmaktadır. Fakat bir müddet sonra Kamil mahlasının kullanmaya başladığından bu isimle tanındı²¹⁹.

4 Temmuz 1310 (1894)'te²²⁰ yazıdaki başarısı ve kabiliyeti sebebiyle Dîvân-ı Hümâyûn Mühimme Kalemine tayin edilmiştir. Burada, Sami Efendi'den Dîvânî, Celî Dîvânî yazılarının ve tuğra çekmesini öğrenerek ertesi yıl nâmenüvisliğe getirildi. Bu vazifesinin yanı sıra hocası Sami Efendi 1909'da emekliye ayrılınca onun yerine Nişan-ı Hümâyûn Kalemî Mümeyyizi ve çeşitli yazılar hocası oldu. Bu vazifesine 1914'te açılan Medresetü'l-Hattatin Sülüs-Nesih hocalığı ile 1918'de Galatasaray Sultanisi Rık'a dersleri hocalığı da ilave edildi. 1922'de Babîâli'nin lağvedilmesi dolayısıyla Dîvân-ı Hümâyûn'daki vazifesinden emekliye sevk edilmiştir. Harf İnkılâbı'na kadar Hattat Mektebi'nde hocalık yapan Kamil Bey, Harf İnkılâbı'ndan sonra 1936'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde Hüsn-i Hat hocalığına tayin edilmiş ve ölümüne kadar burada kalmıştır²²¹

Kamil Bey, biri 1935 diğeri 1940'ta olmak üzere Mısır prenslerinden Mehmet Ali Tevfik Paşa tarafından iki kere Mısır'a davet edilmiştir. Mısır'da kaldığı sürece orda bir hayli eser veren Kamil Akdik, 29 Cemaziyelahir 1360 /23 Temmuz 1941 gecesi Fatih'teki evinde vefat etti ve Eyüp'te Gümüşsuyu Kabristanı'na defnedildi. Kabir kitabesi oğlu Ressam Şeref Akdik tarafından yazılmıştır²²²

Hat tarihinde zaman zaman kıdem ve dirayetiyle önde gelen hattatlara verilen "Reîsü'l-Hattatin" unvanını 21 Ağustos 1915'te alarak bu unvanı taşıyan son hattat olmuştur.

Kamil Efendi, disiplinli hayati ve perhize dikkat etmesi sebebiyle uzun süren ömrünün sonlarında bile el titremesi ve görme bozukluğu gibi sıkıntılar çekmeden seçkin eserler

²¹⁹ M. Uğur Derman, **Türk Hat Sanatının Şaheserleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları Nr. 384, I. Baskı, Ocak 1982, s. ; Aynı müellifin "Akdik, Kamil", **DİA**, c. II, İstanbul, 1989, s. 234.

²²⁰ İbnülemin, a.g.e, s. 173.

²²¹ Derman, a.g.e, s. 49

²²² Derman, a.g.e, s. 49

bırakmıştır. Hat sanatının bütün çeşitlerinde başarı göstermiş olan Kamil Efendi, Sülüs, Nesih ve Celî Dîvânî üzerinde çok çalışmış ve bu yüzden yazı çeşitleri ve tuğra çekmede zirveye çıkmıştır. Hat sanatının en zor tarzı olan Sülüs ile bıraktığı yazılar, Türk Hat Sanatı Tarihi'mizin şaheser örnekleri sayılır. Nesih ile yazdığı Kur'an-ı Kerim, Medine'de Mihrab-ı Nebi, Mısır'da Prens Mehmet Ali Paşa Camii'nin kubbesini çevreleyen yazı, İstanbul'da Fatih Türbesinde Abdülhak Hamid'in Fatih'i Ziyaret Manzumesi, hocası Hattat Sami'nin mezar taşı, Topkapı Sarayı Kitaplığı ve çini dairesindeki kitabeler ve birçok meraklılarda bulunan yazı örnekleri onun ölümsüz eserlerinden başlıcalarıdır²²³.

Yetişmesinde büyük payı olan Sami Efendi'den sonra "ikinci hoca ve mekteb" olarak vasıflandırdığı, kendinden önce yetişen büyük hattatların yazılarını derleyerek bir koleksiyon oluşturmuştur. Bu koleksiyon Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunmaktadır²²⁴.

2521. Ferid Bey (ö.1339/1920)

Ferid Bey, 1274 /1857 İstanbul doğumludur²²⁵. Asıl adı Mustafa Ferid olup babası, Dîvân-ı Hümâyûn Mühimme Odası hulefasından ve Şâbâniyye tarikatı şeyhlerinden Ali Necip Efendi'dir.

Sıbyan Mektebinden sonra özel hocalardan Arapça ve Farsça öğrenen Ferid Bey, hat sanatına olan merakı sebebiyle hattat Mehmet Şevki Efendi (1245-1304/ 1829-1887)'den Sülüs-Nesih ve icazet yazılarını meşk etmiş ve icazet almıştır. Hocasının vefatından sonra da Sami Efendi'den istifade etmiştir. Şevval 1287 tarihinde (Ocak 1871) Dîvân-ı Hümâyûn Kalemine girip burada kırk yıl kadar süren hizmeti esnasında muhtelif rütbelere geçerek- Divan Kalemî, Mühimme Odası, Nâmenüvislik, Mühimme Kalemî Başkatib Muavinliği, Evamir Kalemî Mümeyyizliği, Evamir Kalemî Mümeyyizliği

²²³ "Akdik, Kamil", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, c. I, s. 67.

²²⁴ Derman, a.g.m, s. 235.

²²⁵ İbnülemin , a.g.e, s. 778; M. Uğur Derman, "Ferid Bey", *DİA*, c. XII, İstanbul, 1995, s. 392.

Müdürlüğüne ve son olarak Dîvân-ı Hümâyûn Mühime Kalemi Müdürlüğüne kadar yükselmiştir.

Divan-ı Hümayun'da tuğra çekmesini, Dîvânî ve Celî Dîvânî yazılarını Sami Efendi'den öğrenen Ferid Bey burada ferman, berat ve menşur yazarak sanatını icra etti. 1914'te açılan Medresetü'l-Hattatin'de Dîvânî, Celî Dîvânî hat muallimi olarak görev almıştır. Son devrin tanınmış hattatlarından Mustafa Halim ÖZYAZICI (ö.1964/1964), Ferid Bey'in burada yetiştirdiği öğrenciler arasında ilk hatırlanacak kişidir.

Ferid Bey, vazifesi icabı Dîvân-ı Hümâyûn'un resmi yazılarıyla daha çok uğraşmakla beraber Sami Efendi tarzında Celî Sülüs istiflerde de başarılı olan, ancak fazla tanınmayan hat sanatkârlarındandır. Şiirle de meşgul olan, daha ziyade latife tarzında bazı mizahi manzumeler kaleme almış olan Ferid Bey'in 1920'li yılların sonunda vefat ettiği tahmin edilmektedir. Kabrinin nerede olduğu da tespit edilememiştir²²⁶.

2522. Beşiktaşlı Hacı Nuri Efendi [KORMAN] (ö. 1371/1951)

Hacı Mehmet Nuri Efendi 1285 /1865'te Ortaköy'de doğmuştur. Kırk günlük iken Beşiktaş'a getirildiği ve ömrünün sonuna kadar orada yaşadığı için "Beşiktaşlı" namı ile anılmıştır.

Beşiktaş'ta Abbas Ağa Sıbyan Mektebi'nde okuduktan sonra Beşiktaş Mülki Rüşdiye Mektebi'ne devam edip diploma aldı. On beş kuruş maaşla girdiği Adliye Temyiz Ceza Mahkemesi Kalemi'ndeki görevi kısa sürmüştür. Babasının ölümü üzerine köyüne gitmiş ve orada işleri düzene koymak için iki yıl kadar kalmıştır. Bu suretle mahkemedeki görevini terk etmiştir²²⁷.

Beşiktaşlı Nuri Efendi, Zeki Dede'den Ta'îfk dersi almıştır. Sülüs ve Nesih yazısının ilk önce Rüşdiye Mektebinde Hattat Alâeddin Bey talebelerinden Süleyman Efendiden,

²²⁶ Derman, a.g.m, s. 393.

²²⁷ İbnülemin, a.g.e, s. 246.

daha sonra 1882’de Zülüflü Baltacılar İmamı, Şevki Efendi talebesinden Nevşehirli Hoca Osman Efendi’den, 1883’de Alâeddin Bey’den Sülüs ve Nesih dersleri almıştır. Alâeddin Bey hastalanınca Muhsinzâde Abdullah Bey’e intisap ederek haftada iki defa olmak üzere on sekiz sene devam ederek icazet almıştır. Muhsinzâde hattat olarak kendisini çok beğenirdi. Birgün Abdullah Bey, üç oğlu ve Nuri Efendi ile yemek yerlerken oğullarına hitaben “Siz neslimden geldiniz. Nuri eserimden geldi. Benim namımı yaşatacak olan odur” demiştir²²⁸.

Hacı Nuri Efendi, Beşiktaş’ta Mektebi Hamid’nin Sülüs ve Nesih hocası idi. Daha sonra 1893-1894 yılları arasında Matbaa-i Amire’nin baş hattatlığı görevinin ifa etmiştir.1908’de Mekke’ye giderek hac farızasını yerine getirmiş, dönüşte bir buçuk sene kadar Mısır’da kalarak hat dersleri vermiştir. İstanbul’a döndüğünde Medresetü’l- Hattatin Sülüs ve Nesih hocalığına tayin edilmiştir. Harf İnkılâbı’ndan bir müddet sonra da Güzel Sanatlar Akademisi’nde yazı hocalığı yapmıştır²²⁹.

Aynı zamanda dini musiki ile de meşgul olan ve yorumu güzel olan Nuri Bey bazı besteler yapmıştır. Uzun süreli bir rahatsızlık sonrası Beşiktaş’taki evinde 1371 /12 Eylül 1951’de vefat etmiştir ve Yahya Efendi Türbesi Haziresi’ne defnedilmiştir.

Nuri Efendi, birkaç Kur’an-ı Kerim, Evrad, Hilye-i Şerife, dua kitapları ve levhalar yazmıştır. Kastamonu’da Şaban-ı Veli Dergâhındaki ve Bakırköy Kartaltepe Camii’nin kubbesindeki yazılar onundur. Bunun gibi pek çok yerde kitabeleri vardır.

2523. Yenişehir Fenârizâde Hüseyin Haşim Bey (ö.1339/1920)

Hüseyin Haşim Bey, Rumeli Yenişehir’inde Abdülkadir Ağa torunlarındandır. Babası, Yenişehir Fenar eşrafından Şerif Abdülkadir Efendi’dir. Haşim Bey,1277/1860 senesinde Yenişehir Fenar’da doğmuştur. İlk ve orta tahsili memleketinde tamamlamış, yüksek

---

²²⁸ İbnülemin, a.g.e, s. 246.

²²⁹ Rado, a.g.e, s. 262.

tahsilini ise Yenişehir'in 1297'de Yunanistan'a verilmesi sonucu göç ettiği İstanbul'da yapmıştır²³⁰.

Haşim Bey, Arabî ilimleri İstanbul'un tanınmış âlimlerinden Fatih Camii şerifinde şehri hoca Ahmed Remzi Efendi'nin derslerine devam ederek tamamlamıştır. Sanayi-i Nefise Mektebi'nde yağlı boya ve kara kalem resim tahsil etmiş ve diploma almıştır. Tam anlamıyla uzman olduğu yazı sanatını da zamanın ustası Sami Efendi'den meşk ederek Rik'a, Sülüs ve Ta'lik gibi birkaç yazı çeşidinden icazet almaya hak kazanmıştır.

İstanbul'a geldikten sonra Eyalet-i Mümtaza Kalemine memur olarak giren Haşim Bey, Askeri Baytar ve Bayezid Rüştüye Mektebinde de hocalıkta bulunmuştur. Senelerce Eyalet-i Mümtaza Kalemine devam ettikten sonra Mekteb-i Harbiye Başkâtipliği'ne girmiş ve Jandarma Daireleri Başkâtipliği'nde de görev yapmıştır. Hükümet hizmetinden emekli olarak ayrıldıktan sonra Medresetü'l-Hattattin tarihi hutut ve hattatin muallimliğine tayin olunmuştur²³¹.

Şiirleri, resim, yazı gibi güzel sanatların muhtelif şubelerinde meydana getirdiği eserleri ile tanınan Haşim Bey, 1339/1920 tarihinde geçirdiği ufak bir hastalık sonucu Anadolu Hisarı'nda ikamet ettiği evde vefat etmiş ve Göksu Kabristanı'na defnedilmiştir²³².

Türk, Arap ve Acem dillerine layıkıyla vakıf olan Haşim Bey, şiire ait olan eserlerinin bir kısmı 1305'te neşrettiği "Şihab" ve 1315'te bastırıldığı "Mülhemat" isimlerindeki risalelerde yer almıştır. Hat tarihine dair eserini ise tamamlayamamıştır. Şiirin yanı sıra

---

²³⁰ Bursalı Mehmet Tahir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, Meral Yayinevi, c. II, S. 143; İbnülemin, **Son Asır Türk Şairleri**, c. I, s. 557.

²³¹ Bursalı Mehmet Tahir Bey, a.g.e, s. 143.

²³² İbnülemin, a.g.e, s. 558.

musiki ilmine de vakıf olan Haşim Bey bu konuda ilk önce Zekai Dede, daha sonra Bolahenk Nuri Bey merhumlardan ders almıştır²³³.

İbnülemin bize Haşim Bey'in fiziki ve ahlaki yapısına dair kıymetli bilgiler bırakmıştır. Onun verdiği bilgilere göre Haşim Bey, edepli, namuslu, hamiyetkâr, hassas, zarif, nazik, fazıl, edip, şair, hattat, ressam, musikişinas, hoş seda hoş eda, beyaz sakallı, mavi gözlü, orta boylu, şen ve şatır bir zat idi²³⁴.

2524. Hulusi Bey [YAZGAN] (ö.1359/1940)

Devrinin ünlü Ta'lik üstadı olan Hulusi Bey, Fatih dersiamlarından ve Darüşşafaka hocalarından Hafız Mustafa Efendi'nin oğludur. 15 Muharrem 1286/27 Nisan 1869' da İstanbul'un Çarşamba semtinde dünyaya gelmiştir²³⁵.

İlk tahsili yıllarında kur'an hıfzına çalışan Hulusi Bey, daha sonra da cami derslerine devam etmiştir. Hat sanatı tahsili noktasında, Sülüs ve Nesih yazılarını Muhsinzade Abdullah Bey'den (ö.1317/1899) öğrendi. Aslında Ta'lik yazısında üstat olan Hulusi Bey, Ta'lik derslerini ilk önce Fetvahâne Müsevvidi Karinâbâtlı Hasan Hüsni Efendi'den (ö.1333/1914) almış, sonra Çarşambalı Arif Bey'den (ö.1310/1892) tamamlamıştır. Fakat asıl üstadı Sami Efendi Merhumdur²³⁶.

Hulusi Efendi, Darüşşafaka Mektebi hat hocalığında bulunmuştur. Daha sonra Medresetü'l-Hattatin açılınca buraya Ta'lik ve Celî Ta'lik muallimi olarak tayin edilmiştir. Medreselerin kapatılmasından sonra da Hattat Mektebi adıyla devam eden bu mektepte harf inkılâbına kadar vazifesine devam etmiştir. Harf inkılâbında açıkta kalınca Müze Müdürü Halil Edhem Beyin yardımıyla kendisine türbeler baş bekçiliği görevi verilmiştir.

---

²³³ İbnülemin, a.g.e, s. 557.

²³⁴ İbnülemin, a.g.e, s. 559.

²³⁵ Derman, a.g.e, s. 55

²³⁶ Derman, a.g.e, s. 55; Rado, a.g.e, s. 252.

Hayatı maddi sıkıntılar içinde geçen bu değerli hattat 27 Zilkade 1358/8 Ocak 1940 yılında vefat etmiş ve Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir.

Hulusi Efendi Sülüs ve Nesihte de üstat olmakla beraber, Ta‘lîk ve Celî Ta‘lîkte, gelmiş geçmiş hattatlar içinde hemen ilk hatırlanacaklardandır. Bilhassa Türk tavrı Ta‘lîk ile Kıt’a ve Hilye-i Saadet yazmakta kimse onun seviyesine varamamıştır. Müze ve koleksiyonlarda bulunan şaheserlerinden başka Ankara’da eski Büyük Millet Meclisi’ndeki “Hâkimiyet Milletindir” ve Vakıf Gûreba Hastanesi’ndeki “ Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi” Celî Ta‘lîk levhaları pek meşhurdur. Sultan Selim ve Sultan Ahmet camilerinde de eserleri vardır. Hulusi Efendi’nin Ta‘lîk’te yetiştirdiği talebeler arasında Halim Özyazıcı, Macit Ayrıl ve Kemal Batanay ilk akla gelenlerdir²³⁷.

2525. İsmail Hakkı Bey [ALTUNBEZER] (ö.1366/1946)

İsmail Hakkı Bey, tahrir ve vergi tahsil idare muhasebe kalemi ikinci mümeyyizi hattat Mehmet İlmi Efendi (ö.1343/1924)’nin oğludur. Hakkı Bey 10 Zilhicce 1289²³⁸ /9 Şubat 1873 İstanbul’un Kuruçeşme semtinde doğdu. Doğumu kurban bayramı gününe rastladığı içindir ki kendisine İsmail adı verilmiştir. Baba tarafı beş göbek hattattır. Bunların ilk üçü Trabzon’da son ikisi ise İstanbul’da mesleklerinin sürdürmüşlerdir.

İsmail Hakkı Bey, ilk tahsilini Aksaray’da Pertevniyal Valide Sultan İbtidai Mektebi’nde yapmıştır²³⁹. Daha sonra, Fatih’te Otlukçular Yokuşu Rüşdiye Mektebi’ne devam ederek 18 yaşında buradan icazet alarak mezun olmuştur. Kısa bir süre sonra Sanayi-i Nefise Mektebine kaydolan Hakkı Bey, buraya altı sene devam ederek resim

²³⁷ Derman, a.g.e, s. 55; Rado, a.g.e, s. 252.

²³⁸ Derman, a.g.e, s. 52. İsmail Hakkı Bey’in doğum tarihi İbnülemin’in **Son Hattatlar** adlı eserinde 1290 olarak verilmiştir. A. Süheyl Bey’in Arkitekt Dergisi’nin 7-8 sayısındaki yazısında tarih 1287 olarak verilmiştir. Tarihlerdeki bu farklılıklar muhtemelen Rumi ya da Hicri olup olmadığının belirtilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

²³⁹ İbnülemin, a.g.e, s. 98.

bölümünden mezun olmuştur. Hakkaklık Şubesi'ne de dört yıl kadar devam etmiş fakat bitirmeden ayrılmıştır²⁴⁰.

Küçüklükten beri yazıya merakı olan İsmail Hakkı Bey'in ilk yazı hocası Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin talebesi olan babası Mehmet İlmi Efendi'dir. Hakkı Bey, babasından Sülüs ve Nesih yazılarının öğrenmiştir. Sanayi-i Nefise Mektebinde resim ve hakkaklık tahsil ederken Dîvân-ı Hümayûn Kalemine Mülazım olarak girmiştir. Dîvân-ı Hümayûn'a girdikten sonra tuğraya merak saran Hakkı Bey'in kendi ifadesiyle ilk tuğra hocası, Dîvân-ı Hümayûn Mühimme Nüvislerden Muhtar Efendi isminde bir zattır. Ancak esas manada tuğra çekmesini Sami Efendi'den öğrenmiştir. Ayrıca Sami Efendi'den Dîvânî, Celî Dîvânî ve Celî Sülüs yazılarını meşk emiştir. Yirmi yaşından itibaren Dîvân-ı Hümayûn'a devam etmiş, nişan beratlarıyla menşurları yazmakta kendisinden usta kimse olmadığı için derece derece terfi ederek önce "İkinci Tuğrakeş", sonra da "Dîvân-ı Hümayûn'un Birinci Tuğrakeşi" oldu²⁴¹.

Muhtelif mekteplerde Rik'a, Medresetü'l-Hattatin'de Tuğra ve Celî Sülüs hocalığında bulundu. 1928'de harf inkılâbından sonra "Şark tezyini Sanatlar Mektebi"nde, 1936'dan itibaren de Güzel Sanatlar Akademisi'nde Tezhîb dersleri vermiştir. "Altunbezer" soyadını müzehhepliği dolayısıyla alan Hakkı Bey, nadir rastlanan bir fırça ve kalem hâkimiyetine sahip olduğu için, bu yeni mesleğinde de kolaylıkla eserler vermiş, yazılarını kendisi kendi üslubunca tezhip etmiştir²⁴².

İsmail Hakkı Bey, Akademi'den 1945'te yaşadığı hastalık dolayısıyla ayrılmıştır. Bir müddet sonrada 20 Şaban 1365 / 19 Temmuz 1946 Cuma günü vefat etmiştir. Mezarı

---

²⁴⁰ İbnülemin, a.g.e, s. 99; Ünver, a.g.m, s. 175

²⁴¹ Ünver, a.g.m, s. 176-179; M. Uğur Derman, " Altunbezer, İsmail Hakkı", **DİA**, c. II, İstanbul, 1989, s. 543.

²⁴² Derman, a.g.m, s. 543.

Karacaahmet'in Tunusbağı yolu tarafındaki kabristanda, babasının yanındadır. Mezar kitabesini vasiyeti üzerine arkadaşı Necmeddin Okyay Celî Ta'lik'le yazmıştır²⁴³.

İsmail Hakkı Bey'in çeşitli koleksiyonlardaki ve müzelerdeki eserlerinden başka, Dîvân-ı Hümâyûn'dan çıkan ferman, berat ve menşurlardaki yazıları, Üsküdar Selimiye, Edirnekapısı, Zeynep Sultan, Abdi Şubası Camilerinin kubbeleri, Şemsipaşa, Laleli, Afyon, Eskişehir, Bebek, Bakırköy, Kamer Hatun ve Beyoğlu Ağa camilerinde son derece sanatkârane Celîleri vardır. Ayrıca Osmanlı devrinde son Kâbe örtüsünün kuşak yazısı, ilk riyaset-i cumhur mührü, Mahmut Şevket Paşa'nın türbe yazıları onun en önemli eserleri arasındadır²⁴⁴.

2526. Necmeddin Efendi [OKYAY] (ö.1397/1976)

Mehmet Necmeddin Efendi, Üsküdar'da Yenicami baş imamı ve Mahkeme-i Şer'iyye başkâtibi Mehmed Abdünnebi Efendi'nin oğludur. 19 Rebiulevvel 1300 /29 Ocak 1883'te Üsküdar'ın Toygartepe Sementi'nde doğmuştur²⁴⁵.

İlk tahsiline mahalle mektebinde başlayan Necmeddin Efendi, burada Kur'an hıfzına başlamış daha sonra gittiği Ravzai Terakki Rüştiyesi'nde tahsiline devam ederken hıfzını tamamlayıp hafız olmuştur. Bu arada Rüştiye'nin yazı hocası Hasan Talat Bey'den Rik'a, Dîvânî ve Celî Dîvânî yazılarını öğrenip icazet almıştır. Necmeddin Efendi, hocası Hasan Talat Bey'in teşvikiyle sanatında ustalaşması için Sülüs ve Nesih yazılarında üstat olan Filibeli Bakkal Arif Efendi'ye (1246-1237/1830-1909) devam etmeye başlar²⁴⁶. Ravzai Terakki'yi bitirdikten sonra Üsküdar İdadi Mektebi'ne başlayan Necmeddin Efendi, haftada bir gün olmak üzere Bakkal Arif Efendi'nin Nuruosmaniye Medresesi Vakıf

---

²⁴³ Derman, a.g.m, s. 544.

²⁴⁴ Derman, a.g.m, s. 544; Aynı müellifin **Türk Hat Sanatının Şaheserleri**, s. 52; Rado, a.g.e, s. 259.

²⁴⁵ Derman, a.g.e, s. 54

²⁴⁶ İbnülemin, a.g.e, s. 602; Derman, a.g.e, s. 54; "Okyay, Necmeddin", **Yeni Türk Ansiklopedisi**, c. I, İstanbul, 1985, s. 2731.

Odasında Salı günü²⁴⁷ verdiği derslere katılmasına izin verilmeyince Üsküdar İdadisi'nden bir yıl sonra, hat derslerini tercih ederek ayrılır.

Ebrû sanatına ilki duyan Necmeddin Efendi, Üsküdar Özbekler Dergahı Şeyhi İbrahim Ethem Efendi'den Ebrûculuk ve Âharcılık sanatını öğrenir. Yine aynı yıllarda Sami Efendi'den Ta'lik ve Celî Ta'lik yazılarının öğrenip 1905'te Ta'lik'ten, 1906'da da Bakkal Arif Efendi'den Sülüs ve Nesih'ten icazet alır. Eski Türk Mürekkepçiliğini Vehbi Efendi'den, eski Türk Okçuluğunu (Kemankeşlik) da Sultan Abdülaziz'in Okçubaşı'sı Seyfeddin Bey'den öğrenen Necmeddin Efendi, cami derslerine de devam ederek "ilmiye icazetnamesini" aldı. 1907'de babasının vefatı üzerine Üsküdar Yenicamiye tayin edilir ve bu hizmeti kırk yıl kadar sürdürür²⁴⁸.

Necmeddin Efendi, 1914'te açılan Medresetü'l-Hattatin'e devam ederek Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer'den Celî Sülüs ve Tuğrayı öğrendi; 1916'da aynı mektebin Ebrû ve Âhar muallimliğine tayin olundu. Bu sıralarda kendi icadı olan ve sonradan "Necmeddin Ebrûsu" diye anılan çiçekli ebrû ve yazılı ebrû türünü ortaya koymuştur. Hocası ve dostu olan İsmail Hakkı Bey'in ve Gülcü Şükrü Baba'nın teşvikiyle, Toygartepe'deki evinin geniş bahçesinde gül yetiştirmeye başlar. Çok geçmeden amatörlüğü aşarak Latince isimlerini bile bildiği dört yüz çeşit gül yetiştirmeyi, hatta yeni çeşitler elde ederek Avrupa çiçeklerinin kataloglarına girmeyi başarır ve katıldığı sergilerde önemli dereceler kazanır. Ancak bu bahçe daha kendisi hayattayken elinden çıkar²⁴⁹.

1925'te Medresetü'l-Hattatin'in lağvedilmesiyle birlikte yeni açılan Hattat Mektebi'nde, onunda 1928'de kapanışıyla açılan Şark Tezyini Sanatlar Mektebi'nde ve

---

²⁴⁷ Beşir Ayvazoğlu,"Necmeddin Okyay", **Aksiyon Dergisi**, sy. 78 (01. 06. 1996), (www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=21975) (11. 10. 2006)

²⁴⁸ Derman, a.g.e, s. 54.

²⁴⁹ Derman, a.g.e, s. 54; "Okyay, Necmeddin", **Yeni Türk Ansiklopedisi**, c. I, İstanbul, 1985, s. 2731. Ayvazoğlu, a.g.m

nihayetinde 1936'dan itibaren Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde hocalığı sürdüren Necmeddin Efendi yaş haddinden 1948'de emekliye ayrılmış ancak öğretime evinde devam etmiştir. 5 Ocak 1976'da 93 yaşında iken kısa bir hastalık döneminden sonra vefat etmiş, Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir²⁵⁰.

Çok üstün kabiliyeti ve dinmek bilmeyen çalışmaları ile günün her saatini değerlendiren bir sanatkâr olan Necmeddin Efendi, genç yaşta ellerine gelen titremeden²⁵¹ dolayı büyük bir incelik isteyen Nesih yazısı ile uğraşamamıştır. Bunu dışında her türlü yazıda eser vermiştir. Fakat daha çok Ta'lik ve Celî Ta'lik yazıları üzerinde çalışmıştır.

Özel koleksiyonlarda ve müzelerde bulunan eserlerinden başka, 140 kadar yazı levhası Mimar Sinan Güzel Sanatlar Akademisi'nde bulunmaktadır. Ebcet hesabıyla tarih düşürmekte usta olan Necmeddin Efendi'nin sahip olduğu özelliklerden biri de, imzasız yazıların hangi hattata ait olduğunu ve yazıldığı tarihi büyük bir isabetle tespit edebilmesidir²⁵².

2527. Hasan Rıza Efendi (ö. 1339/1920)

1265/1849 yılın'da Üsküdar'da doğan Hasan Rıza Efendi, Tırnova posta müdürü ve Mustafa Reşit Paşa'nın kilercisi Ahmed Nazif Efendi'nin oğludur. İlk tahsil yıllarından itibaren Hüsn-i Hatta ilgi duyan Hasan Rıza, aralarında Bab-ı Seraskeri kâtiplerinden Yahya Hilmi Efendi gibi büyük bir hattatın bulunduğu birkaç hocadan hat meşk etmiştir²⁵³.

---

²⁵⁰ Derman, a.g.e, s. 54.

²⁵¹ Bu hastalığı yenmek için ümitsiz bir mücadeleye giren üstat, bir dostuna duygularının şöyle anlatmıştır: “ sol elimle sağ elimi tutup yazmaya çalışıyorum, yazamayınca da ağlamaya başlıyorum” Bilgi için bk. Beşir Ayvazoğlu, “Necmeddin Okyay”, Aksiyon Dergisi, sayı 78 (01. 06. 1996). bk. www.aksiyon.com.tr (11. 10. 2006)

²⁵² Derman, a.g.e, s. 54.

²⁵³ İbnülemin, a.g.e, s. 336; Derman, a.g.e, s. 47.

Babası Nazif Efendi'nin asıl memleketi olan Tırnova posta müdürlüğüne tayini üzerine ailece oraya gittiler. 1865'te İstanbul'a geri döndüklerinde babası çıkan kolera salgınında vefat edince Pertevnihal Valide Sultan'ın Kapı Çuhadarı olan amcası Hüseyin Efendi Valide Sultan'a rica ederek yeğenini Muzika-i Hümâyûn'a kaydettirdi. Burada Hüsn-i Hat muallimi Mehmed Şefik Bey'den meşke başlayan Hasan Rıza on altı arkadaşıyla beraber icazet aldı. Şefik Bey sayesinde Kazasker Mustafa İzzet Efendi ile tanıştı ve ondan çok faydalandı. Hasan Rıza Efendi Ta'lik hattını da Sami Efendi'den öğrenmiştir²⁵⁴.

Hasan Rıza, önce 1871'de Muzika-i Hümâyûn imamlığına daha sonra 1879'da Hattat Şefik Bey'in ayrılması üzerine Muzika-i Hümâyûn hat hocalığına tayin edildi. Muzika-i Hümâyûn'da Hüsn-i Hat dersleri kaldırılınca imamet vazifesinin sürdürmüştür. 1908'de padişah mevlithanları arasına katılan Hasan Rıza, 1914'te açılan Medresetü'l-Hattatin'in Sülüs ve Nesih hocalığına tayin edildi. Fakat gözlerindeki rahatsızlıktan dolayı bir süre sonra buradaki görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Uzun yıllar ikamet ettiği Cihangir semtinde 1916 yılında çıkan yangında evi yandıktan sonra taşındığı Rumelihisarı'ndaki evinde 10 Cemaziyelahir 1339/29 Şubat 1920'de vefat edip Rumelihisarı Kabristanına defnedilmiştir²⁵⁵.

Hasan Rıza Efendi, Sülüs, Celî Sülüs, Ta'lik, Celî Ta'lik yazılarıyla bir hayli eser vermiş olmakla beraber en çok Nesih hattı üzerinde başarı göstermiştir. Nesihle yazdığı Mushaflar harflerinin güzelliği kadar rahat okunabilmesi, harekelerinin isabetli yerlere konması bakımından da erişilmesi güç bir mükemmelliktedir²⁵⁶. On dokuz Kur'an-ı Kerim yazmıştır ki²⁵⁷ her biri birbirinden mükemmeldir. Cihangir Camii'nde levhaları, Sultan Selim Camii için yazdığı Büyük Hilye-i Saadet, Söğüt'te yapılan camideki ve Mekke'de

---

²⁵⁴ M. Uğur Derman, "Hasan Rıza Efendi, Hacı", **DİA**, c. XVI, İstanbul, 1997, s. 344-345.

²⁵⁵ İbnülemin, a.g.e, s. 336-338; Rado, a.g.e, s. 250, Derman, a.g.m, s. 345.

²⁵⁶ Derman, a.g.m, s. 345.

²⁵⁷ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Hasan Rıza Efendi'den hal tercümesini istemiş kendisi de "Müddet-i Hayatımda Bi-avnillâhi Teâlâ Tahrir ve İkmaline Muvaffak Olduğum Sâr" başlığı altında verdiği hal tercümesinde bu on dokuz mushafı yazdıran kişilerin isimlerini sıralamıştır.

Makam-ı İbrahim'e asılı bulunan ilk dört halifenin isimleri muhtelif yerlerde görülen yazılarından bazılarıdır²⁵⁸. 1878-1912 yılları arasında sanat hayatının en verimli devresinin yaşayan Hasan Rıza'nın bu devrenin sonlarında Sultan Reşad'ın arzusuyla yazdığı sekiz ciltlik Sahih-i Buharî onun en önemli eserleri arasında sayılabilir²⁵⁹.

Hasan Rıza Efendi, asıl şöhretini basılmak üzere yazdığı “âyet-berkenar” mushafı kazanmıştır. Bu mushafı, eczalı kâğıda eczalı mürekkep kullanarak özellikle hıfza çalışanlara kolaylık sağlamak üzere hazırlamıştır. On yedi talebeye icazet veren Hasan Rıza'nın tasavvufî manzumeler de kaleme aldığı ve Tezhîble de uğraştığı söylenmekle birlikte bu çalışmaları hattı kadar önemli değildir²⁶⁰.

2528. Mehmed Said Bey (ö.1357/1938)

Mehmed Said Bey, Muharrem 1277 / Temmuz 1860' da İstanbul Kadıköy'de doğmuştur. Çiçekpazarı ve Valide Rüştîye mekteplerinde okuyan Said Bey, özel hocalardan Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmiştir. Hüsn-i Hat'tan Rik'a yazısını ise Damad Esad Bey'den meşk etmiştir²⁶¹.

1875'te Sadaret Mektubî Kalemi'ne giren Said Bey, 1885'te Sadrazam Said Paşa'nın “Hüsn-i Hat ve selika eshabından olduğu” kaydıyla vaki olan Amedî Dîvân-ı Hümayûn Kalemi'ne girdi. Burada kademe kademe ilerleyip başkâtipliğe terfi eden Said Bey, 1891'de Meclis-i Vükelâ Zabt Kâtipliğine memur oldu. 1902'de Sadrazam Ferid Paşa'nın mühürdarlığına tayin edilen Said Bey, bu vazifesini beş buçuk sene sürdürmüştür. 1908'de Kamil Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Amedî Muavinliği'ne memur olarak tayin edilmiş, daha sonra yapılan düzenlemeler sonucu muavinliğin lağvı üzerine bu vazifesinden ayrılıp

---

²⁵⁸ Rado, a.g.e, s. 250.

²⁵⁹ Derman, a.g.m, s. 345.

²⁶⁰ Derman, a.g.m, s. 345.

²⁶¹ İbnülemin, a.g.e, s. 755.

Meslis-i Vükela Zabt Kâtipliği'ne geçmiş ve 1909'da ise Sadaret Tahrirat Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir²⁶².

1913'te Said Halim Paşa'nın sadrazamlığı dönemi bu görevinden ayrılan Said Bey, Medresetü'l-Hattati'nde Rik'a dersi vermeye başlamıştır. 1918'de Mabeyn İkinci Kâtipliği'ne ve 1922'de ilaveten Hazine-i Hassa Müdüriyeti Umumiyesi Vekâletine tayin edilen Said Bey, 1933'te emekli olmuştur²⁶³.

Dürüst, vakur bir zat olan ve zamanında Babiâli'de en güzel Rik'a yazan kişi olarak bilinen Mehmed Said Bey, 8 Şevval 1357 /30 Kasım 1938' de Kadıköy'deki evinde vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir²⁶⁴.

2529. İranlı Tahirzade Hüseyin Behzad (ö.1383/1963)

Hüseyin Tahirzade Behzad, 1889'da Tebriz'de doğmuştur. Mir Gaffar İsfehani'den tezhip dersleri almış, Tiflis'te başladığı resim öğrenimini İstanbul Sanayi-i Nefise Mektebi'nde tamamlamıştır. 1921-1926 yılları arasında Medresetü'l-Hattatin'de Tezhip ve Minyatür dersleri vermiş 1936'da gittiği İran'da Güzel Sanatlar Yüksek Okulunu kurmuştur. 1947'den vefat tarihi olan 1963'e kadar İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde uzman olarak çalışmıştır²⁶⁵.

1923 yılında Atatürk cumhurbaşkanı olduktan sonra Tahirzade Behzad, Atatürk'ün üzerinde asker üniforması ve başında kalpağı ile bir portresini yapar ve etrafı altın ve suluboya ile klasik tarzda tezhipler. Portrenin üzerinde Türk Bayrağı taşıyan melekler aynı zamanda Atatürk'ü de korumaktadırlar. Tahirzade bu portreyi Atatürk'e gönderir.

---

²⁶² İbnülemin, a.g.e, s. 755.

²⁶³ İbnülemin, a.g.e, s 757.

²⁶⁴ İbnülemin, a.g.e, s 757.

²⁶⁵ Fahri Özparlak, "Atatürk ve Geleneksel Türk Sanatları, Atatürk'ün Mevlana Hakkındaki Düşünceleri", **Konya Ticaret Odası Dergisi**, Kasım 2004. www.kto.org.tr/dergi/dergiyazilari (11. 10. 2006)

Portreden çok hoşlanan büyük önder Tahirzade Behzad'a bir teşekkür mektubu yazar. TBMM'nde yazılan 26.5.1339 tarihli bu mektubun metni şöyledir.

Türkiye Büyük Millet Meclis Riyaseti

Hususi 6/508 Ankara 1339.5.26

Medresetü'l-Hattatin Tezhip Muallimi Tahir Bey Efendi'ye

9 Nisan 1339 tarihli mektubunuzu aldım pek nefis ve kıymetli bir eser-i sanat olan levha da geldi. Teşekkür ederim. Tezhip ve minyatür işlerindeki yüksek kudret ve istidadınızın takdirhanıyım. Sanattaki maharetinizden daha şamil bir surette istifade edilmesi için sizi Maarif Vekâleti'ne de tavsiye ettim.

Temadi-i muvaffakiyetinizi temenni ederim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal.

Tahirzade daha sonra Atatürk'ün kendi el yazısıyla yazılmış olan bu mektubu tezhipler ve üst kısmına suluboya tekniğiyle Atatürk'ün bir portresini yaparak tablo haline getirir²⁶⁶.

26. Medresetü'l-Hattatin'in Kapatılış Süreci

260. İlk Kapatılma Teşebbüsü

Emirzâde Kemaleddin Bey'in hazırladığı talimâtname çerçevesinde faaliyetlerini sürdüren medresenin açılışı ve faaliyette olduğu bu tarihler Osmanlı devleti açısından zor dönemler idi. I. Dünya savaşının etkisinin bütün şiddetiyle sürdüğü bu tarihlerde sanatsal bağlamda eserler ortaya koymaya ve sanatçılar yetiştirmeye çalışan bu medrese ilk kapatılma tehlikesini yine bu ortamda yaşamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti büyük ekonomik sıkıntıya düşünce yürürlüğe konan bazı mali

---

²⁶⁶ Özparlak, a.g.m www.kto.org.tr/dergi/dergiyazilari (11. 10. 2006)

kısıtlamalardan medrese de nasibini almış, dönemin Evkaf Nazırı Hüseyin Kâzım Bey (ö.1353/1934)²⁶⁷, Evkafa ait hizmetlerin tahsisat yokluğundan gerçekleştirilemediğini müşahede etmesinin üzerine evkaf gelirleri arasında Medresetü'l-Hattatin'in tahsisatı olmadığı gerekçesiyle masraflarının Maarif Vekâletince üstlenilmesini, aksi takdirde buranın kapatılmasını istedi. Bunun üzerine başta medresenin Ebrû-Âhar Muallimi Necmeddin Efendi ve medresenin kuruluşunu iyi bilen bazı kimseler, harcamaların eski medreselerdeki mali karşılığı vakfedilmiş olan yazı muallimliği tahsislerinden yapıldığını belgelerle ortaya koyarak medresenin kapanmasını önlediler. Zaten, bu dönem içinde Kâzım Bey'in iki ay kadar süren nazırlık görevi de 1921'de sona ermiştir²⁶⁸.

261. Asar-ı Âtika Müzeler Müdürlüğü'ne Bağlanması ve Hattat Mektebi Adını Alışı

Medresetü'l-Hattatin, cumhuriyetin ilanından sonra aynı hızla faaliyetlerine devam ederken, Hüseyin Vasıf [ÇINAR] (ö.1354/1935) Bey'in Maarif vekilliği esnasında medreselerin ilgasını kapsayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 3 Mart 1924'te yürürlüğe girmesiyle bir sanat mektebi değil de bir medrese zannedilerek kapatılmıştır. Sadece ismine bakılıp alınan bu karar, hat ve kitap sanatlarına gönül verenleri çok üzmüştür. Müzeler Müdürü Halil Edhem [ELDEM] (ö.1357/1938) Bey²⁶⁹, Medresetü'l-Hattatin'in eski medreselerden farklı görülmeişinin büyük bir hata olduğunu ve bu hatanın kısa zamanda giderilmesi için gayret edeceğini hocalara bildirerek tahsisat kesildiği için vazifelerini fahri olarak sürdürmelerini rica etti. Muallimler hiçbir maddi karşılık

---

²⁶⁷ Hüseyin Kazım Kadri Bey hakkında bk. Nureddin Albayrak, "Hüseyin Kazım Kadri", **DİA**, c. XVIII, İstanbul, 1998, s. 554-555; **Türkiye Ansiklopedisi**, c. III, Ankara 1956, s. 102. Hüseyin Bey'in Evkaf Nazırlığı Haziran 1921'de başlamış ve kısa sürmüştür.

²⁶⁸ Derman, a.g.m, s. 342.

²⁶⁹ Halil Edhem Eldem hakkında bilgi için bk. **Halil Edhem Hatıra Kitabı**, Türk Tarih Kurumu (I,II), Ankara 1947-48; Semavi Eyice, "Eldem, Halil Edhem", **DİA**, c. XI, İstanbul 1995, s. 18-21.

beklemeden, gayri resmi bir şekilde öğretimlerine devam etmiş mektebi bu şekilde ayakta tutmaya çalışmışlardır²⁷⁰.

Sekiz ay kadar süren bu resmi kapatılma süreci sonunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan müzakerelerden sonra, bir sanat mektebi olduğu ve burada yazı, Tezhîb, cilt ve Ebrû sanatlarının öğretildiği ileri sürülerek Hattat Mektebi adını ve Maarif Vekâleti bütçesinde yerini alan bu müessese, Asâr-ı Atîka Müzeler Müdürlüğü'ne bağlanarak 11 Kasım 1924'te²⁷¹ yeniden açılmış ve Harf İnkılâbı'na kadar faaliyetlerine aynı hızla devam etmiştir²⁷².

Millet Meclisi'nde gerçekleştirilen müzakereler esnasında Medresetü'l Hattatin'in bir sanat okulu olduğunu ve faaliyetine devam etmesinin gerekliliğini savunan dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi [TANRIÖVER] (ö. 1387/1967) Bey'in Hattat Mektebi'nin Kasım 1924'te yeniden ve resmen açılışından sonra buraya yaptığı ziyaret esnasında söylediği²⁷³. “Medresenin lağvının acısını katiyen unutamayacağım ki sevineyim!” sözü alınan bu kapatılma kararının bıraktığı üzüntünün ne denli büyük olduğunu ortaya koyma adına yeterli olacaktır.

262. Hattat Mektebi Talimât-nâmesi

Hattat Mektebi adını alarak Asar-ı Atîka Müzeler Müdürlüğüne bağlanan bu müessese için yeniden tanzim edilerek ortaya konan ve bayan talebelerin de mektebe kabulünü içeren bir talimât-nâmenin hazırlandığı anlaşılmaktadır. Uğur Derman Bey'in özel arşivinde olduğunu belirttiği bu talimatnâme şu maddeleri içermektedir²⁷⁴.

---

²⁷⁰ Ünver, a.g.m, s. 180.

²⁷¹ Ergin, a.g.e, s. 194.

²⁷² Derman, a.g.m, “Medresetü'l- Hattatin'e Dair”, s. 534.

²⁷³ Derman, a.g.m, “Medresetü'l- Hattatin'e Dair”, s. 535.

²⁷⁴ Uğur Derman, arşivinde bulunan ve Üstat Necmeddin Bey'den kendisine intikal ettiğini söylediği bu talimatnâmeyi yeni harflere aktarmakla bu metni hazırladığını belirtmektedir. Ayrıca bazı maddeleri

Birinci madde. Sanâyi-i nefise-i şarkıyye'den hutût ve usûl-i teclid ve tezhîbin talim ve tedrisi için İstanbul'da "Hattat Mektebi" namıyla bir mekteb tesis edilmiştir.

İkinci Madde. Gerek Türkiye, gerek sair devlet tebaasından olan umûm-ı efrâd-ı müslime, talimât-nâme ahkâmına ittibâ etmek şartıyla Mekteb'e bilâücretin devam edebilirler.

-İdare-

Üçüncü Madde. Mekteb, Asâr-ı Atika Müzeler Müdiriyyeti'ne merbût ve idaresi mezkûr müdiriyyet tarafından tayin edilen bir memura mevdûdur.

Dördüncü Madde. Mekteb'de lüzumu kadar Muallim, mubassırlık vazifesini ifâ etmek üzere bir kâtip ve hademe bulunacaktır.

-Muallim ve Müstahdeminin Sûret-i Tayinleri-

Beşinci Madde. Muallimler, Mekteb idaresince intihâb ve Müzeler Müdiriyyeti'nce bâde't-tasdik Maarif Vekâlet-i Celîlesi'nce tayin kılınırlar

Altıncı Madde. Kâtib, mubassır Mekteb idaresince bi'l-intihâb, Müzeler Müdiriyyeti'nce tasdik kılınır. Hademe, Mekteb idaresince tayin edilerek Müzeler Müdiriyyeti'ne bildirilir.

-Vezaif-i Memûrin-

---

aynen Medresetü'l-Hattatin'inkinden aktarılan bu yeni talimatnâmenin ilki gibi bastırılıp neşredildiğine dair bilgi edinemediğini de vurgulamıştır bk. M. Uğur Derman, a.g.m, "Medresetü'l- Hattatin'e Dair", s. 535-540) .

Uğur Derman'ın bu metnin bastırılıp yayınlanmamış olmasını belirtmesi talimatnâmenin kendi arşivi dışında başka bir yerde bulunmamış olmasına bir gerekçe teşkil etmiş olmalıdır. Çünkü Medresetü'l-Hattatin talimatnâmesi Evkaf-ı İslamiye Müzesi Matbaası'nda bastırılıp yayınlanmıştır.

Yedinci Madde. Mekteb Müdîri, mektebin temin-i intizamına, tedrisatın hüsn-ü cereyanına, Muallimler ile sair memûrîn ve müstahdemînin teftiş-i vezâifine ve Mektebe müteâllık nizâmât ve evâmîr ve tebliğâtı icrâ eder ve gerek idare ve gerek tedrisat hakkında mühim gördüğü umûru Müzeler Müdiriyyeti'ne tebliğ ile alınacak emre tevfikân muâmele-i mukteziyyeyi ifâ eyler.

Sekizinci Madde. Kâtib, Müdürin gaybûbetinde vekalet ederek Mekteb'in demirbaş eşya defteriyle defter-i sâireyi tanzime ve Muallimin ve müstahdemîn ile talebe vukûâtını tescile ve evâmîr-i mübellgayı bi'l-icrâ defter-i mahsusuna kayda ve müdir tarafından havle olunacak evrâk üzerine lazım gelen muâmeleyi ifâ ve tâkîb etmeğe memurdur.

Dokuzuncu Madde. Mubassır, Muallim ile talebenin devam defterine imzalarının vaz'ettirerek derse devam edenlerle etmeyenlerin isimlerini mübeyyin rapor tanzimiyle müdiriyyete îtâ ve ders esnasında muhafaza-i intizâma itina eyler.

Onuncu Madde. Hademe, Kapıcı ile beraber Mekteb'i tathîr ve tanîf ve Mekteb'e âid harici işleri de ifâ eyler.

Onbirinci Madde. Kapıcı, Mekteb'e girip çıkanlara dikkat ve elbise ve kunduraları ve şemsiyeleri muhafaza eder.

-Mekteb Defterleri-

Onikinci Madde. Mekteb'de Künye, devam ve istatistik defterleri tutulur.

Onüçüncü Madde. Künye defterinde defterlerinde san'at ve meşguliyetleri ve Mekteb'de taallüm ettiği ders ve peder veya velilerin san'at ve sıfat-ı memuriyetleri mukayyed bulunur. Talebenin küçük kıt'ada bir fotoğrafleri künye defterinin hâne-i mahsusuna rabt ve ilsâk edilir.

-Usûl-i Tedris-

Ondördüncü Madde. Mekteb'e devam sinn ile mukayyed değildir. Talibât da usûlü dairesinde kabul edilir.

Onbeşinci Madde. Mekteb’de sınıf usûlü yoktur.

Onaltıncı Madde. Mekteb’e devam müddet ile mukayyed olmayıp talebenin istidadına ve Muallimin takdirine vâbestedir.

Onyedinci Madde. Taallüm ettikleri sanayide sâhib-i meleke oldukları Muallimleri tarafından tasdik edilen talebeye, san’atlarındaki maharetleri derecesinin tayiniyle, sene-i dersiye nihayetinde icâzetnâme îtâ kılınır; icâzetnâme, talebenin taallüm ettiği şûbenin Muallimlerinin mühr-i zâtileri ve Mekteb idaresiyle Müzeler Müdüriyeti’nin resmi mühürleri ile tahtim edilir.

Onsekizinci Madde. İcâzetnâme aldıktan sonra, şubesinde tekemmül etmek arzusuyla Mekteb’e devam etmek isteyenler men’olunmaz.

-Talebe Asarının Teşhiri-

Ondokuzuncu Madde. Talebenin Muallim tarafından intihâb ve Mekteb idaresince tensib edilecek âsârı Mekteb’in altındaki mahal-i mahsusâda sûret-i dâimede teşhir olunur. Sergiye hazırlanmak için, Mekteb, Şâbân’ın onbeşinde tâtil edilir.

Yirminci Madde. Bir sene zarfında vücûde getirilip, Mekteb ve Müze idarelerince takdir edilecek âsâr, Ramazan-ı şerif tâtilinde bir ay müddetle Mekteb derûnunda umûma teşhir kılınır ve züvvârdn ücret-i duhûliye alınmaz. Talebe tarafından yapılp sergide teşhir edilen âsârdan biri, Mekteb’e terk ve teberrû edilecektir.

-Ders Zamanları-

Yirmibirinci Madde. Talebenin mikdârı ve mesâlik ve meşâgılı ile mevsimler nazar-ı dikkate alınarak ders zamanları Mekteb idaresi tarafından tayin kılınır

Yirmiikinci Madde. Ders zamanlarında Mekteb’e haricden kimsenin duhûlüne ve talebe ile görüşmesine müsaade olunmaz.

Yirmiüçüncü Madde. Devletçe kabul edilen eyyâm-ı resmiyyede ve Ramazan’da Mekteb tâtil edilir.

-Muallim ve Mütealliminin Devamı-

Yirmidördüncü Madde. Muallimin âdem-i devamı halinde ücret-i tedrisiyye hakkında müttehaz usûle tevfikân muamele olunur.

Yirmibeşinci Madde. Bir sene zarfında bilâmâzeretin üç ay mütevâliyyen Mekteb'e devam etmeyen talebenin kaydı terkin olunur.

Ders Programı

-Hutût Kısmı-

Yirmialtıncı Madde. Mekteb'de Sülûs ve Celîsi, Nesih, Ta'lik, Rik'a, kûfi, Dîvânî, Celî Dîvânî reyhânî talim olunur.

-Mevâdd-ı Müteferrik'a-

Yirmiyedinci Madde. Hükümetçe müceddeden inşa edilen ve edilecek müessesât-ı resmiyyenin kapıları olan veyâhud saçak altına Ta'lik edilecek yazı ve tarih kitabelerinin bir şekl-i müstahsen vechile yazılmasını temin için Hattat Mektebi Muallimleri ve mezunları tercih kılınır. Muhtelif devirce yazdırılacak yazılar, imâl ve tezhib ettirilecek mühim cildler ve elvâh için Mekteb mezunları tercih kılınır.

Yirmisekizinci Madde. Bircümle mehâkimde istiktâb ve tatbık-ı hatt u hâtem için ehl-i vukûf olarak Mekteb Muallimleri intihâb ve celb edilir.

-Teclid ve Tezhib Kısmı-

Madde. Teclid ve Tezhib kısmında usûl-i kadime şarkıyyede cild, tezhib, boyaların sûret-i ihzâr ve terkibi, altun ezmesi, mücellid kalıpları imli, âhar ve mühre, Ebrî imâli, resm-i hattı ve bilhassa arabesk sûr ve eşkâl talim edilir.

Madde. Bu ders üç devreye ayrılmıştır.

Birinci devre- Cedvel, gönye, perkâr, kalem ve sâir âlât-ı tersimiyenin sûret-i istimali ve tatbıkı, zevâriatü'l-ıdlâ, müsellesât, daire, kat'-ı nâkıs ve ale'l-umûm şekl-i muntazama-i hendesiye tersimi.

İkinci Devre- Büyük tezyinat, üslûblar hakkında malumât, hendesi parmaklıklar, hatt-ı kûfi, tezyinat ve hatt-ı kûfinin tatbikatı.

Üçüncü Devre- Hurde tezyinat tersimi, cild kalıbları imâli, çiniçilik, halıcılık modellerinin tersimi, cam, meâdin ve sâire üzerine tezyinat usulleri, bilhassa mozayık tarzında çerçeve camları imali.

-Umumi Dersler-

Madde. Talebeye tarih-i hutût ve hattatin ile san'at-ı teclid ve tezhib tarihi muhtasaran okutdurulacaktır.

Madde. Çini ve halı modellerinin tersiminde biraz meleke hâsıl edildikten sonra, talebe, Muallimleri refakatinde Topkapı Saray'ında, Evkaf Müzesi'nde, cevâim-i şerife ve türbelerde tatbikat göreceklerdir.

Hattat Mektebi Talimatnamesi'nin içeriğine baktığımızda bazı maddelerin önceki talimatnameden aynen aktarıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra her iki talimatname de karşılaştırıldığında Hattat Mektebi Talimatnamesi'nde bazı değişiklikler ve ilaveler yapıldığı anlaşılmaktadır.

Medresetü'l-Hattatin olarak faaliyete başlayan Mektep, Hattat Mektebi adını almakla birlikte yönetim de Evkaf-ı İslamiyye Müzesi İdare Meclisi'nden alınıp Asar-ı Atika Müzeler Müdürlüğüne (İstanbul Arkeoloji Müzeleri) verilmiştir. Mektebin idaresi müze müdüriyeti tarafından tayin edilecek bir memur tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Daha önce Evkaf Nezareti'ne (Vakıflar Bakanlığı'na) bağlı iken Hattat Mektebi adını aldıktan sonra mektebin Maarif Vekâleti'ne (Eğitim Bakanlığı'na) bağlandığı talimatnameden anlaşılmaktadır. Muallimlerin tayinleri de mektep idaresinin seçiminin Müzeler Müdürlüğü tarafından tasdik edilmesi sonrası Maarif Vekâleti tarafından yapılmaya başlanmıştır.

Medresede görev yapacak memurların vazifeleri konusunda önceki talimatnamede yer alan bütün bilgilerin aynen bu talimatnamede de tekrarlandığı görülmektedir.

Medresetü'l-Hattatin talimatnamesinde sadece medresede kullanılan defter isimleri verilmişti. Burada ise defter isimlerinin yanı sıra künye defterlerinin içeriğinden de bahsedilmektedir. Künye defterlerinde öğrencilerin sanat ve yapmış oldukları vazifeler, mektepte hangi dersleri aldıklarına dair bilgiler, babalarının ya da velilerinin sanat ve ne işlerle meşgul oldukları kayıt edilmektedir. Ayrıca her öğrenciye ayrılan sayfada öğrencinin bir vesikalık fotoğrafı da yer almaktadır.

Mektebe devam için öğrencilere herhangi bir yaş sınırlaması getirilmemiştir. Ayrıca bu talimatnamede öncekinden farklı olarak kız öğrencilerinde mektebe kayıt yaptırabileceğinden bahsedilmektedir. Talimatnamenin 14. maddesinde yer alan “ Talibât da usûlü dairesince kabul edilir” ifadesi etkisinin göstermiş olmalı ki Teşrinisani 1926 tarihli Sevimli Ay Mecmuası’nda (sayı. 9) “ Kadın Hattatlarımız” başlığı altında verilen yazıda, Hattat Mektebi’nin yarıdan fazlasının sakallı olduğu elli talebesi arasında beş tahsilli hanımında bulunduğu belirtilmektedir.

Öğrencilerin bir yıl içerisinde meydana getirdiği eserlerin sergilenmesi konusunda aynı uygulamaların bu dönemden itibaren de geçerli olduğu talimatnamenin 19. ve 20. maddelerinden anlaşılmaktadır. Burada ek olarak Ramazan sergilerine gelenlerden ücret alınmayacağından, öğrenciler tarafından yapılan ve sergide yer alan eserlerden birinin mektebe bağışlanacağından ve sergiye hazırlanmak için mektebin Şaban ayının 15’inden itibaren tatil edileceğinden bahsedilmektedir.

Hattat Mektebi Talimatnamesi ders programında önceki talimatnameye göre bazı ilaveler yapıldığı görülmektedir.

Mektepte, hat bölümü başlığı altında Sülüs ve Celîsi, Nesih, Ta’lîk, Rik’a, Kûfi, Divanî, Celî Divanî, Reyhanî öğretimi yer almaktadır. Fazladan Kûfi’nin öğretilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonra hazırlandığı için de bu talimatnamede Tuğra derslerine yer verilmediği görülmektedir.

Mektebin cilt ve Tezhîb kısmında ise eski Doğu usulünde cilt, Tezhîb, boyaların hazırlanma şekli ve oluşturulması, altın ezmesi, mücellit kalıpları yapımı, âhâr, mûhre ve ebrû yapımı, hat şekli ve bilhassa arabesk şekiller öğretilmektedir. Cilt ve Tezhîb dersleri üç devreye ayrılmıştır.

1. Devre. Cetvel, gönye, pergel, kalem ve diğer çizim aletlerinin nasıl kullanılacağı ve bunun tatbiki, trigonometri, elips ve genel olarak düzgün geometrik şekil çizimi

2. Devre. Büyük tezyinat ve üsluplar hakkında bilgi, geometrik parmaklıklar, Kûfi hattı, süslemeler ve Kûfi hattın tatbiki.

3. Devre. Hurde (Tezhîbte küçük süsleme motifleri) süslemeleri çizimi, cilt kalıpları imali, çinicilik, halıcılık modellerinin çizimi, cam, madenler vs. üzerine yapılan süsleme usulleri özellikle mozaik tarzda çerçeve camları imali

Çini ve halı modellerinin çizimi üzerinde biraz maharet kazanıldıktan sonra öğrencilerin hocalarının refakatinde Topkapı Sarayı'nda, Evkaf Müzesi'nde, Cami-i Şerifler ve türbelerde öğrendiklerinin tatbik edebilecekleri de talimatnamede yer almaktadır.

Hat dersleri, cilt ve Tezhîb derslerinin yanı sıra Mektepte Öğrenciye genel dersler başlığı altında hat ve hattalar tarihi ile cilt ve Tezhîb sanatı tarihinin özet olarak okutulacağı talimatname içerisinde yerini almaktadır.

Hattat Mektebi Talimatnamesi'nde de mektebin öğrenci ve öğretmenlerin istihdamına yönelik maddelere yer verilmiştir. Bu maddelerde hükümet tarafından yeni inşa edilen ve edilecek olan resmi müesseselerin kapıları veya saçak altına asılacak yazıların ve tarih kitabelerinin beğenilecek şekilde yazılmasını temin için Hattat Mektebi talebe ve hocalarının tercih edileceği, çeşitli dairelerde yazdırılacak yazılar, imâl ve Tezhîb ettirilecek önemli ciltler ve levhaların yapımı için mektep mezunlarının tercih edileceğinden bahsedilmektedir. Ek olarak bütün mahkemelerde yazdırılacak olan yazılar için ve şüpheli görülen bir imzanın kime ait olduğunu tespit için bilirkişi olarak mektep hocalarının seçileceği ve çağrılacağı bilgisi talimatnamede verilmektedir.

263. Güzel Sanatlar Akademisi Bünyesine Alınması

Sekiz aylık bir kapatılma sürecinden sonra çalışmalarına “Hattat Mektebi” adı altında tekrar açılıp aynı hızla devam eden Mektebin çalışma sahası, 1 Kasım 1928’de yürürlüğe giren Harf İnkılâbı Kanunu’na aykırı görüldüğü için” Arap harflerinin terki üzerine mana ve gayesi kalmamıştır gerekçesiyle” yeniden kapatılma kararı çıkmış; ancak bu kanunun uygulanmasına süre tanındığı için, ders yılının bitiş tarihi olan 31 Mayıs 1929’a kadar Mektebin faaliyetleri sürdürülmüştür.²⁷⁵

Müzeler Müdürü Halil Edhem Bey, kapanış öncesi Mektebe gelerek hocalardan burada bir yanlış anlaşılmanın söz konusu olduğunu, geçen sefer sekiz ay boyunca yaptıkları fedakârlığı tekrar yapmalarını, dağılmayıp beklemelerini rica etti. Mektep İstanbul Müzelerine bağlı olduğu için Müze Müdürü Halil Bey tarafından bu mektepte Arap yazısından başka bir kısım Şark tezyini sanatlarının da öğretilmekte olduğu bu yüzden büsbütün kaldırılmasının doğru olmadığı ileri sürülmüş, bu görüş haklı bulunarak Mektep dört ay gibi kısa bir süre sonra “Şark Tezyini Sanatları” adı altında tekrar açılmıştır.

Kadro da meydana gelen değişikliklerle birlikte bu Mektep’te hat sanatları şubesine yer verilmediği görülmektedir. Mektep’te gösterilecek dersler. Halı desenleri, Tezhîb, Minyatür ve teclid idi²⁷⁶. Kadro değişikliğine bağlı olarak Hüsn-i Hat muallimlerinden Kamil Efendi müdürlüğe, Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey müzehhipliğe kaydırılmış, Hulusi Efendi, Ferid Bey ve Nuri Bey’in vazifelerine son verilmiştir. Muallim kadrosunda zamanla bazı değişiklikler olmuştur. Şark tezyini Sanatları Mektebi’nde Ebrû ve âhâr Muallimliğine devam eden Necmeddin Bey’in Maarif Vekili Esad [SAGAY] Bey’le (ö. 1357/1938) yaptığı görüşmede ileri sürdüğü teklif üzerine, 1932 yılında Mekteb’in ders programına altın varakçılık, sedefkârlık ve hakkâklık bölümleri eklenmiş, hocalıklarına da Hüseyin Yıldız (ö.1369/1949), Vasıf Sedef (ö.1359/1940), İsmail Yümni Sonver (ö.1370/1950) getirilmişlerdir. Ayrıca, Minyatür Muallimi Tahirzâde İran hükümeti

²⁷⁵ Derman, a.g.m, “Medresetü’l- Hattatin’e Dair”, s. 544.

²⁷⁶ Ergin, a.g.e, “Türk Tezyini Sanatları Mektebi”, s. 2138-2139.

tarafından çağrılmış olduğu için onun yerine Minyatür dersi Sami Necmeddin (ö.1352/1933) Bey'e verilmiştir. Daha sonra vefat etmesi üzerine bu ders Mektep mezunlarında Süheyl Ünver tarafından öğretilmiştir.

İlk etapta, Şark Tezyini Sanatlar Mektebi'nde hat gibi en kıymetli sanat dalının bir anda kırılmasının, bu sanata gönül vermiş olanları ne derece üzdüğü Üstat Necmeddin Okyay'ın o devri. "Hattatız demeğe korktuğumuz yıllar!" olarak vasıflandırmasından anlaşılmaktadır²⁷⁷. Müzeler Müdürü Halil Ethem Eldem'in²⁷⁸ "Arap harfli yazıların Şark tezyini sanatlarındaki yeri ve önemini belirtmesi üzerine 1931'de eski Şark yazılarının Türk mimarisinde oynadığı sınaî ve bedii rol göz önüne alınarak tezyini sanatlar arasında bunların da öğretilmesine hükümetçe karar verilmiştir. Böylece hat sanatı, tezyini sanat şubelerine "Şark yazı sanatları" adı altında dâhil edilmiş ve hocalığına da Kamil [AKDİK] getirilmiştir²⁷⁹.

Belirlenen program çerçevesinde faaliyetlerine Şark Tezyini Sanatları Mektebi adıyla 1936 yılına kadar aynı binada devam eden bu müesseseye, yeni ders yılından önce Maarif Vekâleti tarafından Fındıklı'daki Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlanır. Akademinin bir şubesi halini alan bu müesseseye Türk Tezyini Sanatları adı verilir²⁸⁰. Fakat bu adı almakla birlikte Şark Tezyini Sanatları adı hemen terk edilmemiştir.

Güzel Sanatlar Akademisi'nin bir şubesi olarak devam etmesi noktasında, Şark Tezyini Sanatları Mektebi hocaları tarafından 1933 yılında, Cumhuriyetin kuruluşunun onuncu

---

²⁷⁷ Derman, a.g.m, "Medresetü'l- Hattatin'e Dair", s. 544.

²⁷⁸ Halil Edhem Bey'in bu müesseseye oldukça hizmetleri olmuştur. İlkın, medreselerin ilgası ve Harf İnkılâbı sonucu sahipsiz ve mercisiz kalan bu müesseseyi Müzeler Müdürlüğü İdaresi'ne bağlamış ve bir nevi himayesine almıştır. Sonra Arap yazısından başka Şark tezyini sanatlarının öğrenileceği bir mektep açılmasına hükümetin iznini alarak böyle bir mektebin açılmasında etken bir rol oynamıştır. Ve daha sonra da Arap harfli yazıların Şark tezyini sanatlarında önemli yeri ve rolü olduğunu ileri sürerek bu yazılarında öğretilmesine izin almış olmasıdır.

²⁷⁹ Ergin, a.g.e, "Türk Tezyini Sanatları Mektebi", s. 2139.

²⁸⁰ Ergin, a.g.e, "Türk Tezyini Sanatları Mektebi", s. 2139; Derman, a.g.m, s. 342.

yıldönümü münasebetiyle, Sümerbank Sanayi Dairesi Başkanlarından olan Reşat Eğriboz'un yardımıyla açılan sergiye M. Kemal Atatürk'ün 2 Kasım 1933'te yapmış olduğu ziyaretin etkisi de büyüktür²⁸¹. Sergi, şimdi opera binası olarak kullanılan eski sergi salonunda açılır. Sergide hem geleneksel sanatlar sergilenir hem de nasıl yapıldıklarına dair görsel bilgi vermek için, Tezhîb hocası Muhsin Demironat da bir taraftan masasını kurmuş çalışmaktadır. 2 Kasım 1933'te sergiyi gezen Atatürk, sanatçıların her biriyle ayrı ayrı ilgilenir. Atatürk, sanatçılara yerlerine yeni sanatçılar yetiştirmeleri talimatını verir ve geleneksel sanatların devamının sağlanmasını ister. Sergide buldukları yerden Etnografya Müzesi'ni gösteren Atatürk, o müzelere buradan gidilir diyerek görüşlerinin açıklar. Bu arada sergide Tezhîb ustası Muhsin Demironat'ın yaptığı bir tezhîbli tabağı beğenir ve 500 TL gibi büyük bir para verip satın alır. Bu izlenimler sonucu Atatürk'ün emri ve Milli Eğitim Bakanı Saffet [ARIKAN]'ın (ö.1367/1947) talimatı üzerine, Şark Tezyini Sanatları Mektebi, Şark Süsleme Bölümü, Türk Süsleme Bölümü olarak, Temmuz 1936'da Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlanır.

Türk Tezyini Sanatları adıyla açılan bu yeni şubede, İstanbul Milletvekili ve iyi bir hat koleksiyoncusu olan Salah Cimcoz'un Çankaya nezirindeki teşebbüsü neticesinde Hüsn-i Hattın da tezyini mahiyette öğretilmesine izin verilmiş, hocalığına da Kamil Akdik yeniden getirilmiştir²⁸². Salah Cimcoz, eski yazının (hat sanatı) öğretimine devam edilmesi konusunu Çankaya'da sofrada Atatürk'e açar. Arap yazısının Türklerin elinde geliştiğini, Hüsn-i Hattın Türklerin çok başarı gösterdikleri bir sanat dalı olduğunu, bu yüzden Hüsn-i Hat olarak öğretilmesinde bu sanatın devamı bakımından faydası olduğunu söyler. Ve Osmanlıcanın günlük hayatta kullanılmaması, sadece sanat yazısı olarak kullanılması şartıyla izin çıkar. Sonuç hocalara bildirilir ve böylece hat eğitimi Akademi'de resmen başlar²⁸³.

---

²⁸¹ Fahri Özparlak, "Atatürk ve Geleneksel Türk Sanatları, Atatürk'ün Mevlana hakkında düşünceleri", **Konya Ticaret Odası Dergisi**, Kasım 2004,(www. Kto. org. tr/tr/dergi/dergiyazilari) (11. 10. 2006)

²⁸² Derman, a.g.m, s. 342.

²⁸³ Özparlak, a.g.m.

Akademideki yazı çalışmaları Hacı Kamil Efendi, Rakım Bey (ö.1360/1941), ve Nuri Bey (ö.1371/1951) tarafından yürütüldü. 1946'dan sonra Halim [ÖZYAZICI] (ö.1384/1964) ile devam eden hat çalışmaları, onun yaş haddinden emekliye ayrıldığı 1963 yılına kadar devam etti. Resmi kurumlardaki hat eğitimi bu tarihten sonra sona erdi. Fakat hat sanatı, 1976 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'nde, Yüksek Dekoratif Sanatlar Bölümü'ne bağlı olarak kurulan Geleneksel Sanatlar Dalı olarak yeniden resmi kurumlarda öğretime alındı. Akademinin, Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olarak isim değiştirmesinden sonra, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü'nde "Eski Yazı" programı çerçevesinde Hüsni Hat öğretilmiştir²⁸⁴. Bu bağlamda, aralardaki kopukluk ve öğretim farklılıklarına rağmen Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'ndeki Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Medresetü'l-Hattatin'in bugünkü devamı niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz.

---

²⁸⁴ Erbaş, a.g.m, s. 148-149.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Arap yazısının menşei konusundaki tartışmalar henüz tam bir netlik kazanmış değildir. Ancak genelde Hicaz bölgesine dışarıdan intikal ettiği kabul edilmektedir. Buna göre Arap yazısının kökeni Nabatî ve Aramî halklarıyla Fenike Alfabesi'ne dayanmaktadır. İlk dönemlere ait kitabeler ve yazılı vesikalar ışığında, Nabat yazısından Arap yazısına geçiş ve sadeleşmenin IV. ve V. yüzyıllarda meydana geldiği, VI. yüzyılda da bu yazının Araplarca tamamen benimsendiği iddia edilmektedir.

Hız. Peygamber (sas) devrinde gelişim aşamasında olan, nokta ve harekelerden yoksun bulunan yazı, bütün olumsuzluklara rağmen büyük ilerleme kaydetmiştir. Dört Büyük Halife dönemindeyse az çok bir atılım yaşamış, yeni bazı yazı türleri ortaya çıkmıştır. Emeviler zamanında ilk büyük yazı ıslahatçısı Kutbe el-Muharrir'in elinde şekil bulan yazı, hat sanatının ilk örneklerini teşkil etmiştir. Emeviler'den günümüze pek az yazılı vesika ulaştığı için bu dönemin diğer ünlü hattatı Malik b. Dinar'ın ismi dışında fazla bilimiz yoktur. Abbâsî Halifeliği'nde kırk çeşit yazı ortaya çıkmış, bir süre sonra hat sanatının dönüm noktası şahsiyetlerinden İbn-i Mukle'nin gayretleriyle Aklam-ı Sitte'nin temelleri atılmıştır. Ardından gelen İbn-i Bevvab'ın etkisi üç asır sürmüştür. Nihayet Aklam-ı Sitte'nin mucidi Yakut el-Musta'sımî hat sanatında büyük bir devrim yapmıştır. Osmanlı'dan önceki Müslüman Türk devletlerinin, önce İbn-i Bevvab sonra Yakut tarzını benimsediklerini görmekteyiz. Hat Sanatı Osmanlı Devleti zamanında Şeyh Hamdullah, Hafız Osman, İsmail Zühdü, Mustafa Rakım gibi eşsiz sanatkârların elinde gelişip bir Türk İslam Sanatı kimliğini kazanmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde Hüsn-i Hat derslerinin saray içi resmi ve vakıf eğitim kurumlarında yer aldığı görülmektedir. Osmanlılarda çocuklar yazıyla ilk kez Sıbyan mekteplerinde tanışmaktaydılar. Buralarda onların yazıyı tanınması ve az çok ölçülü yazabilmesi sağlanmaktaydı. Saray içinde ise Sıbyan mektebine karşılık saray erkânının çocuklarının yazıyla tanıştığı Şehzâdegân mektepleri yer almaktaydı. Enderun Mektebi'nde de diğer birçok sanat dalı gibi Hüsn-i Hat alanında da eğitim verilmiş ve burada birçok hattat yetişmiştir.

Bunların yanı sıra Divan-ı Hümayun ve Babîâlî’de de hat eğitimi ve öğretimi yapılmıştır. Özellikle Osmanlı hattatları tarafından geliştirip icad edilen Divani ve Rik’a gibi yazılar bu sayede ortaya çıkmış ve kullanılmışlardır. Osmanlı’da Tanzimat döneminde İbtidai Mektepler, Rüştiyeler ve İdadilerde de hüsn-i hat dersleri müfredata dâhil edilmiştir. Osmanlı’da hat eğitimi bütün bu kurumlar dışında zengin kimselere ait konaklarda ve bizzat hattatlara ait ev ve mekânlarda da verilmekteydi.

Hat tarihi alanında yazılan eserlere baktığımızda bu eserlerde özellikle yazı türlerinin gelişimi ve meşhur hattatlar hakkında bilgiler yer aldığını görmekteyiz. Hüsn-i Hat eğitiminin nasıl ve nerelerde verildiğine dair ayrıntılı bilgi bulmak bu bağlamda mümkün olmamaktadır. Bu konuda bilgiler daha ziyade hattat hal tercümelerinden, talebenin hangi dersi kimlerden aldığını ortaya koyan icazetnamelerden ve vakıf okulları kanunnamelerinden, vakfiyelerden elde edilebilmiştir. Kanaatimizce, hat tarihi eserlerinde hat eğitiminin nasıl ve nerelerde verildiğine dair ayrıntılı bilginin bulunmamasında özellikle hat eğitiminin üstad-talebe ilişkisi doğrultusunda geleneksel meşk usulüyle verilmiş olmasının etkisi büyüktür. Derslerin nasıl işlendiğini ise ancak meşk murakkalarından takip etmek mümkün olabilmektedir. Özellikle hat eğitimi ve öğretimi konusunda özel ve ayrıntılı bir çalışma yapılmadığını da görmekteyiz.

XIX. yüzyılda Enderun ve Dîvân-ı Hümâyûn’un önemlerini yitirmeye başlamaları sonucu hat eğitimi büyük bir sarsıntı geçirmiştir. XIX. yüzyılda Hat sanatının zamanın getirmiş olduğu birçok yeniliklerden de olumsuz yönde etkilendiği ve ilgi kaybına uğradığı görülmektedir. Özellikle matbaaların çoğalması ile el yazısına ihtiyacın azalması bunda etkili olmuştur. Aynı zamanda devletin içerisinde bulunduğu olumsuz mali şartlar da mektep ve medreselerde hat hocası istihdamına imkân vermiyordu. Bütün bu gelişmeler başta hat sanatı olmak üzere tezhip, cilt ebru gibi diğer tezyini sanatların gerilemesine yol açmıştır. Bu noktada çağın şartlarına uygun ve bu sanatların icrasının yapılabileceği bir kuruma ihtiyaç duyulmuş ve Medresetü’l-Hattatin’in açılması gündeme gelmiştir. Medresetü’l- Hattatin resmi anlamda hat eğitimi vermek üzere açılmış bir kurumdur. Burada sadece hat değil diğer tezyini sanat alanlarında da eğitim verilmiştir.

Medrese, 31 Mayıs 1914 tarihinde Evkaf Nezareti’nin Müessesatı İlmiye Müdüriyeti’ne bağlı olarak “Medresetü’l-hattatin” adı altında Babîâlî karşısında

günümüzde MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü Cağaloğlu Yayınevi olarak kullanılan Tersane Emîni Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi binasında açılmıştır. Kısa bir süre sonra idaresinin Evkaf-ı İslamiye Müzesi'nin idare meclisi ve müdüriyetine verildiği görülmektedir.

Medresenin kuruluş amacına, yönetimine, medresede uygulana ders programına, eğitim ve istihdam yönlerine dair ayrıntılı bilgiyi, Medrese idaresinin talebi üzerine Evkaf-ı Hümayun ve aynı zamanda Tıbb-ı Adlî'nin de başkâtibi olan Emirzâde Kemaleddin Bey tarafından 3 Nisan 1916 tarihinde hazırlanıp Evkaf-ı İslamiye Matbaası'nda bastırılan ve kamuoyunun bilgisine sunulan Medresetü'l- Hattatin Talimatnamesi'nden öğrenmekteyiz. Bu Talimatname elde mevcut tek resmi kaynaktır. Talimatnamede medresede uygulanacak eğitim programı hakkında her türlü bilgiyi bulabilmekteyiz. Verilecek dersler, medrese bünyesinde görev alacak olan kişilerin vazifeleri, eğitim ve öğretimde takip edilecek uygulamalar, talebenin mezuniyet şartları, mezuniyet sonrası istihdam alanlarına dair bilgileri talimatnamede bulmak mümkündür. Talimatname maddeleri içerisinde yer alan ve medresede tutulan künye, devam ve istatistik defterlerine ne olduğu belli değildir. Bu defterlerin bir gün ortaya çıkartılmasıyla birlikte medreseye dair birçok karanlık noktanın aydınlanacağı kanaatindeyiz.

Medrese, 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte kapatılmıştır. Yaklaşık sekiz ay sonra bir sanat mektebi olduğu ve burada hat, tezhip, ciltçilik ve ebru dersleri verildiği ileri sürülerek “ Hattat Mektebi” adı altında Maarif bütçesinde yerini alan bu müessese, Asar-ı Atika Müzeler Müdürlüğü'ne bağlanarak 11 Kasım 1924'te yeniden açılmıştır. Hattat Mektebi adı altında çalışmalarına devam eden mektebin çalışma sahası 1 Kasım 1928'de yürürlüğe giren Harf İnkılâbı Kanunu'na aykırı görüldüğü için kapatılma kararı çıkmış bu karar eğitim yılının sonunda 31 Mayıs 1929'da uygulanmıştır. Mektep takriben dört ay sonra “ Şark Tezyini Sanatları Mektebi” adı altında yeniden açılmıştır. Faaliyetlerine “Şark Tezyini Sanatları Mektebi” adıyla 1936 yılına kadar aynı binada devam eden bu müessese, yeni ders yılından önce Maarif Vekâleti tarafından Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlanmış ve “Türk Tezyini Sanatları” adı altında Akademinin bir şubesi halini almıştır.

Osmanlıda medrese, kuruluşundan XIX. Yüzyıla kadar ilmi ve fikri hayatta etkili, devlet ve toplumu belirli seviyelerde yönlendiren bir kurumdu. Devlet içerisinde dinamik bir yapıya sahip olan medresenin, zamanla yaşanan iç ve dış gelişmeler karşısında esnekliğini yitirdiğini kendisini yenileyecek zihniyet gelişim ve dönüşümünü sağlayamadığını görmekteyiz. Öyle ki çok geniş bir programa sahipken zamanla sadece din hizmetlerini ifa eden bir konuma gelmiştir. Medreseler üzerinde ciddi anlamda bir ıslah çalışması Evkaf Nazırı Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi tarafından yapılmıştır. Çıkardığı medreselerin ıslahına yönelik nizamnameler doğrultusunda geleneksel yapıdan kurtulan, mektep tarzı bir programa sahip birçok ihtisas medresesi açılmıştır. 1913'te Medresetü'l- Eimme ve'l- Hutaba, Medresetü'l- Vaizin ve Medresetü'l- Kudat, 1914'te Medresetü'l- Mütehasşısın ve 1919'da Medresetü'l- İrşad açılan bu medreselerden bir kaçıdır. Medresetü'l Hattatin de bu dönemde açılan, bir alanda ihtisası esas alan Osmanlı medrese geleneğinin son halkasıdır. Amacı, işleyişi, programı açısından ele alındığında eğitim sistemi içerisinde enstitü seviyesinde değerlendirilebilecek bir kurumdur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar

- ACAR, M. Şinasi : Türk Hat Sanatı, A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.
- AKKUTAY, Ülker : Enderun Mektebi, Ankara, 1984.
- ALBAYRAK, Sadık : Son Devir Osmanlı Uleması, c.I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları Nr.401, 1996.
- ALPARSLAN, Ali : Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, I. Baskı, Yapı Kredi Yayınları,-1286, İstanbul, Kasım 1999.
- AYVAZOĞLU, Beşir : Geleneğin Direnişi, Ötüken Yayınları Nr.319, İstanbul, 1997.
- BALTACI, Cahit : İslam Medeniyet Tarihi, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını no: 197, İstanbul, 2005.
- BELAZURİ, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir : Fütûhu'l-Büldân, thk. Abdullah Enis ed-Dabba' ve Ömer Enis ed-Dabba', Lübnan-Beyrut, 1987.
- DERMAN, M. Uğur : Türk Hat Sanatının Şaheserleri, I. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ocak 1982.
- ..... : İslam Sanatında Türkler, 2.Baskı, Yapı ve Kredi Bankası Kültür Hizmeti, Mayıs 1982.
- EL-ESED, Nasiruddin : Mesadiru'l-Şi'ri'l-Cahili ve Kıymetuha't-Tarihiyye, Daru'l-Ceyl, Beyrut
- ERGİN, Osman Nuri : Türk Maarif Tarihi, Eser Neşriyat, İstanbul, 1977.
- ERGİN, Muharrem : Osmanlıca Dersleri, (İTÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları Nr. 785) Boğaziçi Yayınları, 15. baskı, İstanbul, 1993.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip : Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi, İTÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları Nr.2608, İstanbul, 1979.
- GÜNDAY, Dündar : Arşiv Belgelerinde Siyâkat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları, TTK Basımevi, Ankara, 1974.
- HAMİDULLAH, Muhammed : Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahifa-i Hemman İbn. Münebbih, çev. Kemal Kuşçu, İstanbul, 1967.

- : Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu, çev: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları Nr. 144, İstanbul, 1990.
- HAVVA, Said : el-Esas fi's-Sünne Siretü'n-Nebeviyye, çev. H.Ahmet Özdemir ve diğerleri, Aksa Yayın ve Pazarlama San. Tiç. Ltd. Şti, c.VI, İstanbul, Aralık 1991.
- İBN NEDİM, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak : el-Fihrist, Daru'l-Ma'rife, 1. baskı, Beyrut, 1994.
- İBN-İ HALDUN, Ebu Zeyd Velîyüddin Abdurrahman b. Muhammed :Mukaddime, c.II, çev: Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Nr. 482, İstanbul, 1988.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal : Son Hattatlar, Mili Eğitim Basımevi, ikinci baskı, İstanbul, 1970.
- : Son Asır Türk Şairleri, Dergâh Yayınları, c. IV, 3. baskı, İstanbul, 1988.
- : Son Sadrazamlar, Dergâh Yayınları c. III, 3. baskı, İstanbul, 1982.
- KOÇER, Ali Hasan : Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1778-1923), İstanbul, 1991.
- KODAMAN, Bayram : Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- ÖZÖNDER, Hasan : Ansiklopedik Hat ve Tezhîb Sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğü, I.Baskı, Konya, 2003.
- ÖZDEMİR, H. Ahmet : Son Abbasi Halifesi Müsta'sım Billâh ve Dönemi, Hâcegâh Akademi Kitaplığı Nr. 5, I. Baskı, İstanbul, 2005.
- PAKALIN, Zeki : Osmanlı Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, c.I, 3. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
- RADO, Şevket : Türk Hattatları, Yayın Matbaacılık, İstanbul, 1982.
- SAYAR, A. Güner : A. Süheyl Ünver (Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri (1898-19869), Eren Yayınları, İstanbul, 1994.
- SERİN, Muhittin : Hat Sanatı Ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı Neşriyat Nr. 68, İstanbul, 1999.
- SÜREYYA, Mehmet : Sicilli Osmanî, c. IV, Sebil Yayınları Nr. 230, İstanbul, 1998.
- TAHİR BEY, Bursalı Mehmet : Osmanlı Müellifleri, hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, c. II, Meral Yayınları, İstanbul, 1972.

YAZIR, Mahmud Bedreddin : Medeniyet Âleminde Yazı Ve İslam Medeniyetinde Kalem
Güzeli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

ZENGİN, Zeki Salih : II. Meşrutiyette Medreseler Ve Din Eğitimi, Akçağ Yayınları,
Ankara, 2002.

b. Makaleler

AĞIRAKÇA, Ahmet : “Nabatiler”, **DİA**, c. XXXII, İstanbul, 2006, s. 257-258.

AKÜN, Ömer Faruk : “Hoca Tahsin”, **DİA**, c. XVIII, İstanbul, 1998, s.198-206.

AKTAN, Ali : “Arap Yazısının Doğuşu, Gelişmesi Ve İslam Yazısı Haline
Gelmesi”, **İslamî Araştırmalar Dergisi**, c.II, sayı: 6, (6
Ocak 1988), s.62-67.

ALBAYRAK, Nureddin : “ Hüseyin Kazım Kadri”, **DİA**, c. XVIII, İstanbul, 1998, s.554-
555.

ALPARSLAN, Ali : “Türk Dünyasında Hat Sanatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.XII,
Ankara, 2002, s.266-273.

----- : “İslam Yazı Sanatı”, **Doğuşundan Günümüze Büyük İslam
Tarihi Ansiklopedisi**, c.XIV, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992,
s.441-468.

----- : “ Türk Hat Tarihi”, **Doğuşundan Günümüze Büyük İslam
Tarihi Ansiklopedisi**, c.XIV, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992,
s. 479-496.

----- : “Osmanlı Hat Sanatının Gelişmesi Ve Bunun Nedenleri”,
Osmanlı, c.IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.35-
42.

----- : “Esedullah-i Kirmâni”, **DİA**, c.XI, İstanbul, 1995, s.370-371.

----- : “Divanî”, **DİA**, c.IX, İstanbul, 1999, s.445-446.

ARBAŞ, Hamit : “Mevlevi Sanatçılar”, **Osmanlı**, c. XI, Ankara, 2002, s.93-99.

ATAY, Hüseyin : “ Fatih- Süleymaniye Medreseleri Ders Programları Ve İcazet-
Nâmeler”, **Vakıflar Dergisi XIII**, Sayı: 13, Ankara, 1981,
s.171-235.

ATEŞ, İbrahim : “Vakıf Hattat Okulu”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 22, İstanbul, 1991,
s.5-14.

- AYVAZOĞLU, Beşir : “ Necmeddin Okyay”, Aksiyon- Haftalık Dergisi(www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=21975) (11.10.2006).
- BALTACI, Cahit : “ Mektep- Osmanlılarda Mektep”, **DİA**, c. XXIX, Ankara, 2004, s.6-7.
- BAYAT, Ali Haydar : “Hüsn-i Hat Sanatında Mevlevilik Ve Mevleviler”, **4. Milli Mevlana Kongresi**, 1989, s.81-101.
- BELADA, Ahmet : “ Tarih Yön Verenler (Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi)”, **İlk Adım dergisi**, Sayı: 206 (Eylül 2005) (www.ilkadimdergisi.com/206/tariheyonverenler-ahmetbeleda)
- BERK, Süleyman : “ Hattat Hamid Aytaç (1891-1982)'la alakalı birkaç not” (www.osmnali.org.tr) (27.09.2006).
- ÇETİN, M. Nihat : “Arap (Yazı)”, **DİA**, c. III, İstanbul, 1991, s.276-282.
- : “ Yakut Musta'sımî”, **İA**, c. XIII, İstanbul, 1993
- DEMİRCİ, Mehmet : “Malik b. Dinar”, **DİA**, c. XXVII, Ankara, 2003, s.505.
- DERMAN, M. Uğur : “Hattat”, **DİA**, c. XVI, İstanbul, 1997, s.493-499.
- : “ Hasan Rıza Efendi”, **DİA**, c. XVI, İstanbul, 1997, s.344-346.
- : “ Hat”, **DİA**, c. XVI, İstanbul, 1997, s.427-437.
- : “Medresetü'l-Hattatin”, **DİA**, c. XXVIII, Ankara, 2003, s.341-342.
- : “Osmanlı Türklerinde Hat Sanatı”, **Osmanlı**, c. XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.17-25.
- : “Osmanlı'da Hat Sanatı”, **Osmanlı Devleti Ve Medeniyeti Tarihi**, ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, c.II, İRCİCA, İstanbul, 1998, s.481-234.
- : “Medresetü'l-Hattatin'e Dair”, **Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan**, ed: Zeynep Tarım Ertuğ, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayın Nr. 3443, İstanbul, 2006, s.511-547.
- : “ Türk Yazı Sanatında İcazetnameler V Taklit Yazılar”, **VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 25-29 Eylül 1970)**

Kongreye Sunulan Bildiriler, c.II, TTK Basımevi, Ankara, 1973, s.716-729.

- : “Ferid Bey”, **DİA**, c. XII, İstanbul, 1995, s.392-393.
- : “Akdik, Kamil”, **DİA**, c. II, İstanbul, 1989, 234-235.
- : “Hafız Osman”, **DİA**, c. XV, İstanbul, 1997, s.98-100.
- : “Hilye (Hat)”, **DİA**, c. XVIII, İstanbul, 1998, s.47-51.
- : “Mehmet Şefik Bey”, **DİA**, c. XXVIII, Ankara, 2003, s.530-531.
- ERBAŞ, Aynur : “Yakın Geçmişimizde Hat Sanatı Eğitimi”, Kamu Kurum Ve Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri (18-20 Kasım 1992, İzmir), TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 147-150.
- ERGÜN, Mustafa : “Ders Programları Ve Ders Kitapları Tarihi I (Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları), **A.K.Ü Anadolu Dil-Tarih Ve Kültür Araştırmaları Dergisi I**, Afyon, 1996, s.7-37.
- ERÜNSAL, İsmail E. : “Hâfız-ı Kütüb”, **DİA**, c. XV, İstanbul, 1997, s.94-98.
- İPŞİRLİ, Mehmet : “Babiâli-Babiâli Kâtiplerinin Yetişmesi-”, **DİA**, c. IV, İstanbul, 1991, s.378-386.
- : “Klasik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı- Dîvân-ı Hümâyûn Kalemleri”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, c. I, İRCICA, İstanbul, 1994, s.178-188.
- : “Hayri Efendi, Mustafa”, **DİA**, c. XVII, İstanbul, 1998, s.62-64.
- KOMİSYON “ ÖZYAZICI, Mustafa Abdulhalim”, **Yeni Türkiye Ansiklopedisi**, c.VIII, İstanbul, 1985.
- MESARA, Gülbün : “A. Süheyl Ünver’in Medresetü’l-Hattatin Yılları Ve Ötesi”, **Antik Ve Dekor**, sayı: 17, İstanbul, 1992, s.60-64.
- MESİH, Mehmet : “Hattat Mektebinde Birkaç Saat”, **Milli Mecmua**, c. V, Nr. 84 (15 Nisan 1927), s. 1349-1350.
- MORİTZ, B. : “ Arap Yazısı”, **İA**, c. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965, s.498-512.

- MUMCU, Ahmet : “Dîvân-ı Hümayûn”, **DİA**, c. IX, İstanbul, 1994, s.430-432.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim : “ İbn Mukle”, **DİA**, c. XX, İstanbul, 1999, s.211-212.
- ÖZCAN, Abdülkadir : “Cevad Paşa”, **DİA**, c.VII, İstanbul, 1993, s.430-431.
- ÖZCAN, Ali Rıza : “Hattat Padişahlar”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, c. VI, s. 98-99
- : Hat sanatında icazetnâmeler, (www.turkislamsanatlari.com)
(04.05.2007).
- ÖZPARLAK, Fahri : “Atatürk Ve Geleneksel Türk Sanatları, Atatürk’ün Mevlana Hakkındaki Düşünceleri”, Konya Ticaret Odası dergisi, Kasım 2004 ([www. Kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazilari](http://www.Kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazilari))
(11.10.2006).
- PALABIYIK, Hanefi : “Asr-ı Saadette Okuma Yazma Faaliyetleri”, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu**, ed. M. Mahmuz Söylemez, Çorum, 2007, s. 529-560.
- ÜNVER, A. Süheyl : “İsmail Hakkı Altunbezer”, **Arkitekt Dergisi**, Sayı: 7-8, İstanbul, 1946, s.174-180.
- SERİN, Muhittin : “Hayreddin Ma’raşi”, **DİA**, c. XVII, İstanbul, 1998, s.57.
- : “Karahisâri, Ahmet Şemseddin”, **DİA**, c. XXIV, İstanbul, 2001, s.421-424.
- : “Meşk(Hat)”, **DİA**, c.XXIX, Ankara, 2004, s.372-374.
- SUBAŞI, Hüsrev : Hattat Osmanlı Padişahları”, **Osmanlı**, c. XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 52-60.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan : “Medresetü’l-Hattatin’e ait bir anı”, **Önasya**, Sayı: 67-68, Ankara, 1971, s.5 ve 22.
- TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit : “Osmanlı Döneminde Hat Sanatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, c. XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 43-51.
- : “Tarihte Ve Günümüzde Hat Sanatının Öğretim Metotları”, **2000’li Yıllarda Türkiye’de Geleneksel El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal Ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.269-278.

ÖZGEÇMİŞ

Zeliha ULUSAL, 20 Kasım 1980 yılında Trabzon'un Of İlçesi'ne bağlı Ballica Köyü'nde dünyaya geldi. İlkokulu Of'un bir diğer güzide köyü Tekoba Köyü İlköğretim Okulu'nda okudu. Orta ve Lise eğitimini Of İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. 1999-2000 eğitim öğretim yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kaydını yaptırdı. Bir yıl burada kaldıktan sonra yatay geçişle KTÜ Rize İlahiyat Fakültesi'ne kaydını aldırdı ve buradan 2004 yılında mezun oldu. 2004-2005 eğitim öğretim yılında KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. Kendisi Arapça ve İngilizce bilmektedir.

EKLER